

TIE SIJAISVANHEMMUUTEEN

Narratiivinen tutkimus sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syistä,
odotuksista ja haasteista

KAISU-LIINA MIKKELSSON
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden
yksikkö, Porin yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2015

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

MIKKELSSON KAISU-LIINA: Tie sijaisvanhemmuuteen. Narratiivinen tutkimus sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syistä, odotuksista ja haasteista.

Pro gradu -tutkielma, 81 sivua, 2 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tuija Eronen

Huhtikuu 2015

Tutkimukseni tehtävänä on tuoda esille sijaisvanhempien näkemyksiä omasta vanhemmuudesta ja sijaisperheeksi ryhtymisen syistä. Tutkimuksessa kysytään, mitkä olivat ne motiivit, jonka vuoksi sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin sekä mitä odotuksia ja toiveita heillä oli sijaisvanhemmuudesta. Lisäksi tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita sijaisvanhempien kohtaamista haasteista ja tuen saannista sijoituksen alkuvaiheessa. Tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa, joka voi auttaa sijaisvanhempia työssään, tukea heitä vanhemmuudessaan ja jonka avulla voidaan kehittää sijaishuollon toimintaa. Pysin myös löytämään sijaisvanhempien kertomuksista tyypillisen mallitarinan tai useampia mallitarinoita siitä, miksi vanhemmat ovat ryhtyneet sijaisperheeksi, miten he kertovat vanhemmuudesta ja siihen johtaneesta prosessista.

Tutkimukseni teoriaosuus rakentuu kahden kokonaisuuden ympärille. Yhteiskunnallisena kontekstina toimii lastensuojelun perhehoito. Tarkastelen lastensuojelua, sijaishuoltoa ja perhehoitoa, joiden kautta pyrin luomaan kokonaiskuvan sijoitusprosessista. Vanhemmuus eri muodoissa on teoreettisen viitekehitykseni toinen kokonaisuus. Avaan käsitteitä vanhemmuus, sijaisvanhemmuus ja adoptio, joista rakennan käsitteellisen kehikon omaan tutkimukseeni. Metodologisenä viitekehityksenä tutkimuksessani ovat narratiivinen tutkimus ja sosiaalinen konstruktionismi.

Tutkimuksessani käytettiin kahdentyyppistä aineistoa, joka on kerätty samalla kertaa samoilta vastaajilta. Vastajien taustatietoja kerättiin kyselylomakkeella, jossa perheiden vanhemmat yhdessä vastasivat kysymyksiin. Perheen äitiä ja isää pyydettiin erikseen kirjoittamaan vapaamuotoinen kertomus itsestään sijaisvanhempana. Aineisto kerättiin postitse yhden suomalaisen kunnan perhehoidon sijaisvanhemmilta. Vastauksia saatiin yhteensä 14 kappaletta, jotka sisälsivät 16 eri tarinaa. Sijaisperheiden kertomuksia sijaisvanhemmiksi ryhtymisestä tutkittiin narratiivisen sekä narratiivien analyysin avulla.

Tutkimustuloksina esitän kolme erilaista syytä ryhtyä sijaisvanhemmaksi. Sijaisvanhemmuus oli vaihtoehto lapsettomille perheille, joille adoptio oli osoittautunut mahdottomaksi eri syistä. Toisena ryhmänä olivat sukulaissijoitukset. Kolmantena syynä oli auttamisen halu, jonka vuoksi oli ryhdytty sijaisperheeksi. Suurimmiksi haasteiksi sijaisvanhemmat kertoivat yhteydenpidon sijoitetun lapsen biologisten vanhempien kanssa, oman jaksamisen sijaisvanhempana, lapsen menettämisen pelon sekä lähipiirin (mukaan lukien omat biologiset lapset) suhtautumisen sijaisvanhemmuuteen. Tuensaannista sijoituksen alkuvaiheessa oli kahdenlaisia kokemuksia. Joko tuki ja neuvot olivat olleet riittäviä tai tuensaanti koettiin puutteelliseksi. Sijaisvanhempien kertomuksista on koostettu kolme mallitarinaa sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syistä ja sijoituksen alkuvaiheesta. Mallitarinoista käy ilmi, että se minkä takia sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin, vaikuttaa siihen, mitä ja miten vanhemmat kertovat vanhemmuudestaan ja mitä asioita he nostavat esille.

Avainsanat: perhehoito, sijaishuolto, sijaisvanhemmuus, narratiivinen tutkimus

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

MIKKELSSON KAISU-LIINA: Road to foster parenthood. Narrative research on reasons, expectations and challenges of becoming a foster parent.

Master's Thesis, 81 pages, 2 appendix pages

Social Work

Supervisor: Tuija Eronen

April 2015

The point of my master's thesis is to bring out foster parents' views on their parenthood and motives for becoming the foster family. The study asks, what the motives for becoming the foster parents were and also what expectations and hopes they had about foster parenthood. Moreover, this research is interested in the challenges and the support in the early stages of placement in the foster care. The aim of this master's thesis is to obtain information that may help foster parents in their work, support them in their parenthood and that can be used to develop a foster care work. I also try to find the typical model story or stories about the reasons for parents becoming a foster family, the way they tell about their parenthood and the process that led into their foster parenthood.

In my master's thesis the research context is based around two entities. A social context deals with family care in child welfare. I study child welfare, foster care and family care and try to create an overall picture of the placement process. Another entity of the theoretical frame is parenthood and different forms of parenting. I open the concepts of parenthood, foster parenthood and adoption, which will build the conceptual framework of my research. Narrative research and social constructionism constitute the methodological frame of reference in my research.

In my research two types of materials were used, which were collected at the same time from the same respondents. Background information was collected through a questionnaire, in which parents of the families answered the questions together. The mother and the father of the family were asked to write their own informal narrative about foster parenthood. The research data was collected from the foster parents of the family care of one Finnish municipality by post. Replies were received 14 pieces in all, which included 16 different stories. Stories of the foster parents were researched through the narrative analysis and the analysis of narratives.

In the light of research results I describe three different kinds of reasons to become a foster parent. Foster parenthood was an option for childless families for whom the adoption was proved impossible for variety of reasons. The second group was a kinship care. The third reason to become a foster family was the desire to help. The biggest challenges for the foster parents were told to be the contact with foster child's biological parents, one's own well-being as a foster parent, fear of losing a child and the attitude of the immediate family (including their own biological children) to foster parenthood. There were two kinds of experiences on getting support in the initial phase of placement. Either the support and advices had been sufficient or getting the support was seen to be deficient. From the stories of the foster parents were constructed three model stories of the reasons to become as foster parents and the early stage of placement. The models stories make it clear that the reasons to become a foster parent influence on what and how parents tell about their parenthood and what issues are raised.

Key words: family care, foster care, foster parenthood, narrative research

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	5
2	PERHEHOITO LASTENSUOJELUSSA.....	9
	2.1 Lastensuojelun ja perhehoidon tilanne Suomessa	9
	2.2 Lastensuojelu ja huostaanotto	11
	2.3 Sijaishuolto.....	14
	2.4 Lastensuojelun perhehoito.....	17
	2.5 Lapsen sijoitus ja kiintymyssuhteet.....	20
3	SIJAI SVANHEMMUUS	23
	3.1 Vanhemmuus.....	23
	3.2 Biologinen vanhemmuus sijaishuollon aikana	25
	3.3 Sijaisvanhemmuus vanhemmuutena	26
	3.4 Adoptiovanhemmuus.....	29
	3.5 Sijaisvanhemmuus ja perhehoito aikaisempien tutkimusten valossa	31
4	TUTKIMUSPROSESSI.....	34
	4.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	34
	4.2 Mikä on kertomus?.....	37
	4.3 Narratiivinen analyysi	38
	4.4 Tutkimuskysymykset.....	40
	4.5 Tutkimuksen aineisto	41
	4.5.1 Kertomukset tutkimusaineistona	41
	4.5.2 Kysely aineistonkeruu menetelmänä	41
	4.5.3 Aineiston kuvaus	42
	4.5.4 Aineiston analyysi	43
	4.6 Tutkimusetiikka.....	45
	4.6.1 Tutkimusetiikka yleisesti	45
	4.6.2 Aineiston anonymisointi.....	46
	4.6.3 Eettiset kysymykset omassa tutkimuksessani.....	46
5	TIET SIJAI SVANHEMMAKSI.....	48
	5.1 Taustatiedot	48
	5.2 Sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syyt	51
	5.2.1 Sijaisvanhemmuus adoption vaihtoehtona ja lapsettomien sijaisvanhemmuus.....	52
	5.2.2 Sukulaissijoitukset	52
	5.2.3 Auttamisen halu sijaisvanhemmuuden taustalla	53

5.3 Alkutaival sijaisvanhemmaksi.....	54
5.3.1 Ennakko-odotukset sijaisvanhemmuudelle	54
5.3.2 Lapsen sijoitusprosessin eteneminen	56
5.3.3 Sijaisvanhemmuus näkyi muutoksena elämässä	57
5.3.4 Haasteet sijaisvanhemmuudessa	57
5.4 Mallitarinat	61
5.4.1 Haaveissa oma lapsi.....	61
5.4.2 Nopeasti tapahtunut sukulaissijoitus.....	64
5.4.3 Perheessä tilaa lapsille	65
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	67
LÄHDELUETTELO.....	73
LIITE 1: Kyselylomake	82

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1. Narratiivien ja niiden analyysin käyttötapoja.....	38
Taulukko 1. Sijaisperheiden biologiset lapset ja sijaislapset.....	49
Taulukko 2. Taustatietoja aineiston perheistä.....	49
Taulukko 3. Sijaisperheiden asuinpaikka- ja muoto.....	50
Taulukko 4. Sijaisvanhemmiksi ryhtymisen syyt	52

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen sijaisvanhemmuutta yhtenä vanhemmuuden muotona. Sosiaalian kentällä tutkimus asettuu lastensuojelun sijaishuollon perhehoitoon. Olen kiinnostunut syistä, miksi sijaisvanhemmaksi ryhdytään. Tarkoitukseni on myös selvittää, miten prosessi sijaisvanhemmaksi on edennyt, mitä ennako-odotuksia vanhemmilla on ollut ja mitä haasteita he ovat kohdanneet sijoituksen alkuvaiheessa. Sosiaalian työntekijänä itseäni kiinnostaa se, mitä tukea sijaisperheet ovat saaneet ja millaista tukea he olisivat tarvinneet.

Aihe on ajankohtainen ja kiinnostava yhteiskunnallisesti, koska lastensuojelun resurssit ovat olleet pinnalla viimeaikaisissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Samoin ajankohtaiseksi sen tekee se, että sijoitettujen lasten kohdalla perhehoito tulisi olla ensisijainen sijoituspaikka laitoshoidon nähdessä. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä kasvaa vuosittain. Esimerkiksi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2013 lastensuojelutilastojen mukaan lastensuojelun sosiaalityön avohuollon asiakkaana oli yli 88 000 lasta ja nuorta. Samana vuonna sijoitettiin kiireellisesti 4 202 lasta. Huostassa olevien lasten määrä oli 10 735. Vuonna 2013 kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli yhteensä 18 022 lasta ja nuorta. Huostassa olevista lapsista yli puolet oli vuoden 2013 lopussa sijoitettu sijaisperheisiin. Sijaisperheisiin sijoitetuista lapsista 12 prosenttia oli sijoitettu sukulais- tai läheisperheisiin. (Lastensuojelu 2013.)

Tutkimuksessani teoreettinen viitekehys pohjaa lastensuojelun lisäksi vanhemmuuden eri muotoihin. Vanhemmuutta käsiteltäessä sivutaan luonnollisesti vahvasti myös perhettä ja sen merkitystä. Sosiologisessa perhekeskustelussa tarkastellaan perhettä yhteiskunnan rakenneyksikkönä, johon muut yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat (Forsberg 2003, 90). Perhesuhteet ovat yksi merkittävimmistä ihmisten elämään vaikuttavista suhteista. Niitä määrittävät biologiset, sosiaaliset, taloudelliset, moraaliset ja emotionaaliset ulottuvuudet samanaikaisesti ja usein myös jännitteisesti. Muista läheisistä ihmissuhteista ne eroavat konkreettisesti perheeseen liittyvien velvollisuuksien, lojaaliuden ja vastuiden kautta. Lisäksi niitä säätelevät lait ja muut institutionaaliset rakenteet. Ne ovat vahvojen kulttuuristen, yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja yksilöllisten merkitysten ympäröimiä. (Sevón & Notko 2008, 13.) Voidaan ajatella, että lapsen riippuvuus hoivaajista ja kasvattajista on tosiasia, eräänlainen kulttuurinen vakio. Käsitykset siitä millaisen yhteisön piirissä lapsi kasvaa tasapainoiseksi yksilöksi, vaihtelevat kulttuurisesti ja myös eri tieteenalojen teorioissa. (Nätkin 2003, 33.) Varhaisilla hoivakokemuksilla on pitkälle kantavia vaikutuksia lapsen kehityksessä ja

kiintymyssuhdeteoriassa korostetaan lapsen terveen kehityksen perustana turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden merkitystä. Sijoitetuilla ja adoptoiduilla lapsilla on tässä tapahtunut katkos: häneltä puuttuu kokemus turvallisista ja pysyvistä kiintymyssuhteista. Huostaanoton ja sijoituksen tarkoituksena on taata lapselle kehitystä suojaava kasvuympäristö sekä tarjota turvalliset ja pysyvät kiintymyssuhteet. (Kalland 2011, 207.)

Tutkimuksessani olen kiinnostunut sen lisäksi *mitä* sijaisvanhemmuudesta kerrotaan, siitä *miten* sijaisvanhemmat kertovat syistään ryhtyä sijaisperheeksi ja kokemuksistaan sijaisperheinä. Tutkimukseni aineisto koostuu sijaisvanhempien kirjoittamista tarinoista. Olen valinnutkin tutkimukseni metodologiseksi viitekehikseksi sosiaalisen konstruktionismin ja narratiivisen analyysin. Sosiaalinen konstruktionismi kyseenalaistaa havaintoihimme perustuvan objektiivisen tiedon mahdollisuuden, jonka mukaan ihmismielen ei ole mahdollista peilinä heijastaa (objektiivisesti kuvata) ympäristöään ja maailmaansa. Maailma ei ole todellisuudessa sellainen, miksi me sen havaitsemme, vaan se on olemassa meille merkitysten välityksellä. (Alasuutari 2003, 37.) Ihmisten tärkein merkkijärjestelmä on kieli. Jokapäiväinen elämämme perustuu lähimmäisten kanssa jakamaan kieleen. Näin ollen kielen ymmärtäminen on välttämätöntä arkielämän todellisuuden ymmärtämiseksi. Kieli saa alkunsa jokapäiväisessä elämässä ja tyypitettäessä kokemuksia kieli tekee niistä yksilöitymättömiä eli kuka tahansa johonkin tiettyyn kategoriaan kuuluva henkilö voi käydä läpi saman kokemuksen. (Berger & Luckmann 2009, 47–50.)

Tutkimuksen aineisto koostuu kuudestatoista sijaisvanhemman kirjoittamasta tarinasta, joissa he kertovat sijaisvanhemmuuden alkutaipaleestaan ja syistä, miksi ovat ryhtyneet sijaisvanhemmaksi. Narratiivisessa lähestymistavassa ihminen luo kertomuksia ja tarinoita tuodakseen elämäänsä järjestyttä ja löytääkseen merkityksen kokemalleen. Tarinoiden voidaan katsoa kuvastavan sitä, millaiseksi ihminen itsensä kokee, kuka hän on ja millaiseksi muodostuu kertomus oman elämän kokemuksista. (Väliavaara 2008, 83.) Narratiivisessa tutkimuksessa kertominen on ihmisyyteen olennaisesti kuuluvaa. Ihmiset kertovat asioista kaiken aikaa. Narratiiviset tarkastelutavat soveltuvat esimerkiksi tutkimuksiin, joissa ollaan kiinnostuneita yksilöiden vapaasti kertomista asioista. Tutkimuksen keinoin voidaan esimerkiksi tarkastella, miten ihmisten henkilökohtaiset tarinat ovat suhteessa kulttuurisiin kertomuksiin ja miten niissä nivotaan yhteen erilaisia henkilökohtaisia kokemuksia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia tarpeita, vaateita, tavoitteita, toiveita ja asenteita. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 119.) Omille kokemuksille voidaan hakea vertailupintoja tarinoista, jotka työstävät arkitodellisuutta. Kollektiiviset tarinat tarjoavat perustaa oman elämän

pohdinnoille. Katse suunnataan siihen, miten yksilö elää yhteiskunnassa ja miten yhteiskunta yksilössä. (Bardy & Känkänen 2005, 45–47.)

Tutkimalla sijaisvanhempien kokemuksia voidaan löytää keinoja tukea sijaisvanhemmuutta jo heti sijoituksen alkuvaiheessa niin sijaisvanhempien esivalmennuksessa kuin sosiaaliviranomaisten tarjoamassa tuessa. Sijaisperheiden tukea kehittämällä voidaan vastata uusiin haastaviin sijoitustarpeisiin ja monipuolistaa ja porrastaa perhehoitoa (Ketola 2008b, 33). Sijaisvanhemmat joutuvat kohtaamaan asioita, joihin ei tavallisena vanhempana mahdollisesti koskaan törmää, esimerkiksi terapiat ja koulunkäyntiongelmat (Ahto & Mikkola 2000, 26). Sijaisvanhempien tukemiseen on tärkeä panostaa, koska sijoitettujen lasten määrä on kasvussa ja painopiste on siirtymässä laitoshoidosta perhehoitoon. Sijaisperheet ovat hyvin erilaisia ja heidän motiivinsa tehtävään ovat erilaisia. Koska adoptiota on vaikea saada, monet päätyvät sijaisperheeksi (adoptiotyyppinen sijaisperhe). Toisena ääripäänä ovat ammatillisesti asennoituneet sijaisperheet, joissa ollaan valmiita hoitamaan myös vaikeampia ongelmia ja kriisiperheitä. Sijaiskoteja on sekä maalla että kaupungissa. Vanhemmat edustavat lähes kaikkia mahdollisia ammatteja ja eri sosiaaliluokkia. Lapsi pyritään sijoittamaan kuitenkin perheeseen, jossa on molemmat vanhemmat, koska heille halutaan taata mahdollisimman vankka kasvualusta. (Laurila 1993, 18–19.)

Tutkimukseni kohteena ovat perhehoitoa antavien sijaiskotien vanhemmat. Sosiaalihuoltolaissa tarkoitetut perhekodit voivat antaa perhehoitoa. Perhekoteja ovat sijaiskodit sekä ammatilliset perhekodit. Sijaiskodit ovat perhehoitajalaissa tarkoitetut kunnan tai kuntayhtymän hyväksymiä toimeksiantosuhteisia perhekoteja, kun taas ammatilliset perhekodit ovat aluehallintoviranomaisilta luvan saaneita ympärivuorokautista hoitoa antavia yksityiskoteja. Viime vuosikymmeninä lasten sijoitukset ammatillisiin perhekoteihin (ja laitoksiin) ovat lisääntyneet, kun taas toimeksiantosopimukseen perustuvat sijaisperhesijoitukset ovat vähentyneet. (Saastamoinen 2010, 8.) Perhe- ja laitossijoitus merkitsee lapselle isoja muutoksia. Sijoitukset voivat olla lyhyitä, tilapäiseksi jääviä sijoituksia tai asumista vauvaiästä aikuisuuteen muualla kuin biologisten vanhempien kanssa. (Känkänen 2011, 233.) Aiemmin perhehoitoa antaneista kodeista käytettiin nimitystä kasvatuskoti, nykyään sijaiskoti. Vastaavasti kyseisten kotien vanhemmista käytettiin nimitystä kasvatusvanhemmat ja nykyään sijaisvanhemmat. Lainsäädäntö on korvannut nämä nimikkeet termeillä perhekoti ja perhehoitaja. Perhehoitoon sijoitetusta lapsesta on käytetty nimityksiä kasvattilapsi, sijoitettu lapsi ja perhehoitolapsi. (Ahto & Mikkola 2000, 12.) Omassa tutkimuksessani käytän termejä sijaiskoti, sijaisvanhemmat, perhekoti, perhehoitaja ja sijaislapsi tai sijoitettu lapsi.

Pro gradu -tutkielmani koostuu teoreettisten lähtökohtien ja viitekehyksen määrittelystä, tutkimusprosessin kuvailusta sekä tulosten raportoinnista ja pohdinnasta. Aluksi luvussa kaksi avaan lastensuojelun perhehoitoa. Käsittelen lastensuojelua ja perhehoitoa Suomessa yleisesti, huostaanottoa, sijaishuoltoa sekä lastensuojelun perhehoitoa. Tarkoitukseni on luoda kokonaiskuva lapsen sijoitusprosessista. Tarkastelen luvun lopuksi myös lapsen sijoitusta kiintymyssuhteiden näkökulmasta. Luvussa kolme avaan sijaisvanhemmuutta käsitteenä. Perehdyn vanhemmuuteen yleensä, biologiseen vanhemmuuteen sijoituksen aikana, sijaisvanhemmuuteen ja adoptiovanhemmuuteen. Tuon esille myös joitakin aikaisempia tutkimuksia aiheeseeni liittyen ja sitä, miten ne omalta osaltaan avaavat sijaisvanhemmuuden käsitettä. Tutkimukseni luvussa neljä perehdyn tutkimusprosessiin ja metodologiaan. Aluksi käyn läpi tutkimukseni metodologiset lähtökohdat: sosiaalisen konstruktionismin ja narratiivisen tutkimusmetodin. Avaan kertomusta käsitteenä ja selvitän narratiivisen analyysin käyttötapaa. Esittelen aineiston sekä kerron kyselystä aineistonkeruumenetelmänä ja oman aineistoni analyysistä. Paneudun myös tutkimuseettisiin kysymyksiin. Tämän jälkeen viidennessä luvussa esittelen tutkimukseni tulokset, joissa korostuu sijaisvanhempien ääni sijaisperheeksi ryhtymisen syistä, alkuvaiheen haasteista, tuen tarpeesta ja ennakko-odotuksista. Pyrin selvittämään millaisia tulkintoja sijaisvanhemmilla on omasta tarinastaan matkalla sijaisperheeksi mallitarinoiden avulla. Mallitarinoita aineistosta löytyi kolme erityyppistä. Lopuksi luvussa kuusi johtopäätösten myötä pohdin tutkimukseni tuloksia.

2 PERHEHOITO LASTENSUOJELUSSA

Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen tehtävänä on ohjata tutkimusongelman muotoilua ja rajaamista. Tutkimus lähtee liikkeelle asiaongelmasta. Tähän täytyy löytää soveltuva teoreettinen viitekehys. Valitun viitekehyksen avulla tutkimusongelma esitetään mahdollisimman tarkasti käsitteellisessä muodossa. Tätä käsitteellistä kehikkoa tarvitaan, jotta voidaan rajata ja täsmentää niitä asioita, joita tutkitaan. Käsitteellinen kehikon avulla voidaan muotoilla tutkimuskysymyksiä, joiden avulla aineistoa sitten kerätään. (Tilastokeskuksen ja Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian Tilastollinen tiedonkeruu -verkko-oppimateriaali.) Oma teoreettisena viitekehyksenä tutkimuksessani on perhehoito lastensuojelussa ja sijaisvanhemmuus. Tutkimus sijaitsee yhteiskunnallisessa kontekstissa sosiaalihuollon perhehoidossa ja lastensuojelussa. Raotan hieman lastensuojelun tilannetta yleensä Suomessa, jonka jälkeen käydään läpi käsitteet lastensuojelu, perhehoito ja sijaishuolto. Tämän lisäksi avaan myöhemmin luvussa kolme käsitteitä vanhemmuus, sijaisvanhemmuus ja adoptio, joista rakennetaan käsitteellinen kehikko omaan tutkimukseeni.

2.1 Lastensuojelun ja perhehoidon tilanne Suomessa

Lastensuojelussa voidaan nähdä monia ulottuvuuksia. Se voidaan nähdä ensinnäkin yhteiskunnallisena instituutiona, joka kiinnittyy lakiin, yhteiskuntapolitiikkaan ja sen käytäntöihin ja järjestelmiin. Se on julkinen instituutio, joka ohjaa perhe- ja sukupolvisuhteita ja se saa puuttua yksilöiden ja perheiden elämään. Toiseksi se nojaa ammatilliseen ja malliikkotietoon toteuttaessaan tehtäväänsä. Kolmanneksi se on lasten, vanhempien ja muiden asianosaisten kokemuksia vanhemmuussuhteiden muuttumisesta ja niihin puuttumisesta. Neljäntenä lastensuojelua voidaan pitää myös kulttuurisena teemana, joka esiintyy monissa lapsia ja perhesuhteita käsittelevissä esityksissä (niin arjen vuorovaikutuksessa kuin taiteessakin). Mikäli lastensuojelusta puhutaan vain sosiaalityöntekijöiden työnä, tulee sivuutetuksi muita näkökulmia lastensuojeluun, kuten esimerkiksi lasten ja vanhempien kokemukset tai sijaisperheiden tekemän työn ja kunnan linjaukset sen roolista lasten ja perheiden ongelmatilanteissa. Jos lastensuojelusta puhutaan vain lainsäädäntönä, tulee unohdettua palvelujärjestelmän tosiasiallinen toiminta tai erilaisten professioiden näkemykset lapsen edun määrittelystä. Kuitenkin riippumatta siitä, mistä näkökulmasta lastensuojelua katsotaan, ovat sen keskiössä aina kysymykset lasten hyvinvoinnista ja suojelusta. Suojeluun pyrkivä lastensuojelu korostaa riskien ja ongelmatilanteiden poistamista, kun taas hyvinvointia painottavan lastensuojelun

tavoitteena on laajempi lapsen hyvinvoinnin edistäminen. Suomalaiselle lastensuojelulle on ominaista hyvinvointipainoitteinen näkökulma. (Pösö 2007, 66-75.)

Viime vuosina lasten pahoinvointi on noussut julkiseksi huolenaiheeksi. Suomalaisten lasten yksinäisiin iltapäiviin, juopotteluun, masentuneisuuteen ja psyykkisiin ongelmiin kiinnitetään yhä enemmän huomiota. Oireet, jotka liittyvät lasten pahoinvointiin, ovat kasautuneet ja vaikeutuneet. Lapsiperheitä koettelee kiihtyvä työtahti ja taloudellisten etuisuuksien heikentyminen. Osa lapsista voi erinomaisesti, mutta samaan aikaan kasvaa huonosti voivien joukko. Osa lapsista elää köyhyydessä, mikä ennakoii monitahoisia ja pitkäkestoisia ongelmia tulevaisuudessa. Lasten elämään kuuluu yhä enemmän vaihtuvia ihmissuhteita, jolloin turvallisia aikuiskontakteja on aiempaa vähemmän. Lasten pahoinvointi on ilmiö, joka puhututtaa paljon. Käsite on kuitenkin sen verran epämääräinen, että jokainen voi tarkoittaa samoilla sanoilla hiukan eri asiaa. Kiistatta koulukiusatut, juopottelevat, huostaanotetut, psyykkisesti sairaat, kuritetut ja kuritta kasvaneet, laiminlyödyt ja väkivaltaiset lapset ovat pahoinvoivia lapsia. Kun puhutaan pahoinvoinnista, toistuvat usein sanat puute, vaara ja turvattomuus sekä tunnetiloja kuvailevia sanoja kuten turvattomuus, pelko, ahdistus ja huoli. Myös tunteet yksinäisyydestä ja kiusattuna olemisesta kuuluvat pahoinvoinnin kenttään. (Kuivakangas 2002, 30–32.)

Valtakunnallisten tilastojen mukaan murrosikäisten lasten huostaanotot ovat lisääntyneet suhteellisesti eniten ja vastaavasti vauvojen osuus on pienentynyt. Vaikka alle kouluikäisten lasten huostaanotot ovat suhteellisesti vähentyneet, määrällisesti ne ovat kuitenkin lisääntyneet. Alle 3-vuotiaita lapsia hoidetaan kodin ulkopuolella usein ilman huostaanottoa. 15–17-vuotiaita nuoria voidaan tukea ilman huostaanottoa perhekodeissa ja laitoksissa koulunkäynnin loppuun saattamiseksi. (Heino 2011, 57.) Valtakunnallisesti kodin ulkopuolelle sijaisperheisiin sijoitettuja huostaanotettuja ja pitkäaikaisesti sijoitettuja lapsia on vuosittain noin 5300–5900 ja näistä noin 4500 lasta on alle 18-vuotiaita (Janhunen 2008, 126; Heino 2011, 58). Perhehoitoon sijoitettujen lasten määrä on kasvanut vuoteen 2002. Tämän jälkeen se on vähentynyt ja suhteellisesti eniten juuri perhehoidon osuus lasten sijoituspaikoissa on laskenut. (Heino 2011, 58.) Vuonna 2011 Suomessa oli perhehoitoon sijoitettuna 5840 lasta. Muuhun kuin perhehoitoon (laitossijoitukset ja muut sijoitukset) oli sijoitettuna samana vuonna vastaavasti 11 569. (Suomen tilastollinen vuosikirja 2013, 492.)

Vuoden 2012 alussa tuli voimaan lainsäädännön muutos, jossa painotetaan perhehoidon ensisijaisuutta suhteessa laitossijoituksiin (LSL 413/2007). Perhehoitopainotteisuuden rinnalle on

syntynyt keskustelua adoption käytöstä lastensuojelutoimenpiteenä, jolloin adoptiota voitaisiin käyttää vaihtoehtona pitkäaikaiseksi arvioidussa sijoituksessa (niin sanottu avoin adoptio). Lastensuojelupolitiikassa on tapahtunut muutoksia, mikä on herättänyt kysymyksiä siitä, miten valintoja eri sijaishuoltomuotojen välillä tehdään ja miten valinnoissa otetaan lapsen etu huomioon. Suomen sijaishuolto on ollut laitospainotteista, jonka vuoksi perhehoitosijoitusten määrä on pysynyt lähes ennallaan. Uutta lakia on perusteltu sillä, että sijaisperheillä on laitosta paremmat mahdollisuudet tarjota sijoitetuille lapsille pysyvät ihmissuhteet ja kuntatalouden kannalta se on taloudellisesti edullisempi vaihtoehto. (Laakso 2013, 12–16.) Mielenkiintoista onkin tulevaisuudessa nähdä, toteutuuko uuden lain mukainen sijoitusten painottuminen perhehoitoon laitossijoitusten vaihtoehtona.

Lastensuojelulla voidaan katsoa olevan kolme perustehtävää: lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja varsinainen lasten suojelutehtävä. Monilla yhteiskunnallisilla päätöksillä on vaikutusta lasten elämään, esimerkkinä liikenneratkaisut, alkoholipolitiikan toteuttaminen tai vanhempien työssäkäyntiin liittyvät ratkaisut. Nämä joko tukevat lasten mahdollisuuksia hyvään elämään tai kaventavat niitä. Lastensuojelu monesti käsitetäänkin laajasti lasten suojeluksi, jolloin se ei ole vain lastensuojeluviranomaisten toimintaa, vaan se on nähtävä myös muita viranomaisia sekä kansalaisia koskettavana asiana. Lapsen hyvinvointi on kuitenkin ensisijaisesti lapsen vanhempien ja huoltajien vastuulla. He vastaavat lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta. Heillä on oikeus määrätä siitä, miten lapsen kasvatusta ja huolenpito järjestetään. Yhteiskunnan tulee tukea vanhempia tässä ja tarvittaessa lapsi ja perhe tulee ohjata lastensuojelun piiriin. Kun viranomainen puuttuu perheen yksityisyyteen, on aina otettava huomioon vanhempien ensisijainen velvollisuus ja oikeus päättää lapsensa hyvinvoinnista ja kasvatuksesta. Viranomaisen tulee kaikin tavoin edesauttaa sitä, että vanhemmat voivat toteuttaa kasvatustehtävänsä ja viranomaisten tulee oma-aloitteisesti tarjota perheelle apua. (Lastensuojelun käsikirja 2015, THL.)

2.2 Lastensuojelu ja huostaanotto

Lastensuojelun perusta on yksinkertainen: se on turvata lapsen kehitys ja terveys ja niitä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Lastensuojelu perustuu lapsikeskeiseen perhelähtöisyyteen, jolloin perhe on ensisijainen ja lapsen oikeuksia tulee kunnioittaa. (Bardy 2011, 41.) Suomalainen lastensuojelu on hyvinvointipainotteista. Se korostaa lastensuojelun ymmärtämistä laajasti ja pitää tärkeänä perheen hyvinvoinnin tukemista. Tällainen ajattelu voi kuitenkin olla voimatonta lastensuojelun ytimessä

olevien ilmiöiden käsittelyssä. (Laakso 2012, 38.) Lastensuojelussa tuodaan usein esille käsite lapsen etu. Käsite tarkoittaa sitä, että toimenpiteitä ja niiden vaikutuksia tulee tarkastella lapsen kannalta. Huomiota tulee kiinnittää lapsen tarpeisiin, erityisesti tarpeeseen varttua ja kasvaa pysyvissä ja huolehtivissa olosuhteissa. Pysyvyys ymmärretään lapsen ja huolta pitävän aikuisen välisenä suhteena. (Pösö 2012, 79.)

Suomalaisessa lastensuojelussa on olennaista se, että haavoittuvissa olosuhteissa elävän lapsen huolenpito ja hoito voidaan järjestää muutoin kuin huostaanoton kautta ja näitä keinoja tulee käyttää ensisijaisesti (Pösö 2003, 152). Suomessa lastensuojelussa käytetään paljon sijoittamista avohuollon tukitoimena. Avohuollon sijoituksia käytetään silloinkin, kun mahdollisesti varsinaisen huostaanoton kriteerit täyttyisivät. (Tuovila 2008, 49.) Vuonna 2008 voimaan tullut lastensuojelulaki (13.4.2007/417) korostaa lapsen etua keskeisenä periaatteena ja lain pykälän 4 mukaan tulee kiinnittää huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle seuraavat asiat:

- tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet
- mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon
- taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen
- turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden
- itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen
- mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan
- kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen (Pösö 2012, 80–81.)

Lapsilla on oikeus tulla myös emotionaalisesti hoivatuiksi, kunnioitetuiksi, huomioonotetuiksi ja kuulluiksi (Eronen 2012, 126). Lastensuojelun tehtävänä on turvata lapsen oikeus arvokkaaseen elämään ja mahdollisuus turvallisiin ihmissuhteisiin. Tähän pyritään lapsi- ja perhekohtaisella lastensuojelulla, jonka muotoja ovat lastensuojelutarpeen selvitys, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto, kiireelliseen sijoitukseen ja huostaanottoon liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. Perustuslain mukaan julkisen vallan on tuettava perheen mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja kasvu. Yhteiskunnan vastuu alkaa, jos lapsesta ei pidetä riittävän hyvää huolta. Lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus puuttua lapsen tilanteeseen, jos kasvuolot vaarantuvat tai eivät turvaa lapsen ja nuoren terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi omalla käyttäytymisellään vaarantaa niitä. Lasta ja perhettä pyritään tukemaan ensisijaisesti omassa kodissaan ja avohuollon

keinoin. Aina avohuollon tukitoimet eivät ole kuitenkaan riittäviä, vaan lapsi tai nuori joudutaan sijoittamaan pois kotoaan. Kun sijaishuolto on lapsen edun mukaista, tulee se järjestää viivytyksettä. (Taskinen 2008, 12–16.)

Siinä tapauksessa kun kotiin tarjottu apu ei ole riittävää turvaamaan lapsen kehitystä, hänen hoito ja huolenpito järjestetään muualla kuin kotona. Silloinkaan huostaanotto ei ole aina välttämätön, vaan apu voidaan järjestää avohuollon tukitoimina tai kiireellisenä sijoituksena. (Heino 2011, 73.) Vuonna 2008 voimaan tullut uudistettu lastensuojelulaki toi mukanaan uusia käsitteitä: kiireellinen sijoitus (kumotussa laissa kiireellinen huostaanotto) ja hallinto-oikeuden väliaikainen määräys. Tämän vuoksi termit huostaanotto ja huostaanottopäätös voidaan korvata termeillä sijaishuolto ja sijaishuoltoon johtanut päätös. Tällöin säännösten soveltaminen sijoitettuihin lapsiin nähden ei ole enää liian tulkinnanvaraista. (Saastamoinen 2010, 6.)

Kun lapsen kehitys on vaarassa häiriintyä tai on jo häiriintynyt ja lapsen arvioidaan tarvitsevan sijaishuoltoa, voidaan tehdä huostaanotto (Pasanen & Tervonen-Arnkil 2013, 67). Huostaanoton tarkoituksena on pyrkiä turvaamaan lapsen oikeus turvallisuuteen ja lapsen kasvua tukevaan hoitoon, huolenpitoon ja kasvatukseen (Kujala 2003, 11). Perheen kanssa eri vaiheissa työskenteleville tahoille on tärkeää arvioida lasten ja perheen kokonaistilannetta. Lastensuojelulain 14.pykälä velvoittaa lapsi- ja perhekohtaisen arvioinnin tueksi moniammatillisia asiantuntijaryhmiä, jotka jakavat tietoa kaikkia osapuolia kuunnellen. Alkuarviointi, avohuollon lastensuojelutyö, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto eivät ole erillisiä toisistaan irrallisia tapahtumia. Lapsen elämä tulee nähdä kokonaisuutena, jossa eri vaiheet punoutuvat toisiinsa. (Känkänen 2011, 233–234.) Mikäli lapsen huostaanoton edellytykset ovat olemassa, toimielimillä on ehdoton velvollisuus ottaa lapsi huostaan. Ehdoton velvollisuus (määrärahoista riippumatta) on myös järjestää lapselle hänen tarpeittensa mukainen sijaishuolto. Lapsen hoito ja huolenpito tulee järjestää sellaisessa laajuudessaan, joka ilmenee hänen huostaanottopäätöksessään. Sijaishuoltopaikan on vastattava juuri niihin tarpeisiin, joita lapsella on sekä huomioon on otettava ikä, sukupuoli ja muut yksilöllisiin olosuhteisiin vaikuttavat tekijät. (Räty 2012, 311, 418.)

Lapsen huostaanotto on viimesijainen interventio ja se vaatii kolmen kriteerin täyttymistä. Ne ovat: 1. puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa hänen kehitystään ja terveyttään, 2. avohuollon tukitoimet ja palvelut eivät ole lapsen edun mukaisia tai ne ovat riittämättömiä ja 3. sijaishuollon arvioidaan olevan tilanteessa lapsen edun mukaista. Huostaanotetun lapsen rajoitustoimista ja asuinpaikasta sijoitettaessa kodin ulkopuolelle päättää

sosiaalitoimi. Huostaanotto siis tarkoittaa sitä, että julkinen valta vastaa lapsen huolenpidosta. (Heino 2011, 55, 73.) Huostaanotto on voimassa toistaiseksi. Se päättyy, kun huostassa pidon lopettamisesta päätetään. Viimeistään huostaanotto ja sijaishuolto päättyvät, kun lapsi täyttää 18 vuotta (LSL 47§). Huostassa pidon edellytyksiä tulee tarkastaa säännöllisesti. Huostaanotto tulee lopettaa, kun lastensuojelulain 40§:n mukaista tarvetta ei enää ole. (Aer 2012, 91.)

2.3 Sijaishuolto

Lapsen oikeuksien YK:n yleissopimus hyväksyttiin vuonna 1989 ja Suomessa sopimuksen noudattamiseen sitouduttiin vuonna 1991. Kyseessä on lakia vastaava asiakirja ja se velvoittaa valtiota ja kuntia sekä vanhempia ja muita aikuisia. Sopimus tähtää lapsen ihmisarvon vahvistamiseen ja erityisen suojelun varmistamiseen vaikeimmassa asemassa oleville lapsille. Sopimuksessa korostetaan lapsuuden ja vanhemmuuden erityistä asemaa ja merkitystä yksilöille sekä yhteiskunnalle. Sen mukaan lapsen oikeuksien turvaaminen on perheen ja yhteiskunnan yhteinen tehtävä. Lapsen kasvuympäristönä perhe on ensisijainen, jonka vuoksi perheellä on oikeus saada tarvittavaa apua ja suojelua hoitaakseen velvollisuutensa. Sopimuksessa perhe käsitetään laajasti. Lapset voivat kasvaa hyvinkin erilaisissa perherakenteissa. Lapsella on oikeus ylläpitää suhteita kumpaankin vanhempaan. Tätä suhdetta tulee kunnioittaa, mikäli se ei ole lapsen edun vastaista (9. art.). Toisinaan lapselle on taattava vaihtoehtoinen hoito, jos lapsi on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa tai mikäli ei ole lapsen edun mukaista antaa hänen pysyä omassa perhepiirissä. (Bardy 2011, 30–34.) Silloin hänelle valitaan asumispaikka muualla kuin omassa kodissaan, joko laitoshoitona tai perhehoitona. Laitoshuoltoa voidaan antaa lastenkodeissa, nuorisokodeissa, koulukodeissa ja näihin rinnastettavissa lastensuojelulaitoksissa. Joissakin lastensuojelulaitoksissa voidaan hoitaa kokonaisia perheitä. (Ahto & Mikkola 2000, 9.) Kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia voidaan hoitaa laitoshuollon lisäksi yksityisissä perheissä. Vuonna 2007 sijaisperheitä toimi toimeksiantosopimuksen perusteella 3559. Näissä perheissä oli keskimäärin 1-2 lasta samaisena vuonna. (Heino 2011, 58.)

Huostaanotettu lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle erilaisilla päätöksillä: avohuollon tukitoimena, huostaanotettuna, kiireellisesti sijoitettuna, jälkihuoltona tai hallinto-oikeuden väliaikaisella määräyksellä. Sijaishuollon määritelmä ei aina kata kaikkia niitä tilanteita, joissa lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Sijaishuolto määritellään lastensuojelulaissa (49§). (Saastamoinen 2010, 4-5.) Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai hallinto-oikeuden

väliaikaisella määräyksellä lapsen sijoitusta oman kodin ulkopuolelle. Näissä tilanteissa lapsen huolto siirtyy osin sosiaalitoimelle. Viranomaisten tulee kuitenkin aina pyrkiä yhteistyöhön lapsen vanhempien kanssa. Lapsi tai nuori voidaan sijoittaa myös avohuollon tukitoimena tai jälkihuollon perusteella, jolloin kaikki huoltajan oikeudet säilyvät alaikäisen huoltajalla. (Taskinen 2008, 76; Saastamoinen 2010, 5.)

Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää sijaisperheessä (perhehoitona), ammatillisessa perhekodissa, lastenkodissa tai muussa laitoksessa. Myös muut lapsen tarpeiden mukaiset sijoitusmuodot tulee ottaa huomioon. Sijoitusratkaisua pohdittaessa tulee harkita kaikkia mahdollisia vaihtoehtoja. Tarvitaan tietoa ja ymmärrystä eri vaihtoehtoista suhteessa lapsen tarpeisiin. Joissakin kunnissa Suomessa on edelleen tapana sijoittaa vauva- tai taaperoikäisiä lapsia kiireellisesti laitoksiin, vaikka sitä pitäisi pienten lasten kohdalla välttää. Sijoittava kunta on vastuussa lapselle valitusta sijaishuoltoapaikasta. (Saastamoinen 2010, 7; Pasanen & Tervonen-Arnkil 2013, 62, 67). Lapsen sijaishuolto tulee järjestää ensisijaisesti muuna kuin laitoshuoltona (LSL 50§). Laitoshuolto tulee kyseeseen silloin, kun sijaishuollon järjestäminen muutoin ei ole lapsen edun mukaista. Laitoshuollon valinta tulee myös perustella erikseen ja hyväksyttävä perustelu ei ole pelkästään perhehoitopaikan puute. Perhehoidon ohella ensisijaisena sijaishuollon toteuttamispaikkana voi olla muu lapsen tarpeiden mukainen sijaishuolto, esimerkiksi lapsen sijoittaminen hänelle läheisen henkilön luokse. (Aer 2012, 106–107.)

Sijaishuolto ja huostaanotettujen lasten hyvinvointi saa osakseen vähän huomiota kuntien lapsipolitiikassa ja kunnissa on tehty varsin vähän linjauksia, joilla ohjataan lapsen sijaishuoltoapaikan valintaa. Kuntien hyvinvointisuunnitelmissa on vielä vähän tietoa sijoitettujen lasten hyvinvoinnista sekä siitä, miten lapset voivat sijaishuollossa tai miten sijaishuollolla on onnistuttu tukemaan huostaanotettujen lasten hyvää elämää. Sijaishuoltoapaikan valintaa ohjaakin kuntien linjauksia enemmän lastensuojelulaki. (Laakso 2013, 59–60.) Lapsen sijoituspaikkaa valitessa tulee kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin: 1. lapsen huostaanoton tai sijoituksen perusteet, 2. lapsen tarpeet, 3. lapsen sisarusuhteiden ja muiden ihmissuhteiden ylläpitäminen ja 4. hoidon jatkuvuus. Huomioon tulee myös ottaa lapsen ikä ja kehitystaso, mahdolliset erityiset hoidon ja tuen tarpeet, koulun käyntiin liittyvät erityistarpeet sekä harrastukset. Sijaishuoltoapaikkaa valitessa tulee kuulla lapsen ja perheen toiveita sijaishuoltoon liittyen. Sisarusket tulisi sijoittaa samaan sijaishuoltoapaikkaan. Lapsella tulee myös olla sijaishuoltoapaikassa mahdollisuus säilyttää yhteys kulttuuriseen, uskonnolliseen ja kielelliseen taustaansa. Ennen kuin lapsi sijoitetaan kotinsa ulkopuolelle, tulee kartoittaa hänen lähiverkosto ja selvitettävä sen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai

muiden läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan. (Saastamoinen 2010, 103–106.)

Pohdittaessa lapsen edun mukaista sijaishuoltopaikkaa täytyy sijoittavalla työntekijällä olla tietoa sekä juuri kyseisestä lapsesta, lapsen elämästä ja ihmissuhteista ennen sijoitusta, arvio sijoituksen väliaikaisuudesta tai pysyvyydestä että yleistä teoreettista tietoa vaikkapa kiintymyssuhdeteoriasta ja sen vaikutuksista lapsen kykyyn olla suhteessa hoitavaan aikuiseen. Joidenkin sijoitettujen lasten kohdalla voidaan puhua valikoimattomasti kiintyvistä lapsista. Heidän toisen ihmisen ja aikuisen tarve on niin suuri, että he tarvitsevat jatkuvasti huomiota keneltä tahansa. Tällaisille lapsille ei koskaan rakennu todellista luottamus- ja riippuvuussuhdetta kehenkään. Siksi sijaishoidossa on tärkeää alkaa rakentaa syvempää tunnesuhdetta hoitaviin aikuisiin ja löytää joku, joka sitoutuu erityisesti juuri tähän lapseen. Mitä pienempänä lapsi sijaishoitoon tulee, sen parempi on yleensä ennuste. Tällöin lapsella on mahdollisesti ollut hyviä peruskokemuksia varhaisvaiheessa ja tällöin on enemmän pohjaa, mihin sijaishoidossa voidaan tarttua. (Tuovila 2008, 42–46). Sijoitetun lapsen kannalta on myös tärkeää, että yhteys biologiseen vanhempaan säilyy, mikäli tämä on lapsen etu huomioon ottaen mahdollista. Vanhempi saattaa luopua yhteydenpidosta lapseen, koska ajattelee, että hän ei kuitenkaan pysty vanhemmuuteen ja että sillä ei ole merkitystä lapsen kannalta. Lapsen sopeutumista sijoitukseen auttaa, kun hänen erokriisiään hoidetaan. Lapsen täytyy olla varma, etteivät hänen vanhempansa ole häntä hylänneet ja ettei vanhemmista erottaminen johdu hänestä. Lapsen täytyy olla myös tietoinen oikeudestaan säilyttää yhteys vanhempiinsa ja samalla saada lupa olla kiintynyt sekä omiin vanhempiinsa että sijaisvanhempiinsa. (Kujala 2003, 17–18.)

Suomessa on tutkittu lastensuojelun päätöksentekoa vähän, eikä sijaishuoltopaikan valintaa koskevaa päätöksentekoa ole tutkittu juuri lainkaan. Tutkimukset ja selvitykset käsittelevät lähinnä hallinto-oikeuden lastensuojeluasioita koskevaa päätöksentekoa. Kansainvälisestikin sijaishuoltopaikan valintaan ja päätöksentekoon liittyviä tutkimuksia on tehty vähän. Niitä on tehty ja toteutettu pääasiassa Yhdysvalloissa, Britanniassa, Australiassa ja Norjassa, missä sijoitukset tehdään yleensä sijaisperheisiin. (Laakso 2013, 25.) Ammattihenkilöstö jakaa sijaisperheitä tyypeihin. Perheet voidaan jaotella muun muassa sen mukaan, onko perheessä biologisia lapsia tai onko vanhemmilla sijoitettuun lapseen sukulaissidettä. Isovanhempisijoitus poikkeaa muista sukulaissijoituksista, joten se on nähtävä omana eri tyyppinään. (Laurila 2002, 23.) Lastensuojelulaitokset ja sijaisperheet valitsevat sijoitettavan lapsen niin, että hänen katsotaan sopivan sijoituspaikkaan, jolloin erilaiset sijoituspaikat erikoistuvat hoitamaan tietynlaisia lapsia. Vaarallisia ja vaikeahoitaisia lapsia varten

tarvitaan erityisiä sijoituspaikkoja ja nämä ovat yleensä lasta rajoittavia ja eristäviä. (Pösö 2013, 46–47.)

Ennen kuin lapsi muuttaa sijaisperheeseen, sijoittava kunta ja sijaisperhe tekevät toimeksiantosopimuksen, jossa määritellään mm. sijaisvanhempien vastuut ja velvollisuudet, palkkiot ja kulukorvaukset, vapaat ja lommat sekä erityisen tuen tarve. Osa sijaisperheen saamasta tuesta on virallista ja lain määrittelemää. Osa tuesta taas on virallista ja harkinnanvaraista tai epävirallista lähiverkostolta saatua tukea. Perhehoitolaki antaa sijaisvanhemmille mahdollisuuden vähintään 12 vapaapäivän pitämiseen vuodessa. Tukimuotojen ja palvelujen saatavuus vaihtelee kunnittain ja sijaisperhekohtaisesti. (Janhunen 2008, 138–140.)

Lastensuojelu on joutunut arvostelun kohteeksi siinä, että vaikka vahvasti pyritään säilyttämään lapsen perheyhteys, on syntynyt pirstaleisia sijoituskäytäntöjä. Lapsen sijoituspaikat vaihtelevat, perhehoitoa työllistää ristiriitaisten perhesuhteiden ylläpito ja hyviäkin sijoitussuhteita katkaistaan, kun vanhempien tilanne on muuttunut ja he toivovat lapsen kotiinpaluuta. (Pösö 2003, 152.) Sijaishuollon onnistumista tarkastellaan usein juuri sijoituspaikkojen lukumäärän pohjalta, koska sijoituspaikkojen vaihtumisen on todettu liittyvän heikkolaatuiseen lastensuojeluun (Pösö 2013, 38–39).

2.4 Lastensuojelun perhehoito

Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolella. Sen tarkoituksena on antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin. Perhehoitoon voidaan sijoittaa pitkäaikaiseen tai lyhytaikaiseen sijoitukseen. Perhehoidossa hoidetaan lapsia ja nuoria, pitkäaikaissairaita, mielenterveyskuntoutujia sekä vanhuksia. (Ketola 2008, 20.) Lastensuojelun perhehoidolla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain mukaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja muuan ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kodin ulkopuolella yksityisessä kodissa (Saastamoinen 2010, 7). Pitkäaikaiseen sijoitukseen perheeseen sijoitetaan usein alle 12-vuotias lapsi. Lyhytaikaisessa kriisisijoituksessa sijoituksen tarve on nopea ja sijoituksen aikana etsitään perhettä pitempiaikaiseen sijoitukseen. (Ketola 2008a, 20.)

Lapsella on oikeus laadukkaaseen perhehoitoon, joka ottaa hänen tarpeensa huomioon. Valtakunnallisten sijaishuollon laatukriteereiden (2004) mukaan laadukas perhehoito käsittää seuraavat elementit:

- Sijaisperheellä on valmennus perhehoitoon.
- Sijaisperhe on määritellyt kykynsä ja resurssinsa.
- Perhehoitoa ohjaa toimiva huoltosuunnitelma.
- Perhehoito nähdään suunnitelmallisena prosessina, jonka mukaan toimitaan. Hyvän hoidon toimintamallit on kuvattu.
- Sijaisvanhemmat arvioivat ja kehittävät valmiuksiaan.
- Arviointiprosessi nivoutuu kaikkiin sijaishuollon prosesseihin ja se on jatkuvaa ja systemaattista. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 33.)

Kunta sijoittaa lapsen joko oman tai muun kunnan alueella olevaan sijaisperheeseen ja maksaa perheelle kulukorvausta, jonka on tarkoitus peittää lapsen jokapäiväiset menot. Vanhemmille maksetaan myös hoitopalkkio, joka on verotettavaa tuloa. Perheiden soveltuvuuden tehtävään arvioivat sosiaalityöntekijät. Lapsen odotetaan saavan perheessä tasa-arvoista kohtelua sekä olevan yhteydessä biologisiin vanhempiinsa. Sijoitettu lapsi ei peri sijaisvanhempiaan. Kasvatillapsista puhutaan yleensä silloin, kun lapset eivät ole sosiaalilautakunnan huostassa, vaan vanhemmat ovat itse sijoittaneet lapsensa esim. isovanhemmille tai sukulaisperheeseen. Lapsi pyritään sijoittamaan nuorimmaksi, koska liittyminen perheeseen tapahtuu silloin luontevammin. (Laurila 1993, 17–18.)

Lapsi, joka tulee perhehoitoon, on elänyt usein varsin kaoottisissa olosuhteissa. Hän hyötyy siitä, että kodissa on tietyt, selkeät ja ennustettavat rutiinit, jotka pikkuhiljaa alkavat rakentua lapsen mieleen ja kokemusmaailmaan. Näihin ulkoisiin rakenteisiin sijoitetun lapsen on helpompi alkaa liittyä kuin ihmisiin, jotka saattavat edustaa hänelle monenlaista uhkaa. On tärkeää, että sijaishoitopaikka pitää hyvää huolta lapsen arkirutiineista, kuten ruokailu- ja nukkumaanmenoajoista, jotka rytmittävät lapsen päivää. Sijoitetut lapset ovat usein jääneet vaille asianmukaista hoivaa ja huolenpitoa, koska sitä on ollut liian vähän tai se on ollut kykenemätöntä vastaamaan lapsen tarpeisiin. Perhehoidossa pyritään paikkaamaan näitä puutteita ja samalla tuetaan lapsen ikätasoista kasvua ja kehitystä. (Tuovila 2008, 54, 57.)

Perhehoidon valtakunnallisen toimintaohjelman ja lainsäädännön kehittämistyöryhmän (2010) mukaan perhehoitoa koskevat mm. seuraavat sääntelyt:

- ”Sosiaalihuoltolaki (710/1982) määrittelee yleislakina sosiaalipalvelut, joiden järjestämisestä kunnan on huolehdittava. Erityislaeissa säädetään tarkemmin eri asiakasryhmille annettavista erityispalveluista.
- Perhehoidolla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain 25 §:n mukaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa.
- Perhehoitajalla tarkoitetaan perhehoitajalaissa (312/1992) henkilöä, joka hoidon järjestämisestä vastaavan kunnan tai kuntainliiton kanssa tekemänsä toimeksiantosopimuksen perusteella antaa kodissaan sosiaalihuoltolain 25 §:ssä tarkoitettua perhe- hoitoa.
- Lakia yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta (603/1996) sovelletaan perhehoitoon, jota yksityinen palvelujen tuottaja antaa muutoin kuin perhehoitajalaissa tarkoitetun kunnan tai kuntayhtymän kanssa tehdyn toimeksiantosopimussuhteen perusteella. Toimeksiantosopimussuhteinen perhehoito ei siten kuulu valvontalain soveltamisen piiriin.
- Perhekodin henkilöstön kelpoisuusvaatimusten osalta sosiaalihuoltolaissa viitataan perhehoitajalakiin, jonka 1 §:n 2 momentin mukaan perhehoitajaksi voidaan hyväksyä henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella on sopiva antamaan perhehoitoa.
- Lastensuojelulain 50 §:ssä säädetään sijaishuoltoapaikan valinnasta. Säännöksen mukaan sijaishuoltoapaikan valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta.
- Sijaishuollon aikana lapseen voidaan kohdistaa rajoitustoimia lastensuojelulain 11 luvussa määritellyin edellytyksin. Yhteydenpidon rajoittamista koskevia säännöksiä sovelletaan myös perhehoitoon. Jos sijoitus toteutetaan avohuollon tukitoimena, ei yhteydenpitoa saa rajoittaa.”

Tutkittua tietoa lastensuojelun pitkäaikaissijoitusten purkautumisesta on vähän. Yleisesti voidaan todeta, että mitä vanhempana lapsi sijoitetaan ja mitä kauemmin hän on elänyt vaurioittavassa ympäristössä, sitä suurempi on riski sijoituksen katkeamiselle. Sijoituksen katkeaminen on aina kriisi sekä lapselle että sijaisvanhemmille. Jos sijoitus purkautuu yllättäen, tulee sosiaalityöntekijän

ensisijaisesti turvata lapsen tilanne. Sijoituksen katkeaminen koskettaa kuitenkin vain pientä osaa perhehoitoon sijoitetusta lapsista. (Janhunen 2008, 123–125.) Sijoituksen katkeamiseen syyt liittyvät sijaisvanhempiin, sijoitettuun lapseen, biologisiin vanhempiin tai sukuun sekä yhteistyöongelmiin. Yleisin yksittäinen syy sijoituksen katkeamiselle on sijaisvanhempien väsymys. Sen lisäksi toinen tärkeä syy sijoitusten katkeamiselle on sijaisperheen muuttunut tilanne (mm. sijaisäidin raskaus, avioero, perheenjäsenen vakava sairastuminen, päihteiden käytön lisääntyminen, muiden lasten oirehtiminen tai asuinpaikkakunnan vaihtuminen). (Emt., 131–132.)

Perhehoitajaksi voi lain mukaan ryhtyä henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella on sopiva tehtävään. Perhehoitajalle ei aseteta erityisiä koulutusvaatimuksia silloin, jos perheessä hoidetaan enintään neljää sijoitettua lasta. Sijaisvanhemmat arvioivat yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa soveltuvuuttaan sijaisperheeksi. Sijaisperheeksi ryhtyminen on koko perheen asia ja näin ollen siitä tulee keskustella kaikkien perheenjäsenten kesken ja kaikkien tulee hyväksyä sijaisperheeksi ryhtyminen. Perheen kanssa käytyjen keskustelujen, valmennuskurssin ja perheenjäsenten oman päätöksen jälkeen sosiaaliviranomaiset hyväksyvät perheen perhehoitopaikaksi. (Ketola 2008a, 21–22.)

Sijaisvanhemmuus on samalla kertaa samanlaista ja erilaista kuin vanhempana toimiminen biologisille lapsille. Sijaisvanhemmilta vaaditaan normaalin vanhemmuuden lisäksi sijoitetun lapsen erityisvaatimuksiin vastaamista. Sijaislapset voivat vaatia enemmän huomiota aikaisempien kokemustensa takia. Lapsi ei välttämättä heti luota uusiin sijaisvanhempiinsa. Sijaisvanhempien tulee tukea kiintymyksen ja luottamuksen syntymistä vastaamalla lapsen erityistarpeisiin, tukemalla hänen kasvuaan ja kehitystään sekä korvaamalla aikaisempia kokemuksia uusilla, myönteisillä ja korjaavilla kokemuksilla. Tähän sijaisvanhemmilla on oikeus saada ohjausta ja tukea ensisijaisesti sosiaalityöntekijältä. (Ahto & Mikkola 2000, 24.) Pelastakaa Lapset ry:ssä valmennetaan sijaisperheitä ja järjestön kautta tarjotaan myös tukea perheisiin, joissa on sijoitettuja lapsia ja sijaisvanhempia (Tervonen-Arnkil 2008, 147).

2.5 Lapsen sijoitus ja kiintymyssuhteet

Leena Valkonen (1995) puhuu biologisesta, sosiaalisesta ja psykologisesta vanhemmuudesta. Biologinen vanhempi on synnyttänyt tai siittänyt lapsen. Sosiaalinen vanhempi on aikuinen, jonka kanssa lapsi elää samassa perheessä. Psykologinen vanhemmuus sisältää lapsen ja vanhemman

välisen psykologisen suhteen, jonka keskeisimpinä sisältöinä nähdään lapsen ja vanhemman välinen kiintymys ja lapsen samaistuminen vanhempaan. Psykologisen vanhemman roolissa voi olla kuka tahansa läsnä oleva ja aktiivinen aikuinen, joka huolehtii lapsesta. Sijaishuollossa kysymykset vanhemmuuden perusteista ovat esillä. Sijoitettu lapsi on kaksien vanhempien lapsi. Perhehoidossa kohdataan vanhemmuus biologisena, sosiaalisena ja psykologisena vanhemmuutena. Mukana on lapsensa luovuttavan vanhemman biologinen vanhemmuus, sijaisvanhemman sosiaalinen vanhemmuus ja lapsen tarvitsema psykologinen vanhemmuus. (Emt., 2–6.)

Siitä miten lasten suhteiden tärkeyttä lähestytään, suomalaisessa lastensuojelussa voidaan erottaa kaksi erilaista koulukuntaa: tarve- ja suhdekoulukunta. Tarvekoulukunnan mukaan sijaishuollossa uudet sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä. Ne voivat korvata aikaisempia vanhemmuussuhteita ja tämän vuoksi suhdetta biologisiin vanhempiin ei ole ehdottoman tärkeää ylläpitää kaikissa tilanteissa. Suhdekoulukunta taas korostaa lapsen ja biologisen vanhemman välistä suhdetta. Tämän mukaan sijaishuollossa syntyvät sosiaaliset ja psykologiset suhteet ovat vain täydentäviä. Tällöin siteitä biologisiin vanhempiin pyritään ylläpitämään sijaishuollon aikana. Nämä erilaiset näkemykset johtavat erilaisiin käytäntöihin. (Pösö 2004, 208–209.)

Leena Valkosen (1995) tutkimuksessa tuli esille psykologisen vanhemmuuden tarvekoulukunnan näkemyksiä. Sijaislapsilla, joiden perustarpeisiin ei oltu vastattu biologisessa perheessä, ei ollut muodostunut tunnesuhdetta vanhempiinsa. Lapset olivat vieraantuneet biologisista vanhemmistaan sijoituksen aikana ja sijaisvanhempia pidettiin todellisina vanhempina. Tarvekoulukunta ei pidä tärkeänä sijaislapsen ja biologisten vanhempien yhteydenpitoa. Sijaisperheissä, joissa vanhemmat huolehtivat lapsen hoidosta hyvin, silti psykologinen vanhemmuus edellytti lisäksi lapsen tunnetta tulla rakastetuksi ja arvostetuksi. Psykologisen vanhemmuuden suhdekoulukunta pitää merkittävänä varhaislapsuuden vuorovaikutusta. Sen mukaan psykologinen vanhempi on se aikuinen, johon lapsi samaistuu varhaislapsuudessaan, eikä se ole enää muutettavissa. Valkosen tutkimuksen mukaan sijaisperheissä kasvaneille lapsille sijaisvanhemmat olivat psykologisen vanhemman asemassa, jolloin biologisista vanhemmista oli vieraannuttu, vaikka lapsella olisi ollutkin tunnesuhde vanhempiinsa ennen huostaanottoa. Näin ollen tutkimuksen mukaan psykologinen vanhemmuus on vaihdettavissa. (Emt., 96–97.)

Lapsen kiintymyssuhteiden kautta katsottuna huostaanottoa ja sijoitusta tulee arvioida erityisesti pysyvyyden kannalta. Lapsi ei hyödy lyhyistä sijoituksista vieraaseen ympäristöön. Lapsen sijoittaminen takaisin omille biologisille vanhemmilleen ei myöskään suojaa hänen kehitystään.

Mirjam Kalland (2011) tuo esille, että tutkimusten mukaan biologisille vanhemmille palautetut lapset kehittyvät heikommin kuin pysyvässä sijoituksessa olevat lapset. Suomalaisen lainsäädännön mukaan sijoituksen tarvetta tulee arvioida uudelleen vuosittain. Tämä tekee pulmalliseksi sijoituksen kiintymyssuhteissa vaurioituneiden lasten kohdalla. Lain tarkoitus on taata biologisille vanhemmille mahdollisuus korjata tilanne ja saada huostaanotettu lapsi takaisin. Lastensuojelun perhehoidossa ei siis näin ollen voida juridisesti taata sijoituksen pysyvyyttä. Tämä voi johtaa myös siihen, että sijaisvanhemmat eivät uskalla kiintyä lapseen. Myös lapsen voi vaikea kiintyä perheeseen, mikäli sijoitus uhkaa olla tilapäinen. (Kalland 2011, 208–210.)

Ainoa sijaishuollon muoto, jossa pysyvyys voidaan taata, on adoptio. Tällöin lapsi saa juridisesti pysyvän perhesijoituksen. Adoptio on mahdollista myös perhesijoituksessa, mutta sitä käytetään harvoin. Käsittelen tutkimukseni myöhemmässä kappaleessa adoptiota ja adoptiovanhemmuutta. Myös sukulaissijoituksista on saatu hyviä tutkimustuloksia pysyvyyden suhteen. Sukulaissijoitus onkin yleinen vaihtoehto, kun lapsen omat vanhemmat eivät pysty hänestä huolehtimaan. Olemassa olevat tutkimustulokset sukulaissijoituksista kertovat, että sijoitukset ovat pysyvämpiä, sisarukset sijoitetaan yleensä yhdessä ja lapsen kokonaiskehitys on parempi. Sukulaissijoituksessa olevat lapset viihtyvät kodissaan ja toivovat sen jäävän kodikseen. He kokevat yhteenkuuluvuutta perheen kanssa ja tuntevat saavansa rakkautta. Laitossijoitus on yleensä huonoin vaihtoehto sijoituspaikaksi, kun otetaan huomioon lapsen kiintymyssuhteet. Laitosympäristössä lapselle ei voida taata pysyviä kiintymyssuhteita. Lapselle, joka oireilee niin voimakkaasti, ettei hänen kohdallaan tule perhesijoitus kyseeseen, voi ammatilliset perhekodit tai pienet lastenkodit olla oikea ratkaisu. (Kalland 2011, 210–216.)

3 SIJAISVANHEMMUUS

Seuraavassa kappaleessa käsitellään vanhemmuutta eri näkökulmista. Aluksi kerrotaan vanhemmuudesta yleensä sekä kiintymyssuhteesta ja sen synnystä. Sen jälkeen käydään läpi vanhemmuutta oman tutkimuksen teoreettisen näkökulman käsitteiden kautta. Tarkastellaan biologista vanhemmuutta sijoituksen aikana, sijaisvanhemmuutta ja adoptiovanhemmuutta. Lopuksi perehdytään sijaisvanhemmuuteen aikaisempien tutkimusten valossa.

3.1 Vanhemmuus

Vaikka vanhemmuudessa on jotakin yleistä ja universaalia, sillä on myös erilaisia kulttuurisia ja yksilöllisiä piirteitä. Vanhemmuutta on kuvattu muun muassa yksilöllisenä kehitystehtävänä, elämänkaareen kuuluvana muutosprosessina sekä yhdeksi perheen elämänjaksoksi. (Schmitt 2002, 298.) Vanhemmuus toteutuu tietyssä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa tilanteessa. Yhteiskunnalla on tietyt arvonsa, norminsa, lainsäädäntönsä, sosiaalipolitiikkansa ja instituutionsa. Kussakin kulttuurissa vallitsevat omat käsitykset perheestä, vanhemmuudesta ja kasvatuksesta. Nämä käsitykset ovat erilaisia ja voivat muuttua. Perhekulttuuri muodostaa lapsen kasvatusympäristön ja kasvattamalla perhe valmentaa lapsensa yhteiskunnan jäseneksi. (Emt., 301–302.)

Vanhemmuus alkaa ensimmäisen lapsen syntyessä. Tätä ennen äidit ja isät ovat olleet itse lapsia, perheenjäseniä ja suvun jäseniä eli oman vanhemmuuden juuret ovat vanhemmuuden kohteena olemisessa. Jokaisella suvulla ja perheellä on oma historiansa ja kulttuurinsa sekä jokaisella ihmisellä on kokemuksia vanhemmuudesta. Nämä tuottaa tiedostamattomia ja tiedostettuja kokemuksia vanhemmuudesta, kulttuurista, historiasta, elämäntavoista, perinteistä ja arvoista. Vanhemmuus rakentuu eri tavalla erilasten vanhempien ja lasten välillä. (Schmitt 2002, 307–309.)

Kiintymys lapseen takaa sen, että useimmat äidit hoitavat lapsiaan niin hyvin kuin voivat. Äidin kiintymys ei ole vaistomaista, vaan se koostuu monesta osasta. Se voidaan ajatella ketjuna, joka rakentuu ruumiin ja mielen eri tavoista valmistautua vanhemmuuteen sekä vanhemman ja lapsen tutustumisesta toisiinsa. Adoptio on yksi esimerkki äidinrakkauden ehdoista. Rakkaus voi kehittyä adoptiossakin, vaikka odotukseen, synnytykseen ja imetykseen liittyvät kokemukset sekä hormonaaliset muutokset puuttuvat. Isän rakkaus lapseen syntyy pääosin juuri näin. Biologinen äiti

ei ole adoptioäidin vastakohta. Adoptioäiti voi olla myös biologinen äiti, koska hänelle on syntynyt osittain samat kiintymykseen perustuvat siteet kuin lapsen synnyttäneelle äidille. Mikäli erottelu halutaan tehdä, osuvampaa voisi olla puhua geneettisestä vanhemmuudesta ja adoptiovanhemmuudesta. (Rotkirch 2014, 29–32.)

Lapsen ja vanhempien suhde perustuu siis suojaan, jonka lapsi saa vanhemmaltaan kiintymyksen turvin. Kiintymyssuhteen synty pohjautuu vanhemman tarjoamaan hoivaan ja jo vauvaikäisen lapsen kykyyn kiinnittyä eli ylläpitää itse aktiivisesti läheisyyttä hoitajaan. Kiintymyssuhde ei kuitenkaan rakennu automaattisesti, vaan vauva kiinnittyy niihin ihmisiin, jotka ovat ajallisesti riittävän paljon läsnä hänen elämässään ensimmäisen vuoden aikana. Myös vieraammat ihmiset voivat saada vauvan rauhoittumaan sylissään. Vauva kuitenkin oppii nopeasti tunnistamaan häntä pääasiallisesti hoitavan tutun henkilön toisista. Varhaisen emotionaalisen kiintymyssuhteen myöhempi merkitys näkyy siinä, että kerran synnyttyään se säilyy aina eikä ole tietoisesti hallittavissa. Lapsi kaipaa myöhemminkin poissaolevaa vanhempaa eikä ikävä vanhempaa kohtaan katoa pitkänkään eron aikana tai vanhemman kuollessa. (Salo 2002, 45–46.) Vanhemmuus edellyttää kykyä asettaa toisen ihmisen hyvä oman hyvän edelle. Se edellyttää myös kykyä sietää toisen riippuvuutta ja tarvitsevuutta. Vanhemmuus on elinikäinen suhde eikä siitä voi sanoutua irti, vaikka monet niin tekevätkin. Vanhemmuus on ihmisoikeus, mutta sitäkin enemmän se on velvollisuus suhteessa lapseen. (Schmitt 2002, 313, 324.)

Nyky-yhteiskunnassa perhemuodot ovat moninaistuneet ja erilaiset vaihtoehdot normalisoituneet. Kuitenkin kiistellään siitä, minkälaisen riskin erilaiset perhemuodot muodostavat lapsen hyvinvoinnille. Yleisesti kannatetaan ajatusta, että lapsen hyvinvointi toteutuu vain ehjässä ydinperheessä. (Nätkin 2003, 17.) Biologisia vanhempia pidetään kulttuurissamme lähtökohtaisesti lapsen oikeina vanhempina ja vanhemman oikeudet ja velvollisuudet liitetään biologiseen vanhempaan kyseenalaistamattomalla tavalla (Ritala-Koskinen 2003, 124). Tutkimuksissa on havaittu, että ydinperhe on lapselle yleensä suotuisin perheenmalli. Tämä johtuu tutkimusperinteestä, jonka mukaan kahden vanhemman perhe on lapselle paras, jolloin isän merkitys korostuu. Vaikka Pohjoismaissa oletetaan usein, että tasa-arvoisuus ja hyvinvointi suojaavat lapsia eri perhemuotojen vaihteluilta, näin ei kuitenkaan näytä olevan. Iso-Britanniassa on tehty tutkimus, jossa tutkittiin miten siirtymä eri perhemuodosta toiseen on vaikuttanut lasten hyvinvointiin. Huomattiin, että ydinperheessä lasten onnellisuus ja itsetunto olivat korkeimmat. (Rotkirch 2014, 124–125.)

3.2 Biologinen vanhemmuus sijaishuollon aikana

Vanhemmuus ei pääty, vaikka lapsi siirtyisi sijaishuoltoon. Lapsen omilla vanhemmilla on iso rooli siinä, miten lapsi sopeutuu sijaishuoltoon. Vanhemmat voivat auttaa lasta sopeutumaan tilanteeseen. Lapselle tulee välittyä tietoa siitä, että omat vanhemmat eivät ole hylänneet häntä ja että hänellä on oikeus pitää yhteyttä omiin vanhempiinsa. Toisaalta hänellä tulee olla myös lupa kiintyä sijaisvanhempiinsa. Myös lapsen biologiset vanhemmat tarvitsevat tilanteessa tukea, koska heille on usein vaikeaa kohdata lapsensa kiintymys häntä hoitaviin muihin aikuisiin. Vierailut lapsen luona voivat aiheuttaa voimakkaita tunnereaktioita. Biologiset vanhemmat kokevat alemmuudentunnetta sekä mustasukkaisuutta vanhemmuudestaan ja tämä kriisi on tärkeää tiedostaa ja ymmärtää. (Saastamoinen 2010, 139.) Sijoitetun lapsen ja biologisen vanhemman välinen yhteydenpito voi olla tällöin ongelmasta. Vanhemman, joka on joutunut luopumaan lapsestaan, voi olla vaikeaa pitää yhteyttä lapseen. Tämä johtuu omasta kriisitilanteesta syyllisyyden ja häpeän vuoksi. Sijaishuollon aikana onkin tärkeää tukea lapsen ja biologisen vanhemman suhdetta. (Saastamoinen 2010, 139–140.)

Normaalisti aikuisen tehtävänä on turvata lapsen hyvinvointi ja arki. Aikuisen tulee turvata lapsen kehitykselle ja kasvulle suotuisat olosuhteet ja hänen tulee varmistaa, että lapsella säilyy tunnetason kokemus turvassa olemisesta, huolenpidosta sekä perheensä auttamisesta. (Känkänen 2011, 232.) Lapsella on sijoituksen yhteydessä huoli omista biologisista vanhemmistaan. Samoin lapsen lojaalisuus vanhempiaan kohtaan tunnetaan. Mikäli perheessä on pitkään jatkuneita ongelmia, saattaa ne kääntää lapsen ja aikuisen roolit pääläelleen. (Känkänen 2011, 235.) Tämän vuoksi sijoituksen aikana tulee huolehtia siitä, ettei sijoitetuista lapsista tule biologisten vanhempiensa tukijoita. Lapsen sijoittaminen ei kuitenkaan tarkoita vanhempien syrjäyttämistä lapsen elämästä. Lastensuojelulaki (417/2007) korostaa lapsen lähisuhteiden jatkumista. Myös lapsen vanhempia on tuettava sijoituksen aikana. Sen ohella, että lapsen ja vanhemman välistä suhdetta tulee tukea, ymmärretään että vanhemman suhde lapseen voi olla lapsen hyvinvointia vaarantavaa. (Laakso 2012, 26.) Suomalainen lastensuojelu pyrkii kompromissiin lasten ja vanhempien oikeuksien ja odotusten välillä (Pösö 2003, 155).

Riitta Laakso (2012) on tutkimuksessaan käsitellyt lastenkodissa olevien lasten ja heidän vanhempien kanssa tehtävää työtä. Jotkut sijoitettujen lasten vanhemmista olivat kadonneet lastensa elämästä. Tällöin vanhempia pyrittiin etsimään ja heihin pyrittiin saamaan yhteys. Vanhemmat, joita aktiivisesti etsittiin, olivat pääsääntöisesti biologisia vanhempia, vaikka lapsella saattoi olla sijoitus sijaisperheessä takana. Vaikka vanhempien elämäntilanne oli sellainen, ettei ollut todennäköistä, että

lapsi palaisi heidän luokseen, koettiin vanhemman löytyminen ja tapaamiset tärkeiksi lapselle. Samalla biologinen vanhemmuus näyttäytyi vanhemmuutena, josta ei voi kieltäytyä, toisin kuin sijaisvanhemmuus. (Laakso 2012, 38.) Kiintymyssuhdeteorian kannalta katsottuna vanhemman sensitiivisyys ja tunkeutuvuus ovat vastinpareja. Varsin suuren ongelman sijaishoidossa muodostavat ne vanhemmat, jotka vaikuttavat monella tavalla kyvykkäiltä. He ovat koulutettuja ja korkeassa sosiaalisessa asemassa, mutta joiden ongelmana on tunkeutuvuus. He eivät tavoita toisen mielensisältöä, vaan heijastavat omat sisäiset impulssinsa ja tunnetilansa toiseen. He lukevat lasta enemmän itsestään lähtien kuin lapsesta lähtien. (Tuovila 2008, 36.)

3.3 Sijaisvanhemmuus vanhemmuutena

Lastensuojelu on kehittänyt monia tapoja korvata biologisten vanhempien muodostama perhe toisella perheellä, jolloin vanhemmuus on biologisen sijaan sosiaalista (Nätkin 2003, 23). On ruvettu purkamaan ajatusta siitä, että lapsi voi kiintyä vain äitiinsä, eikä esimerkiksi isäänsä, isovanhempansa tai johonkin muuhun henkilöön, joka häntä eniten hoitaa. Lastenkotilasten ja päiväkotilasten ei ole todettu kärsivän, vaikka hoitajia on useitakin, jos vain olosuhteet muuten ovat hyvät. (Emt., 49.) Lapsella on kyky rakentaa uusia kiintymyssuhteita jo olemassa olevien rinnalle. Uusien kiintymyssuhteiden rakentuminen esimerkiksi sijaisvanhempiin noudattaa samoja periaatteita kuin vastasyntyneen kohdalla tapahtuu luonnollisesti suhteessa äitiin ja isään. (Salo 2002, 46.) Lapsella täytyy olla myös sijaisperheen lupa kiintyä ja mahdollisuus kehittää tunne siitä, että sijaisvanhemmat välittävät, huolehtivat lapsesta ja rakastavat häntä. Sijaisvanhemmilla täytyy olla varsin hyvä kyky ilmaista itseään tunteiden tasolla ja tutkia sanallisesti, mitä itsessä ja muissa tapahtuu. On myös tilanteita, joissa lapsi olisi itse valmis kiinnittymään uusiin sijaisvanhempiinsa, mutta häneltä puuttuu siihen biologisten vanhempien tai suvun lupa. Joskus tuntuu myös siltä, että lapsella ei ole yhteiskunnan lupaa kiintyä uusiin sijaisvanhempiinsa, koska sijoitus koetaan varsin epämääräisenä (esimerkiksi sijoitus avohuollon tukitoimenpiteenä). (Tuovila 2008, 48–49.)

Oman haasteen sijaisvanhemmuuteen tuo sijoitettu lapsi itsessään. Lapsen sijoitusta edeltää usein turvaton ja sekava arki. Tämän vuoksi sijoituksen jälkeinen päivärytmin selkeys ja rutiinien luoma rytmi voivat olla vieraita asioita aluksi lapselle. Ennakoiva järjestys sekä tapahtumien ja sääntöjen selkeys luovat lapselle arkeen ympäristön, jossa he voivat kiinnittyä arjessa oleviin ihmisiin. Sijoitetut lapset voivat niin ikään kärsiä syyllisyyttä kiintymisestään uusiin ihmisiin. Lapset voivat kaiken

hyvän keskellä kaivata biologisia vanhempiaan ja surra yhteyden katkeamista heihin sekä jopa olla huolissaan heistä. (Hurtig 2006, 189–190.)

Lain mukaan sijaisvanhemmaksi voi ryhtyä henkilö, joka on koulutuksensa, kokemuksensa ja ominaisuuksiensa mukaan sopiva perhehoitajaksi. Sijaisvanhemmilta edellytetään kiinnostusta lapsiin ja kykyä kiintyä lapsiin. Heiltä edellytetään myös sitoutumista lapsen hoitoon niin kauan kuin hän sitä tarvitsee. Kun arvioidaan vanhempien soveltuvuutta sijaisvanhemmaksi, selvitetään myös heidän parisuhteen laatua, perheen ongelmatilanteiden ratkaisuja, perheen ilmapiiriä sekä perheen muita ihmissuhteita. Vanhempien kasvatusasenteilla on myös merkitystä. Sijaisvanhemmilla tulee olla myös työnsä ja harrastustensa ohella aikaa lapsen hoitoon ja kasvatukseen. Sijaiskodissa tulee olla tilaa lapselle ja hänen yksityisyytensä tulee turvata. Sijaisvanhempien taloudellinen tilanne tulee olla myös sellainen, että jokapäiväinen toimeentulo on turvattu. Sijaisvanhempien terveydentila ja voimavarat tulee olla myös sellaiset, että he jaksavat huolehtia lapsesta. (Ahto & Mikkola 2000, 34.) Sijaisvanhemmilta ei edellytä toisen vanhemman kotiin jäämistä, mutta sitä suositellaan. Etenkin pienen lapsen sijaisvanhemman suositellaan jäävän kotiin vähintään puoleksi vuodeksi. Tämä aika on tarkoitettu lapsen ja sijaisvanhemman tutustumiselle toisiinsa. (Janhunen 2008, 130.)

Sijaisvanhemmuus on vaikea tehtävä, sillä se vaatii tietoa, taitoa ja kykyä kiintyä lapseen kuin omaansa. Sijaisvanhemmat eivät kuitenkaan koe sitä ylipääsemättömän vaikeana. Sirkka Garam (1988) on haastatellut sijaisvanhempia kirjaansa *Toivottu lapsi*. Eräs vanhemmista kertoo kirjassa: ”*Aluksi pelkäsimme omia kykyjämme, miten jaksamme ja pystymme olemaan hyviä vanhempia. Pian kuitenkin huomasimme, että jos aiomme onnistua, meidän on paras olla yrittämättäkään miksikään täydellisiksi vanhemmiksi. On oltava vain tavallisia ihmisiä, sellaisia kuin olemme*”. (Garam 1988, 40–41.) Joskus kuitenkin törmätään tilanteeseen, jossa tuntuu, että lapsen ja sijaisvanhemman välille ei synny oikein minkäänlaista suhdetta tai suhde on hyvin vaikea ja raskas. Voi jopa olla niin, että tietynlainen lapsi kiintyy ja sopeutuu perheeseen hyvin ja toinen ei. Sijaisvanhemman voi olla vaikea löytää lapsesta tai suhteesta mitään, joka tuntuisi palkitsevalta ja joka ilahduttaisi niin paljon, että hoitotyötä jaksaa jatkaa päivästä toiseen. (Tuovila 2008, 47.)

Anja Laurilan (2008) mukaan on hyvä tiedostaa sijaisvanhemmuus rakenteellisesti erilaiseksi kuin biologinen vanhemmuus. Täytyy hyväksyä tosiasia, että se tuo vuorovaikutukseen omat erityispiirteet esimerkiksi nuoren aikuistumisvaiheessa. Moni sijaisvanhempi on kuullut lauseen ”jos olisit oikea äitini/isäni”. Sijaisvanhempi voi myös itse syyllistyä, jolloin ilo vanhemmuudesta kaikkoo. Voi olla, että suhteellisen ongelmattoman sijaisvanhemmuus törmää ongelmiin vasta nuoren lähdettyä kotoa.

Silloin sijaisvanhemmat voivat joutua tilanteeseen valmentamattomana. Aikuisuuden alussa sijoitetulla lapsella on mahdollisuus ja valta tällöin toimia itse hylkääjänä. Hänellä on oikeus ja joskus perusteltujakin syytä hylätä vanhempansa ainakin tilapäisesti. Lapsen irtisanoutuminen tekee syvän haavan sijaisvanhemman mieleen. Anja Laurilan (2008) tutkiessa sijoitettuja lapsia, hän havaitsi, että viidesosalla hänen tutkimistaan tytöistä ei ollut kaksikymmenvuotiaana enää mitään kontaktia sijaisperheeseensä. (Emt., 107–108, 114–115.)

Huostaanotetuilla lapsilla on usein ongelmia kiintymyssuhteissa ja vuorovaikutustaidoissa ja voidaan ajatella, että tavallinen vanhemmuus ei riittäisi korjaamaan syntyneitä syviä vaurioita. Tämä asettaa heitä hoitaville ja arkeaan heidän kanssaan eläville sijaisvanhemmille suuria haasteita. Sijaisvanhemmat kokevat varsin usein olevansa yksin vaativan tehtävän edessä ja heillä saattaa olla pelko, että heidät leimataan huonoiksi vanhemmiksi, jos ongelmista puhutaan suoraan. Pelkona voi olla myös sijoituksen loppuminen. Näin vaikeudet saattavat kasvaa ilman, että niihin haetaan apua ja tämä ei luonnollisestikaan ole lapsen edun mukaista. Tärkeintä onkin, että sijaiskasvattajat hakevat apua ajoissa, eivätkä jää yksin. Lapsen, sijaisperheen ja toki myös biologisten vanhempien tuli saada tukea heti sijoituksen alusta lähtien. Tarvitaan myös yhteistä ymmärrystä siihen, miten sijoitukseen on päädytty ja mihin siinä pyritään. Isoksi ongelmaksi näyttää usein muodostuvan se, että sijaisvanhemmat eivät tiedä kovin paljoa lapsen taustasta. Ja senkin minkä tietävät, he joutuvat pitämään omana tietonaan, eivätkä voi käyttää tietoa lapsen ja hänen tarinansa koostamiseen. (Tuovila 2008, 50–53.)

Pystyäkseen tukemaan sijoitettua lasta sijaisvanhemmat tarvitsevat myös itse tukea. Usein sijaisvanhemmat kuitenkin kokevat, että he eivät saa tarpeeksi tukea. Sosiaalityöntekijän tavoittaminen on vaikeaa ja työntekijöiden vaihtuminen koetaan hankalaksi. Sijaisvanhemmat toivovat työntekijöiden aktiivista yhteydenpitoa ja arvostusta työtä kohtaan, jota he tekevät. He toivovat myös parempaa tiedottamista, selkeitä ohjeita ja yhtenäisiä käytäntöjä kuntien välille muun muassa maksupolitiikassa. Sijaisvanhemmat toivovat tukea niin arkipäivän apuun, lomien ja vapaapäivien mahdollistamiseen kuin lapsen ja hänen vanhempiensa kanssa työskentelemiseen. Sijaisvanhempien ensisijainen tukija on lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Toimiva yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa lisää oleellisesti sijaisvanhempien jaksamista. (Janhunen 2008, 137–138.)

Sijaisvanhemman kannalta ei ole itsestään selvää, että vahvasta motivaatiosta huolimatta hän kiintyy vieraaseen lapseen. Tällöin sijaisvanhemmilla tulisi olla käytössä enemmän tukea ja apua. Sijaisvanhempia ei saa jättää yksin siinä vaiheessa, kun lapsi alkaa oireilla. Sijaisvanhemmat

valmennetaan pääsääntöisesti tilanteeseen kertomalla lasten taustoista ja oireilusta sekä menetyksen merkityksestä. Kuitenkin vasta todellisessa tilanteessa nämä asiat tulevat vastaan yksilöllisinä ja erilaisina. (Tervonen-Arnkil 2008, 157–159.) Sijoituksen onnistumista tukevia tekijöitä ovat varhainen sijoitus (lapsen ikä) ja sijoitusten vähäinen lukumäärä sekä sijaisvanhempien koulutus ja tuki. Sijaisvanhempien oma kiintymyssuhdemalli liittyy vahvasti lapselle syntyvään kiintymyssuhteeseen. Sijaisvanhempien sitoutuminen sijaislapsen on myös tärkeää. Sitoutumisen mahdollisuus liittyy pysyvyyteen, jolloin lapsen pysyminen perheessä – ja tieto siitä - edesauttaa sijaisvanhempien kiintymyksen syntymistä. (Kalland 2011, 212.)

Sijaisvanhemmuutta on kutsuttu myös jaetuksi vanhemmuudeksi (shared parenthood). Käsite ja idea ovat alun perin syntyneet lyhytaikaisten perhesijoitusten yhteydessä, jolloin lapsen ja biologisten vanhempien suhteen säilyttäminen on erityisen tärkeää lapsen todennäköisesti palatessa alkuperäisperheeseen. Tällöin sijaisvanhemmat ovat korvaavien vanhempien sijaan täydentäviä ja tukevia vanhempia, jotka jakavat vanhemmuuden biologisten vanhempien kanssa. Jaetusta vanhemmuudesta puhutaan nykyään myös pitkäaikaisen perhehoidon yhteydessä. Tutkimuksen mukaan sijaislapselle on kuitenkin vaikeaa omaksua itselleen kaksia vanhempia. He yleensä valitsevat toiset vanhemmat, kenestä puhuvat vanhempinaan. Usein valinta on sijaisvanhemmat. Lapselle on tärkeää, että yksi vanhempi sitoutuu hänen hoitamiseen ja rakastamiseen, jolloin jaettu vanhemmuus tuskin korvaa sitä. Todellisuudessa vanhemmuudesta voidaan jotain jakeaakin, mutta lapselle on taattava vähintään yksi aikuinen, joka sitoutuu täysin hänen hoito- ja rakastamisvastuuseen. (Valkonen 1995, 103–104.)

3.4 Adoptiovanhemmuus

Adoptio on ikivanha käytäntö ja sillä on pitkä historia. Adoptiota on tutkittu ja yhteiskuntapoliittisesti käsitelty Suomessa varsin vähän, vaikka adoptio on kulttuurisesti tuttu. Adoptio ei kuulu osaksi lastensuojelun yleisiä käytäntöjä kuten monessa muussa maassa. Vierasperäinen sana adoptio on suomennettu yleensä lapseksi ottamiseksi. Adoptiossa lasta ei siis saada eikä tehdä, vaan lapsi otetaan ja lapsi tulee otetuksi. Adoptio on tilanne, jossa lapsen juridinen vanhemmuus vaihtuu. Lapseksi ottamisessa luodaan ja rakennetaan perhesuhteita. Adoptio on yhteisöllinen tapa järjestellä perhe- ja vanhemmuussuhteita hyvin perustavalla tavalla, jossa on myös kyse yhteiskuntapoliittisista kannanotoista ja juridisista määräyksistä. (Pösö 2003, 140–143.) Kesällä 2012 Suomessa voimaan tullut uusi adoptiolaki on siirtynyt käyttämään adoption käsitettä (Pösö 2013, 35).

Adoption lähtökohtana pidetään aina lapsen tarvetta saada perhe, vanhemmat ja koti, ei koskaan aikuisen halu saada lapsi. Adoptiolainsäädäntö lähtee siitä, että adoptioon vaaditaan vanhempien suostumus. (Peltonen & Timonen 2013, 13–15.) Lapsen mielipide ja toiveet täytyy selvittää ja huomioida adoptiota suunniteltaessa. Adoptiolain mukaan adoptiota ei voida vahvistaa ilman lapsen suostumusta silloin, kun lapsi on täyttänyt 12 vuotta ja suostumus on ehdoton edellytys adoptiolle. Myöskään alle 12 vuotiaan lapsen adoptiota ei voida vahvistaa vastoin hänen tahtoaan, mikäli lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. (Emt., 18.) Adoptionhakijan tulee olla 25 vuotta täyttänyt, eikä hän saa olla yli 50-vuotias. Adoptoitavan lapsen ja adoptionhakijan välisen ikäeron tulee olla vähintään 18 vuotta, mutta enintään se saa olla 45 vuotta. Ikärajoilla pyritään lapsen edun toteutumiseen siten, että adoptiovanhemmat kykenevät huolehtimaan lapsesta tämän täysi-ikäisyyteen asti sekä tukemaan tätä varhaisessa aikuisiässä. Yhteisadoptio on mahdollinen vain aviopuolisoille. Rekisteröidyssä parisuhteessa tai avoliitossa elävät eivät voi adoptoida lasta yhdessä, mutta sitä vastoin tällaisessa parisuhteessa elävä henkilö voi adoptoida alaikäisen lapsen yksin. Vaikka adoptioissa suositaan kahden vanhemman perhettä, adoption on mahdollinen myös yksinhakijoillekin. (Emt., 26–29.)

Adoptiolla pyritään pysyvien suhteiden ja elinympäristöjen rakentamiseen. Tätä kautta pyritään lapselle parempaan ratkaisuun kuin esimerkiksi huostaanottoihin perustuvilla perhe- tai laitossijoituksilla. Kuitenkin adoptiota käytetään erittäin harvoin lastensuojelullisena toimenpiteenä. Lainsäädäntö estää vastentahtoisin adoption. Joten mikäli adoptiota on käytetty lastensuojelutoimenpiteenä, se on perustunut eri osapuolien tahtoon. (Pösö 2003, 151–152.) Adoptiota ei suomalaisessa lastensuojelussa juurikaan käytetä, vaikka perhehoidossa on pulaa sijaisperheistä. Suomessa lapsia on muita Pohjoismaita enemmän laitoshoidossa. Nykyisistä adoptiokäytännöistä ei tiedetä riittävästi. Adoptiotyö on lähes aina lähtökohdiltaan kuitenkin lastensuojelutyötä. (Pasanen & Tervonen-Arnkil 2013, 64–65.) Adoption ja perhehoidon väliseen vaihtoehtoisuuteen liittyvät keskustelut ovat Suomessa uusia. Lastensuojelulain muutoksen mukaan perhehoidon tulee olla sijoitusmuotona ensisijainen laitossijoitukseen nähden. Tämä luo alustaa sille, että perhehoidon muotoja ja käytäntöjä laajennetaan ja adoptio voi löytää niissä uudenlaisen paikan yhtenä lastensuojelullisena sijoittamisen muotona. Adoptio on alhaisempi kustannuksiltaan, joten se voi olla houkuttelevampi vaihtoehto julkisen hallinnon ja talouden intressien näkökulmasta. (Pösö 2013, 36–37, 45.)

Niin suomalaisissa kuin esimerkiksi yhdysvaltalaisissa ja brittiläisissä adoptiokäytännöissä korostetaan suhteiden säilymistä syntymäperheeseen esimerkiksi siten, että lapset ovat ainakin tietoisia syntymävanhemmistaan. Adoptiolapsilla on läheisiä suhteita adoptiovanhempiin, mutta kysymykset biologisista vanhemmista ovat tärkeitä. Biologisia perhesiteitä ei sivuuteta, vaikka se adoption kaltaisissa perheen uudelleenjärjestelyissä olisi mahdollista. (Pösö 2003, 155–156.) YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa mainitaan, että lapsella on oikeus tuntea vanhempansa, mikäli se on mahdollista. Tämän toteutuminen edellyttää adoptiolapsen kohdalla sitä, että aiempien vanhempien henkilöllisyys tiedetään. (Peltonen & Timonen 2013, 19.)

3.5 Sijaisvanhemmuus ja perhehoito aikaisempien tutkimusten valossa

Sijaishuoltoa on tutkittu vähän. Tutkimuksia on tehty lähinnä sosiaalityö- ja psykiatrian tieteidenaloilla. Psykologien kiinnostus aiheeseen on ollut vähäistä. Kun tutkitaan sijaishuoltoa, tutkimusjoukko ei useinkaan täytä tieteellisiä kriteerejä: otos on pieni ja alueellisesti valikoitunut. Umpimäkkäistä otosta käytetään harvoin. (Laurila 1999, 18.) Eniten sijaishuoltoa on tutkittu Yhdysvalloissa. Koska siellä vallitsee erilainen sijaishuolto-kulttuuri (monikulttuurisuus ja lyhyet sijoitukset, jotka tähtäävät adoptioon), on tutkimuksen tulosten yleistettävyyden suhteen ongelmallista. Eri maissa sijaishuoltohoito-lainsäädäntö ja käytännöt vaihtelevat paljon. Samassakin maassa sijoitettujen lasten ryhmä on hyvin heterogeeninen, koska lapsen taustat ovat erilaisia ja lasten selviytymiskyky vaihtelee yksilöiden välillä. (Laurila 2002, 7.)

Riitta Laakso (2013) on tutkimuksessaan selvittänyt miten huostaanotetulle lapselle valitaan sijaishuoltopaikka, millaisten kuntatason linjausten ja organisatoristen ratkaisujen pohjalta valintaa tehdään sekä millaisin perustein yksittäiselle lapselle valitaan sijaishuoltopaikka. Tutkimus on toteutettu puhelinhaastatteluina ja fokusryhmähaastatteluina. Haastattelut olivat asiantuntijahaastatteluita: haastateltavina oli kuntien lastensuojelun sosiaalityön toimijoita, joilla on asiantuntemusta huostaanotetun lapsen sijaishuoltopaikan valinnasta. Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita niistä tiedoista ja näkemyksistä, joita asiantuntijoilla oli asemansa vuoksi huostaanotetun lapsen sijaishuoltopaikan valinnasta. (Emt., 31–33.) Sijaishuoltopaikan valinnan organisatoriset ratkaisut osoittautuivat monimuotoisiksi ja yllättävää oli se, miten vakiintumatonta sijoittamiseen liittyvä käsitteistö on. Pääasialliset organisointitavat voidaan jäsentää kolmeen eri malliin eli kokonaisvaltaiseksi, keskitetyksi sijoittajajärjestelmäksi ja sijoittajaryhmän malliksi. Silti ne

avaavat vielä vähän sitä moninaisuutta, joka eri malleihin sisältyy. (Emt., 60.) Tutkimuksessa lapsen tarpeita vastaavan sijaisperheen valinta on jäänyt varsin näkymättömäksi (Emt., 109).

Sijaisvanhemmuutta on tutkittu myös sijoitetun lapsen näkökulmasta. Leena Valkonen (1995) selvitti tutkimuksessaan millaisia suhteita sijaisperheissä kasvaneilla nuorilla on ollut biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa. Tutkimuksessa teemaksi nousi myös sijaisperheessä kasvaneiden nuorten ja heidän sijaisvanhempiansa suhteet. Nuorilta kysyttiin myös, ketä ja millä perusteella sijaisperheissä kasvaneet nuoret pitivät ensisijaisesti vanhempinaan. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla kahdeksatoista nuorta, jotka olivat kasvaneet sijaisperheessä. (Valkonen 1995, 26–27.) Tutkimuksen mukaan lapselle on aina muodostunut kiintymyssuhde biologisiin vanhempiin näiden riittämättömyydestä ja sopimattomuudesta huolimatta. Tutkimuksessa olleiden nuorten kokemusten mukaan lapsen ja vanhemman kiintymyssuhde ei synny automaattisesti ja aina samalla tavalla. Suurin osa nuorista ilmaisi kiintyneensä sijaisvanhempiansa ja pitivät heitä vanhempinaan. Nuoret kokivat olevansa tärkeitä sijaisvanhemmille. Nuorten omien käsitysten mukaan sijaisvanhemmat pitivät itseään heidän vanhempinaan. Osa haastatelluista nuorista kuitenkin koki, ettei sijaisvanhemmat olleet heidän vanhempiaan. (Emt., 40–72.)

Tutkimuksissa on annettu ääni sukupuoleen sidotusta sijaisvanhemmuudesta. Risto Koivumäki (2010) on tutkinut sijaisisyyttä. Tutkimuksen tarkoituksena on antaa ääni sijaisisien kokemuksille ja tulkita miten miehet kuvailevat toimimistaan miehenä ja sijaisisänä ja millaisen kuvan he siitä rakentavat. Tutkimuksessa on haettu vastauksia siihen, millaista identiteettiä miehet tuottavat ryhmäkeskusteluissa ja miten se rakentuu. Tutkimusryhmä koostui viidestä miehestä, jotka toimivat sijaisisinä. Aineisto hankittiin haastatteluilla kolmella eri haastattelukerralla. Aineiston analyysinä käytettiin narratiivista analyysiä. Miesten kertomuksissa teemoiksi nousivat isäksi asettuminen, lapsen empaattinen ymmärtäminen, lapsen kiintyminen, kasvattajana toimiminen ja isyyden jakaminen. Isät tuottivat kaksi erilaista tarinaa siitä, miten he asettuivat isäksi. Ilmiötä kuvattiin sen kautta, miten he toivoivat lapsen kutsuvan itseään. Toisessa tarinassa ydinperheenisät toivoivat ja tavoittelivat sitä, että lapsi kutsuu heitä isäksi. Uusperheessä elävät miehet taas vierastivat sitä. Se, miten lapsi kutsuu isäänsä, määrittelee myös sijaisisän ja biologisen isän suhdetta sekä kertoo lapsen asemasta sijaisperheessä. Ydinperheen isät olivat tasavertaisia isän roolissa myös suhteessa sijaislapsen. Uusperheen isät taas kokivat olevansa sijaislapsille aikuisia miespuolisia perheenjäseniä, ei niinkään isiä. Sijaisvanhemmuudesta kiinnostumisen vaiheessa vaimot olivat olleet miehiä aloitteellisempia ja houkutelleet miehet mukaan. Miehet kokivat myös, että sosiaalityöntekijät eivät pidä heitä täysivaltaisina jäseninä tiimissä. (Emt., 41–79.)

Sijaisvanhemmuutta on myös kiinnostavaa katsoa jonkun tietyn yhteiskunnan organisaation näkökulmasta. Eija Pirskasen (2011) liseniaattitutkimuksessa tavoitteena oli selvittää perheneuvolan asiakkaana olleiden sijaisvanhempien ja perheneuvolan työntekijöiden kokemuksia ja käsityksiä sijaisperheen elämästä ja asiakkuudesta. Sijaisvanhemmat ja perheneuvola-ammattilaiset kuvasivat eri tavoilla sijaisperheiden elämää. Kuvaukset olivat pääasiassa samoilla aihealueilla, joita olivat arki ja verkostot, jaettu vanhemmuus ja perhesuhteet. Omina aihealueina sen sijaan nousi sijaisvanhemmilla esille ympäristön suhtautuminen ja perheneuvola-ammattilaisilla ammatillisuus ja motiivit. Arjen toimintojen sujuminen on tärkeää sijaisperheessä. Koska sijaisperheet ovat rakenteeltaan erilaisia perheitä, heidän elämässään on perheensisäistä haastavuutta. Perhe joutuu luopumaan yksityisyydestään ja ottamaan vastaan sijoitetun lapsen biologiset vanhemmat ja suvun sekä monia viranomaisia. Tutkimuksen mukaan sijaisperheet saavat apua ja tukea eri tahoilta. Avun hakeminen on hyväksyttyä. Perheneuvolan tuki koettiin toimivaksi ja sieltä haettiin tukea lapsen ja perheen ongelmiin. (Pirskanen 2011.)

Rhodesin, Coxin, Ormen ja Coakleyn (2006) tutkimuksessa tutkittiin sijaisvanhemmiksi ryhtymisen syytä. 876 perheen vanhemmat listasivat motiivejaan sijaisvanhemmaksi. Yleisimmin motiivina oli jokin lapsilähtöinen syy, kuten halu antaa lapselle rakkautta tai koti. Myös jonkin tärkeän tekeminen yhteiskunnan hyväksi koettiin syyksi sijaisperheeksi ryhtymiselle. Tutkimuksessa löydettiin yhteys sijaisvanhempien motiivien ja perhehoidon tulosten välillä. Lapsilähtöiset motiivit näyttävät olevan vahvin edellytys onnistuneelle sijoitukselle. (Rhodes ym. 2006; ref. Valkonen 2008, 100.)

Kun puhutaan sijaisvanhemmaksi ryhtymisen motiiveista, voidaan erotella sisäiset ja ulkoiset motiivit. Sisäiset motivaatiotekijät ovat ihmisen sisäisiä pyrkimyksiä, esimerkiksi arvoja. Sisäisinä motivaatiotekijöinä on pidetty myös perhedynamiikkaan liittyviä tekijöitä, esimerkiksi halua saada lapsia kotiinsa. Tärkeimpiä sisäisiä motiiveja näyttäisi olevan rakkaus lapseen, halua auttaa lapsia ja halu tarjota lapsille turvallinen kasvuympäristö. Ulkoiset motivaatiotekijät perustuvat lähinnä ympäristön odotuksiin tai tarjottuihin palkkioihin. MacGregor, Rodger, Cummings ja Leschied (2006) ovat tutkineet sijaisvanhemmuuden motiiveja. He haastattelivat 54 sijaisvanhempaa vertaisryhmäkokoontumistilanteessa. Heidän tutkimuksen mukaan sisäiset motivaatiot ovat sijaisvanhemmaksi ryhtymisen kannalta niin tärkeitä, että tämä luo haasteen lastensuojelun työntekijöille miten pystytään maksimoimaan sijaisvanhemmuuden sisäiset palkkiot. Jos sijaisvanhemmuus ei vastaa niitä odotuksia, miksi sijaisvanhemmaksi on ryhdytty, ulkoiset palkkiot eivät riitä motivaation ylläpitämiseen. (McGregor ym. 2006; ref. Valkonen 2008, 100–101.)

4 TUTKIMUSPROSESSI

Tutkimusprosessin etenemistä olen kuvannut seuraavassa kappaleessa ensin käymällä läpi sosiaalisen konstruktionismin käsitettä, joka toimii pro gradu -tutkielmani tutkimuksellisenä viitekehysenä. Sen jälkeen olen perehtynyt narratiiviseen metodologiaan ja tutkimusmenetelmään sekä narratiiviseen analyysiin. Tämän jälkeen käyn läpi tutkimuskysymykset ja aineiston kuvauksen. Lopuksi käsittelen vielä tutkimuksen teon eettisiä periaatteita ja sitä, miten olen ne ottanut huomioon omassa gradu-tutkielmassani. Aineiston anonymisointiin olen paneutunut hieman muita eettisiä periaatteita tarkemmin, koska se on tärkeä ja olennainen oman tutkimukseni eettisyyden kannalta.

4.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Tutkimukseni metodologiset lähtökohdat liittyvät sosiaaliseen konstruktionismiin ja narratiiviseen tutkimukseen. Vivien Burr (2004) määrittelee sosiaalisen konstruktionismin näkemykseksi, jonka mukaan sisäiset tai ulkoiset syyt eivät määrää ihmistä, vaan he rakentuvat sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kielen prosessien kautta (Emt., 163). Sosiaalinen konstruktionismi korostaa kielen konstruktivista voimaa merkkijärjestelmänä, ei niinkään kielenkäyttäjän konstruktivista työtä. Ihmisellä on perustuva tarve kertomuksellistaa kokemuksensa. Ihmiset kertovat tarinoita itsestään, toisista ja maailman tapahtumista. He eivät myöskään pelkästään tyydy kertomaan tarinoita, vaan myös elävät niitä. (Emt., 132, 147–148.)

Postmodernin sosiaalityön erilaisille lähestymistavoille on olennaista sitoutuminen sosiaaliseen konstruktionismiin (Karvinen-Niinikoski 2009, 134). Konstruktionistinen teoria omaksuttiin käytännön sosiaalityöhön 1980-luvulla, mutta sosiaalityön teksteihin ja tutkimuksiin se välittyi myöhemmin. Konstruktionismin termiä käytetään väljästi, vaikka teoriana se läpäisee ihmistieteiden kentän. Voidaan nähdä kognitiivinen konstruktionismi, jossa merkitykset muodostuvat yksilön kognitiivisissa prosesseissa. Toisaalta on nähtävissä sosiaalinen konstruktionismi, jossa merkitykset tuotetaan ihmisten keskinäisissä sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Olennaista kuitenkin on, että todellisuus tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kielen avulla ja näin ollen ei ole olemassa yhtä todellisuutta. On yksi yhteisesti tuotettu merkitys. Ideat ja käsitteet nousevat sosiaalisesta kanssakäymisestä kielen avulla. Tällöin tärkeäksi nousee kielellisesti välitetty ja vuorovaikutuksessa

tuotettu merkitys. (Toikko 2009, 282–283.) Jokainen vuorovaikutustilanne perustuu menneisiin vuorovaikutustilanteisiin sekä muistoihin ja saa niistä merkityksensä (Burr 2004, 149).

Sosiaalista konstruktionismia pidetään postmodernina. Ei ole yhtä oikeaa tapaa hahmottaa asioita. Epävarmuus, eri näkökulmat ja kulttuurinen määräytyminen pitävät teorian liikkeessä ja sovellettavina. Malcolm Paynen (2005) mukaan sosiaalityöstä käydään neuvottelua kolmella eri areenalla: poliittis-ideologisella, organisatoris-professionaalilla sekä asiakas-sosiaalityöntekijä-tasolla. Näissä määritellään sosiaalityön teoria. Paynen mukaan vaihtoehtoisten toimintamallien tunnustaminen ja teorioiden hahmottaminen sosiaalisena konstruktiona on postmodernismia. Sosiaalityö rakentuu asiakastyössä sen kulloisessakin kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Tämä johtaa siihen, että sosiaalityön teoria nähdään kielellisenä kuvauksena. (Payne 2005, 15–23; Karvinen-Niinikoski 2009, 142–144.)

Sosiaalisen konstruktionistien mukaan ihmisen minuus muodostuu sosiaalisen kielen välityksellä (Klen 1999, 38). Minuuden sosiaalisuus on keskeinen asia. He käsittävät maailman ja minuuden sosiaaliseksi tuotokseksi, erityisesti sosiaalisen kielen tuotokseksi. Minuus tuotetaan keskusteluissa muiden ihmisten kanssa. (Emt., 51–52.) Sosiaalisen konstruktionistien näkemys onkin, että emme voi olla varmoja, että kieleemme iskostuneilla kategorioilla olisi mitään suhdetta todelliseen maailmaan. Ei ole järkeä yrittää erottaa toisistaan maailmaa sellaisena kuin se on ja meidän siitä tekemiä konstruktioita, koska emme pääse kielijärjestelmämme ulkopuolelle ja näe maailmaa oletetun puhtaassa tilassa. Tarinat siitä, keitä me olemme ja miten meistä tuli minä, eivät ole pelkästään yksityisiä asioitamme. Olemme mukana toistemme kertomuksissa. (Burr 2004, 135, 148.) Konstruktionismin mukaan ihminen rakentaa tietonsa aikaisemman tietonsa ja kokemustensa varaan. Näkemys asioista muuttuu muotoaan, kun ihminen saa uusia kokemuksia ja keskustelee muiden ihmisten kanssa. Ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten välityksellä. Tieto maailmasta ja ihmisen käsitys itsestään on koko ajan kehittyvä kertomus, joka muuttuu muotoaan. (Heikkinen 2001, 119.)

Kertomus laukaisee olettamuksen ja piilomerkityksiä; se mahdollistaa tulkinnan. Maailma nähdään monien erilaisten linssien läpi. Mahdollisuuksia on runsaasti ja todellisuus on pehmenetty sanoilla kuten *entä jos* ja *ehkä*. Ne hyväksyvät epävarmuuden, monimutkaisuuden ja vaihtelun ja ne kuuntelevat jokaisen ääntä. Tarinat ovat tietynlaisia kertomusten tyyppisiä, mutta kuten kaikki kertomukset nekin rakentavat todellisuutta ennemmin kuin esittävät sitä. Kertajat vaativat yleisön huomiota. Meidän tekemillä tulkinnoilla on voimakas vaikutus elämäämme. Tällaiset merkitykset

eivät ole passiivisia vaan elämän perusta. Meidän omat henkilökohtaiset tarinat eivät ole vain omilla päissämme keksittyjä. Ne ovat suurelta osin kehittyneet ja levinneet yhteisöjen ja kulttuurien kautta. (Parton & O’Byrne 2000, 47–50.) Koska kielen ajatellaan rakentavan sosiaalista todellisuutta, tutkimuksellinen mielenkiinto on alkanut suuntautua kieleen. Yhteistä kielelliselle orientaatiolle (sosiaalitieteissä) on sosiaalinen konstruktioismi, joka toimii erilaisten kielellisten lähestymistapojen laajempänä viitekehyksenä. Sitä voidaan pitää kattokäsitteenä kulttuuristen ilmiöiden ja diskursiivisten menetelmien käyttämisessä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 45.)

Usein narratiivisuus nähdään liittyvän tietoteoreettisiin ja kulttuurisiin näkökulmiin, joita kutsutaan konstruktivismiksi tai postmodernismiksi. Tiede pyrkii kontekstista riippumatta universaaliin tarkastelutapaan. Tiedonkäsitys hylkää perinteisen objektiivisen todellisuuskäsityksen, jonka mukaan on olemassa vain yksi todellisuus. Narratiivisen ajattelutavan mukaan tutkimusraportti on ennemminkin tuote kuin tallenne. (Heikkinen 2001, 119.) Ihmistieteissä puhutaan narratiivisesta käänteestä. Sen myötä monilla tieteenaloilla on otettu lähtökohdaksi ajatus ihmisten kokemusten narratiivisesta luonteesta. Useimmat kertomuksen teoreetikot hyväksyvät näkemyksen, jossa kertomus on toimijoiden kokemien tai aiheuttamien tapahtumien sarja, joka muodostaa jäsenyneen jatkumon. Kertomus luo tapahtumien välille merkitseviä yhteyksiä. Joidenkin narrativistien mukaan kaikki inhimillinen kokemus on kokonaan kertomuksellistettua, mutta tämä näkemys poikkeaa siitä, jonka mukaan tapamme kertoa elämästämme muodostaa ihmisenä olemistamme. (Meretoja 2009, 207, 218.)

Narratiivisuus tutkimuksessa liittyy lähestymistapaan, joka kohdistaa huomionsa kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana. Narratiivisuus toimii tutkimuksessa jatkuvasti kahteen suuntaan – kertomukset ovat sekä tutkimuksen lähtökohta että lopputulos. Tutkimusraportti alkaa viittauksilla aikaisempiin teksteihin ja tutkimuksiin ja rakentaa niiden ja tutkimusmateriaalin pohjalta uuden tarinan uudesta näkökulmasta. Narratiivisuutta on pitkään käytetty filosofiassa, kirjallisuustieteessä ja kielitieteessä. Viime aikoina mielenkiinto narratiivisuutta kohtaan on laajentunut myös muille tieteenaloille. Narratiivisuuden vaikutus suomalaisen tieteen tutkimuskäytäntöihin alkoi näkyä vuoden 1990 paikkeilla. (Heikkinen 2001, 116–120.) Narratiivisten tutkimusmenetelmien käyttö on lisääntynyt yhteiskuntatieteissä viimeisen vuosikymmenen aikana. Narratiivisuudessa on kiinnostavaa sen moninaisuus. Ei ole olemassa yhtä ainoa oikeaa tapaa soveltaa narratiivista lähestymistapaa. (Kaasila & Rajala & Nurmi 2008, 5.) Narratiivisuutta ja sen lähikäsitteitä käytetään laajalti yhteiskuntatieteissä, psykologiassa, kasvatustieteissä, taloustieteissä ja terveystutkimuksen

alueilla. Silti käsitteiden käyttö on vakiintumatonta ja epäyhtenäistä. Tieteenalojen ja koulukuntien välillä on eroja siinä, miten narratiivisuus käsitetään. (Heikkinen 2001, 118.)

4.2 Mikä on kertomus?

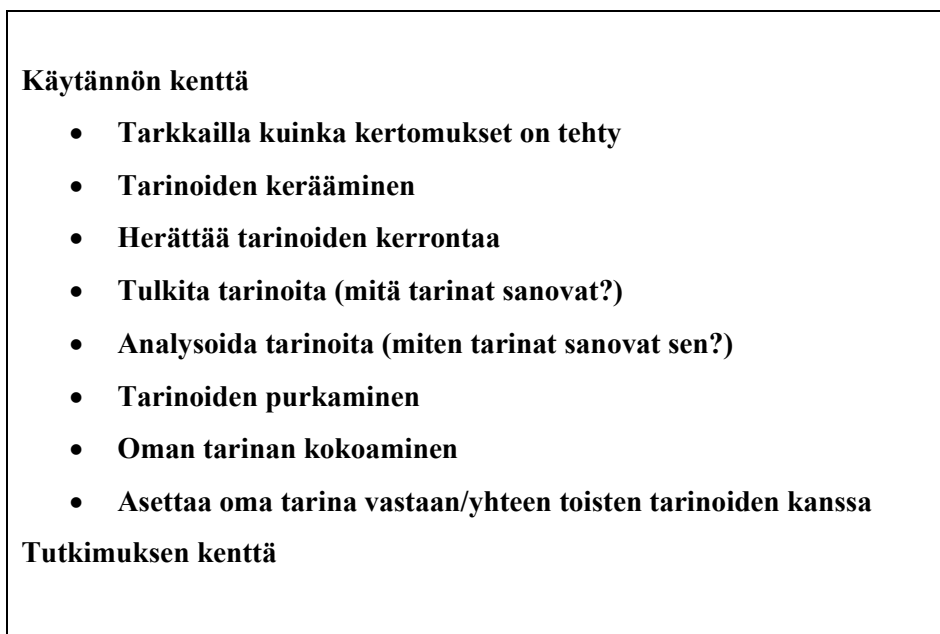
Kertomuksen kautta voidaan hallita ja ymmärtää menneisyyttä. Ihmisten identiteetti rakentuu suurelta osin kertomuksina. Kertomus on tietämisen muoto sekä kommunikaatiota ihmisten välillä. Identiteettikertomus vastaa kysymykseen *kuka minä olen*. Kertomus on kulttuurisesti jäsentynyttä, myös silloin, kun kerrotaan yksityisimmistä kokemuksista. Kertomuksen käsite voidaan jakaa kahteen, kertomukseen ja tarinaan. Näiden ero käy ilmi kyseisten käsitteiden englanninkielisistä vastineista: kertomus = narrative ja tarina= story. Monet sosiaalitieteilijät kuitenkin käyttävät molempia käsitteitä, eivätkä tee eroa niiden välille. (Hyvärinen 2006, 1–3.) Itse käytän tutkimuksessani molempia käsitteitä, enkä tee eroa niiden välille.

Kertomuksen käsite viittaa ihmisen itsestään toisille kertomaan tarinaan. Kertomuksen aikamuoto on imperfekti, koska kertomukset tavallisesti esittävät tapahtumia, jotka ovat jo toteutuneet. (Hänninen 2000, 22.) Narratiiville on luonteenomaista sisäinen logiikka. Sen varaan rakentuu kertojan kertomus. Narratiivilla on juoni, alku, keskikohta ja loppu. (Kaasila ym. 2008, 43; Parton & O’Byrne 2000, 47.) Monissa teksteissä on narratiivin piirteitä. Varsinaisia juonellisia kertomuksia ei voi kuitenkaan pelkistää niiden sisältämään juonirakenteeseen. Kertomus on aina kokonainen esitys, jossa kertoja perustelee miksi tarinansa kertoo. Usein on juonirakenteenanalyysin ohella hyödyllistä eritellä myös niitä itse kertomuksen juoneen kuulumattomia lauseita ja elementtejä, joissa kertoja kommentoi tarinaansa tai puhuttelee lukijaansa. (Alasuutari 2011, 140–141.)

Kun haluamme kertoa keitä me olemme, narratiivit tarjoavat siihen mahdollisuuden. Narratiivien avulla voimme yhdistää itsemme ja yhteiskunnan. Kun haluamme luoda kuvan paikastamme ympäröivässä maailmassa, kertomusten avulla voimme yhdistää mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa. Omien kertomustemme avulla voimme liittää myös vaikeat asiat osaksi omaa elämäämme. (Eronen 2012, 126.) Tarinoiden tärkeänä tehtävänä on herättää henkiin erilaisia identiteettejä. Tämän saavuttamiseksi on hyödyllistä kuulla muita ihmisiä ja saada selville piilotettuja tai ei-tarinoiden näkökohtia. Voi olla hyödyllistä yhdistää ne sellaisten ihmisten kanssa, joilla on samanlaisia ponnisteluita ja jotka ovat löytäneet niihin erilaisia ratkaisuja. (Parton & O’Byrne 2000, 92.)

4.3 Narratiivinen analyysi

Tarinalliselle tutkimukselle on tyypillistä tapahtumaketjuihin liittyvien merkitysten analyysi. Sosiaalitieteissä ihmisten kertomukset ovat jo vuosikymmeniä olleet laadullisen tutkimuksen keskeistä materiaalia. Oman tutkimukseni viitekehyksenä on narratiivinen lähestymistapa, jossa tarina nähdään keskeisenä ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona. (Hänninen 2000, 15, 18, 31.) Barbara Czarniawska (2004) tuo esille narratiivien ja niiden analyysin erilaisia käyttötapoja sosiaalitieteissä. Alla on esitetty niitä mukailleen hänen kuvaansa. (Emt., 14–15.)

Kuvio 1. Narratiivien ja niiden analyysin käyttötapoja (Czarniawska 2004, 14–15)

Metodina käytän narratiivista analyysiä. Narratiivisen tutkimuksen ydin on kertomusten analyysi. Sen tarkoituksena on tutkia kertomuksia, niiden rakennepiirteitä, lajityyppejä sekä traditioita. (Hänninen 2000, 16.) Narratiivisuus tutkimuksessa liittyy lähestymistapaan, jossa huomio kohdistetaan kertomuksiin. Tutkimus käyttää materiaalinaan kertomuksia ja toisaalta tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamisen maailmaksi. Narratiivisessa analyysissä aineiston perusteella tuotetaan uusi kertomus. Siinä jäsenetään ja luokitellaan kertomuksia eri kategorioihin paradigmaattisen tiedon tapaan. (Koivumäki 2010, 36–37.) Donald Polkinghorne (1995) tuo esille tavan jakaa narratiivisuus aineiston käsittelytapana kahteen eri kategoriaan. Hän erottelee narratiivien analyysin ja narratiivisen analyysin. Narratiivien analyysi luokittelee kertomukset erilaisiin luokkiin esimerkiksi tapaustyyppien, metaforien tai kategorioiden avulla. Narratiivinen analyysi tuottaa aineiston pohjalta

uuden kertomuksen, joka pyrkii tuomaan esiin aineiston keskeisiä teemoja. Painopiste on näin ollen uuden kertomuksen tuottamisessa, eikä aineiston luokittelussa. (Polkinghorne 1995; ref. Heikkinen 2001, 122.)

Analysoitavassa aineistossa juonellisuuden voi ottaa huomioon monella tapaa ja monesta syystä. Voi olla, että tutkija ei ole kiinnostunut kuin jostain tietystä aiheesta ja teemasta. (Alasuutari 2011, 127.) Kertomusten rakenteellisten piirteiden tarkasteleminen, juonitiivistelmiä tai juonitiivistelmien tiivistelmiä tekemällä, auttaa vertailemaan usein sivumäärällisesti laajoja tekstikokonaisuuksia toisiinsa ja näin ollen löytämään niin yhdistäviä kuin erottavia piirteitä. Kvalitatiivisen tutkimuksen vaatimuksena on, että tutkija pystyy sanomaan tutkittavasta tekstistä jotain absoluuttista, koko aineistoon pätevää. Tästä seuraa vaatimus, että silloinkin kun aineistosta löydetään eri juonityyppien edustajia, eri tyypit pitää suhteuttaa toisiinsa. (Emt., 131.) Juonellistamisessa päähuomio kohdentuu kertomuksen sisältöön (Kaasila ym. 2008, 61).

Vilma Hänninen (2000) käyttää narratiivisen tutkimusmenetelmän yhteydessä käsitettä sisäinen tarina. Käsitteenä se viittaa ihmisen mielen sisäiseen prosessiin, jossa ihminen tulkitsee omaa elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta. Sisäinen tarina tulee esille ja osittain muodostuu kerronnassa ja toiminnassa. Osittain se voi jäädä piiloonkin, koska kaikkia kokemuksia ei kerrota, eikä kaikkia suunnitelmia toteuteta. Sisäisessä tarinassa on kyse prosessista. Yksilö tulkitsee elämänsä tapahtumia sekä tilanteensa tarjoamia mahdollisuuksia ja rajoja tarinallisten mallien avulla. Sisäinen tarina ei ole selvärajainen empiirinen kokonaisuus. Kun sisäistä tarinaa tutkitaan kertomuksen avulla, tarkoitus ei ole tarkastella itse kertomusta sosiaalisena tuotteena, vaan sen taustalla olevaa mielen sisäistä prosessia. (Emt., 20–21, 31.)

Narratiivinen tutkimus voidaan ymmärtää myös persoonallisen kokemusmaailman ymmärtämisenä ja kuvaamisena. Elämäntarina sijoitetaan tiettyyn sosiaaliseen, taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen yhteyteen ja siinä keskitytään kertojan kokemaan elämään. Lähtökohtana on, että kertojan näkökulma ja sen ymmärtäminen kontekstissaan ovat tärkeämpiä kuin esimerkiksi joidenkin asioiden paikkansa pitävyys. Narratiivisuudessa kontekstin käsite on monimerkityksellinen: se kattaa tarinan sijoittumisen johonkin sosiaaliseen strukturiin, aikaan ja paikkaan. Narratiivisen ajattelun voidaan katsoa liittyvän ihmisen arjen tapahtumiin ja sosiaalisiin suhteisiin, joista he tuottavat narratiivisen selityksen eivätkä loogis-tieteellistä selitystä. Narratiivisella ajattelulla ihmiset selittävät omaa toimintaansa, halujansa ja toiveitansa. (Erkkilä 2008, 196–200.)

Yksi perhesuhteiden tutkimisessa käytetty lähestymistapa on narratiivinen eli kerronnallinen tutkimusote. Kertomusten avulla on mahdollisuus lähestyä ihmisten perhesuhteissa elämiseen liittyviä odotuksia ja motiiveja sekä näiden sosiaalisia, emotionaalisia ja eettisiä ulottuvuuksia. Kerronnallinen lähestymistapa tarjoaa mahdollisuuden analysoida perheisiin liittyvien kokemusten ristiriitaisuutta ja kulttuuristen kertomusten vaikutusta ihmisten odotuksiin ja tarinoihin. (Sevón & Notko 2008, 21–22.)

4.4 Tutkimuskysymykset

Kunnan sosiaalityössä lastensuojelun tehtävät ovat jakautuneet avohuollon palveluihin ja sijaishuoltoon. Pro gradu -tutkielmani asettuu lastensuojelun kentällä sijaishuoltoon. En kuitenkaan tarkastele ilmiötä kunnan sosiaalityön näkökulmasta vaan sijaisperheen näkökulmasta. Tutkimustehtävässä olen kiinnostunut syistä, joiden takia ihmiset kertovat ryhtyneensä sijaisvanhemmiksi ja mitä odotuksia heillä on ollut etukäteen sijaisvanhemmuudesta. Tutkimuskysymyksillä haen vastastauksia siihen, kuinka odotukset, asenteet ja ajatukset ovat muuttuneet sijaisvanhemmaksi ryhtymisen myötä sekä millaisia haasteita perheet ovat kohdanneet. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, saivatko sijaisvanhemmat tarpeeksi tukea lähiympäristöltään ja sosiaalityöntekijältään. Tutkimuksen tuottama tieto voi auttaa sijaisvanhempia työssään, tukea heitä vanhemmuudessaan sekä se voi kehittää sijaishuollon toimintaa.

Tutkimuskysymykseni ovat

- Mitkä olivat ne syyt, jotka saivat kyseiset perheet ryhtymään sijaisvanhemmiksi?
- Mitä odotuksia, ajatuksia ja toiveita vanhemmilla oli ennen sijaisperheeksi ryhtymistä?
- Millainen mallitarina tai millaisia mallitarinoita sijaisvanhempien kirjoittamista kertomuksista sijaisvanhemmuudesta voidaan löytää?

Tutkimuksella pyrin myös löytämään sijaisvanhempien kertomuksia tyypillisen mallitarinan tai useampia mallitarinoita siitä, miksi vanhemmat ovat ryhtyneet sijaisperheeksi, miten he kertovat vanhemmuudesta ja siihen johtaneesta prosessista. Minkälaisia tarinoita kirjoitettiin ja mitä asioita niissä tuotiin enemmän esille ja mitä vähemmän. Tuliko sijaisvanhemmille yllätyksiä ja miten ne ovat vaikuttaneet sijaisvanhemmuuteen ja miten niistä kirjoitetaan. Tuoko vanhemmat kirjoituksissaan esille sellaisia asioita, joista voidaan luoda uusi yleinen tarina, jonka pohjalta saadaan selville minkä

takia sijaisvanhemmaksi ryhdytään. Liittyykö eri syihin erilainen tuen tarve, kokevatko he eri tavalla kohtaamansa haasteet ja miten he määrittelevät omaa vanhemmuuttaan.

4.5 Tutkimuksen aineisto

Olen käyttänyt tutkimuksessani kahdentyyppistä aineistoa, joka on kerätty samalla kertaa samoilta vastaajilta. Keräsin vastaajien taustatietoja kyselylomakkeella (liite 1), jossa perheiden vanhemmat yhdessä vastasivat kysymyksiin. Toiseksi pyysin vastaajia kirjoittamaan tarinan omasta sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä. Pyysin perheen äitiä ja isää erikseen kirjoittamaan vapaamuotoisen kertomuksen itsestään sijaisvanhempana. Molempia aineistoja, kyselyä ja narratiivista aineistoa, käytän tutkiessani sijaisvanhemmuuden syitä, ennako-odotuksia ja ajatuksia sekä luodessani mallitarinoita sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä.

4.5.1 Kertomukset tutkimusaineistona

Narratiivisuutta on käytetty kuvailtaessa tutkimuksen aineiston laatua. Tällöin narratiivisuudella viitataan kerrontaan tekstilajina. Aineiston narratiivisuus tarkoittaa proosamuotoista tekstiä. Narratiivinen tutkimusaineisto on kerrontaa, joka on esitetty joko kirjallisesti tai suullisesti. Narratiiviselta aineistolta voitaisiin myös edellyttää enemmänkin kertomuksen tunnuspiirteitä, kuten tarinan alkua, keskikohtaa ja loppua sekä etenevää juonta. Narratiivinen aineisto on yksinkertaisimmillaan mikä tahansa kerrontaan perustuva aineisto, jossa ei vaadita eheää juonellista kertomusta. Kerrontaan perustuvia narratiivisia aineistoja voi olla esimerkiksi haastattelut, vapaat kirjalliset vastaukset, päiväkirjat, elämäkerrat tai muut dokumentit, jotka eivät ole välttämättä tarkoitettu alun perin tutkimustarkoituksiin. (Heikkinen 2001, 121.) Sosiaalisessa konstruktionismissa voidaan käyttää kirjoitettua puhetta analyysimateriaalina (Burr 2004, 139).

4.5.2 Kysely aineistonkeruu menetelmänä

Kyselylomake on perinteinen tapa kerätä tutkimusaineistoa ja sitä on käytetty aina 1930-luvulta lähtien (Valli 2007, 102). Kyselytutkimuksen etuna pidetään sitä, että sen avulla voidaan kerätä laaja tutkimusaineisto. Samalla voidaan saada sekä paljon henkilöitä että voidaan kysyä monia asioita. Kyselymenetelmä on tehokas, sillä se säästää aikaa ja vaivannäköä. Kyselyn heikkouksina pidetään aineiston pinnallisuutta sekä teoreettisesti vaatimattomia tutkimuksia. Myöskään ei tiedetä, miten

vakavasti vastaajat ovat suhtautuneet tutkimukseen. Myös kato (vastaamattomuus) voi nousta joissakin tapauksissa suureksi. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 195.) Postikyselyssä vastaajille annetaan vastuu kyselyn toteuttamisesta. Tutkija liittyy kyselyyn vastausohjeet, joiden tulee olla mahdollisimman tiiviit. Myös kysymysten tulee olla mahdollisimman selkeitä, koska kaikki vastaajat eivät lue vastausohjeita. Postikyselyssä on riskinä se, että ei tiedetä kuka kysymyksiin todellisuudessa vastaa. (Valli 2007, 106.)

Kyselytutkimuksen kysymysten muotoilussa tulee olla tarkkana ja huolellinen, sillä ne luovat perustan tutkimuksen onnistumiselle. Eniten virheitä tutkimustuloksiin aiheuttaa kysymysten muotoilu, sillä vastaaja ei aina välttämättä ajattele samalla tavalla kuin tutkija. Kysymykset eivät saa olla johdattelevia ja niiden tulee olla yksiselitteisiä. Kyselylomakkeessa aloitetaan usein taustakysymyksillä, joilla selvitetään esimerkiksi ikä, sukupuoli ja koulutus. Taustakysymykset toimivat yleensä selittävinä muuttujina. (Valli 2007, 102–103.) Myös laadullinen tutkimus voi sisältää kvantitatiivisia osatarkasteluja. Siten käytetään selittämisen vaiheessa johtolankoina myös kvantitatiivisen analyysin tuloksia, vaikkakin merkitystulkintojen tekeminen on laadullisen tutkimuksen ydin. (Alasuutari 2011, 53.) Samassa tutkimusaineistossa ja jopa samassa kyselylomakkeessa voi olla numeerinen, lyhytvastausaineisto ja narratiivinen aineisto. Niiden käyttäminen analyysivaiheessa edellyttää erilaisia tapoja. (Heikkinen 2001, 121–122.)

4.5.3 Aineiston kuvaus

Olen rajannut tutkimukseni koskemaan sijaisperheitä, jotka toimivat kunnan lastensuojelun kautta sijaisvanhempina huostaanotetuille lapsille ja nuorille. Aineisto on kerätty erään suomalaisen kaupungin perhehoidon kautta. Aineiston hankintamenetelmänä käytin kyselylomaketta (liite 1), joka koostui taustatietokysymyksistä, jotka osin jo avaavat tutkimustehtävää. Lisäksi lomakkeessa oli avoimia kysymyksiä, joihin pyydettiin (sekä isää että äitiä) kirjoittamaan oma tarinansa sijaisvanhempana. Kysely on yksi tapa kerätä itse aineistoa. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009) mukaan se tunnetaan survey-tutkimuksen keskeisenä menetelmänä. Termi survey tarkoittaa sellaisia kyselyn, haastattelun ja havainnoinnin muotoja, joissa aineisto kerätään standardoidusti. Tällöin kohdehenkilöt muodostavat otoksen tietystä perusjoukosta. Standardoitavuus tarkoittaa sitä, että tiettyä asiaa on kysyttävä kaikilta vastaajilta täsmälleen samalla tavalla. (Emt., 193.)

Tutkimukseni sijaisperheillä oli yksi tai useampi sijaislapsi ja mahdollisesti omia lapsia. En ole rajannut tutkimuksen ulkopuolelle perheitä, joissa ei ole omia biologisia lapsia. Myös sillä on

vaikutusta kokemuksiin ja miten niistä kerrotaan, kuinka kauan vastaajat ovat olleet sijaisvanhempina. Perheillä täytyy olla riittävästi kokemusta sijaisperheenä toimimisesta, jotta he pystyvät kertomaan siitä, miten ennakko-odotukset ja ajatukset ovat muuttuneet alun jälkeen. Olen rajannut tutkimuskohteekseni ne perheet, jotka ovat olleet vähintään vuoden sijaisperheenä tai joilla on ollut sijaisperheenä olemisesta kokemusta, mutta eivät enää tai tällä hetkellä toimi sijaisvanhempina. Oman aineistoni keräsin postitse lähettämäni kyselyn muodossa. Kukin perhehoidon sosiaalityöntekijä antoi omista perheistään minulle niiden perheiden nimet ja osoitteet, jotka ovat olleet vähintään vuoden sijaisperheenä sekä perheet, jotka ovat joskus toimineet vähintään vuoden sijaisvanhempina. Tutkimusluvan hain kyseessä olevan kaupungin sosiaali- ja terveystoimelta.

Vastauksia sain 14 kappaletta, mutta suurimmassa osassa oli vain toisen sijaisvanhemman kirjoittama tarina. Tarinoita sain kaiken kaikkiaan 16 kappaletta. Tarinoista 11 oli äidin kirjoittamia, 4 isän kirjoittamia ja yhdessä tarinassa oli maininta, että vanhemmat olivat yhdessä kirjoittaneet tarinan. Yhdessä vastauksessa oli vastattu vain taustatietolomakkeeseen ja pyytämäni tarina puuttui kokonaan. Käytän tätä vastausta vain taustatietojen osalta. Pääsääntöisesti saamani vastaukset olivat käsin kirjoitettuja, yksi vastauksista oli kirjoitettu koneella. Pituudeltaan ne vaihtelivat puolesta arkista neljään arkkiin. Pituuteen tosin vaikutti vastaajien erisuuruiset käsialat. Satunnaisesti jouduin editoimaan tekstiä, koska kyseinen tarina sisälsi paljon kirjoitusvirheitä tai oli muuten kirjoitettu puutteellisesti, esimerkiksi pilkut ja pisteet puuttuivat. Asia sisältöön en kuitenkaan ole puuttunut. Kahdessa tarinassa oli käytetty henkilöiden nimiä, jotka muutin sijaislapsiksi ja sijaisäidiksi, kun kirjoitin tarinat word-tiedostoiksi.

4.5.4 Aineiston analyysi

Kuten aikaisemmin kirjoitin, narratiivinen analyysi voidaan jakaa narratiiviseen analyysiin ja narratiivien analyysiin (vrt. Polkinghorne 1995). Narratiivien analyysissä kertomuksia tematisoidaan ja luokitellaan. Aloitin oman aineistoni analyysin narratiivien analyysillä, jolloin etsin aineistosta teemoja ja luokkia sekä jossain määrin pyrin löytämään yleispätevää tietoa muun muassa sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syistä, prosessin etenemisestä ja haasteista, joita sijaisvanhemmat olivat kohdanneet. Yhtäläisyyksien lisäksi pyrin löytämään erilaisuuksia tarinoissa. Narratiivisessa analyysissä keskeisenä tavoitteena on löytää tarinan juoni sekä kuulla kertojan ääni. Siinä analysoidaan erilaisia kerronnan tapoja ja kontekstia. Narratiivista analyysiä tässä merkityksessä käytin mallitarinoita etsiessäni. Pyrin löytämään aineistosta mallitarinan tai mallitarinoita, joista

näkyä tyypillinen juoni vastaajien kirjoittamasta aiheesta sekä tuomaan kuuluviin vastaajien ääni eli miten he ovat asiasta kertoneet. Tältä pohjalta lähdin tutkimaan tarinoita ja analysoimaan aineistoa. (Erkkilä 2008, 200.)

Aloitin aineistoni käsittelyn lukemalla läpi minulle lähetetyt kertomukset ja numeroin ne ykkösestä neljääntoista. Isän ja äidin kirjoittaman tarinan erotin sanoilla Äiti ja Isä. Tämän jälkeen kirjoitin tarinat sähköiseen ja tallennettavaan muotoon word-tiedostoiksi. Tutkimukseni tuloksista kirjoittaessani tein suoria lainauksia aineistosta, jolloin viitataan kyseessä olevaan tarinaan kirjaimella T ja tarinan numeroon sekä kumpi vanhemmista sen on kirjoittanut, esimerkiksi Äiti T13 tai Isä T4. Taustatiedot kirjoitin omaksi tiedostoksi, mutta liitin ne uudestaan myös aina kyseessä olevaan tarinaan. Seuraavaksi kävin tarinat läpi etsimällä niistä vastauksia tutkimuskysymyksiini. Samalla löysin aineistosta myös muita teemoja, joita sijaisvanhemmat olivat käsitelleet kirjoituksissaan. Merkitsin tarinoihin seuraavat teemat:

- syy miksi on ryhtynyt sijaisvanhemmaksi
- mitä ennako-odotuksia, toiveita ja ajatuksia sijaisvanhemmuudesta vastaajilla oli
- miten prosessi sijaisperheeksi eteni
- mitä muutoksia sijaisvanhemmuus on tuonut elämään
- mitä haasteita vastaajat olivat kohdanneet sijaisvanhempina
- mitä tukea sijaisperheet saivat ja millaista tukea he olisivat kaivanneet.

Narratiivisessa tarkastelussa voidaan muodostaa eräänlaisia tyyppikertomuksia, joita nimitetään sisältöselostuksiksi, referaateiksi ja juonitiivistelmiksi. Näistä ydintarinoista voidaan muodostaa suurempi perustarina tai useampi mallitarina, jotka kuvaavat pienempien tarinoiden kokonaisuutta ja pääjuonta. Tyyppikertomuksessa ilmenee mallitarinoiden juonirakenne keskeisine elementteineen, tarinassa mukana olleet keskeiset henkilöt ja muut osatekijät. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 120.) Mallitarinoita lähdin etsimään aineistosta lukemalla tarinat uudelleen läpi ja merkitsemällä teemoja sekä etsimällä samanlaisia tyylejä kertoa niistä. Tulostin tarinat uudelleen ja yhdistin ne kolmeen eri osaan samantyyppisten kertomusten mukaan. Tarinat 1,7,9,10,12 ja 13 muodostavat yhden mallitarinan, tarinat 8,11 ja 14 toisen mallitarinan sekä tarinat 2,3,4, ja 6 kolmannen tarinan. (Huom. vastaajan numero 5 vastauksesta puuttui tarina). Osin teemat toistuvat useammassa tarinassa ja menevät edellä esitettyjen kolmen mallikertomusjoukon kesken ristiin. Olen kuitenkin pyrkinyt löytämään kaikista tarinoista kertomuksen, joiden juoni ja kerronta etenevät samalla tavalla ja näin ollen voidaan muodostaa yksi yleisempi mallitarina. Näin tehtyäni päädyin kolmeen erilaiseen kertomukseen sijaisvanhemmuudesta: ryhtymisen syistä, haasteista, prosessista ja

ajatuksista, joista sijaisvanhemmat kirjoittavat. Kielellisissä tarkastelutavoissa sosiaalista todellisuutta pidetään relativistisena. Tällöin aineistojen ei ajatella kuvastavan todellisuutta sellaisena kuin se on todella, vaan niiden ajatellaan tarjoavan erilaisia näkökulmia ja versioita, jotka on konstruoitu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja käytänteissä. (Emt., 111.)

4.6 Tutkimusetiikka

Tutkimusetiikkaa tarvitaan erityisesti tilanteissa, joissa esiintyy eri suuntiin vieviä tavoitteita ja intressejä (Kuula 2011, 15). Tutkijat tekevät itse viime kädessä ratkaisut, jotka koskevat heidän omaa tutkimustyötään ja samalla vastaavat niistä. Toisaalta vaikka vastuu onkin yksittäisillä tutkijoilla, tutkimusetiikka koostuu yhä enemmän kollegiaalisesti sovituista tavoitteista sekä periaatteista ja tutkijan tulee parhaansa mukaan noudattaa näitä yhteisesti sovittuja periaatteita omassa työssään. (Emt., 26.)

4.6.1 Tutkimusetiikka yleisesti

Yksinkertaisesti voidaan ajatella, että tutkijaa koskevat samat eettiset periaatteet ja normit kuin muitakin ihmisiä. Tutkimuksen perustehtävänä on luotettavan tiedon tuottaminen. Tietona voidaan pitää ilmiöiden tulkintaa, kuvailemista ja selittämistä. Myös luotettavan tiedon välittäminen on tieteen tekemisen perustehtäviä. Näihin tehtäviin liittyy tulosten julkistamisen etiikka. Tutkijan on paneuduttava hyvin alaansa, jotta hänen tuottama ja välittämä tieto olisi mahdollisimman luotettavaa. (Pietarinen 2002, 58–60.)

Eettiset periaatteet voidaan jakaa kolmeen eri osa-alueeseen, jotka ovat: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojaja. Ihmisten itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan sillä, että ihmiselle annetaan mahdollisuus päättää, haluaako hän osallistua tutkimukseen. Tutkittaville pitää myös kertoa perustiedot tutkimuksesta, sen toteuttajasta ja kerättävien tietojen käyttötarkoituksesta. Tutkimustekstit tulee kirjoittaa niin, etteivät yksittäiset tutkittavat ole niistä tunnistettavissa. Tutkittavan tulee voida myös luottaa siihen, että aineistoa käytetään, käsitellään ja säilytetään, kuten on sovittu. Tietosuojalainsäädännön noudattaminen on myös velvollisuus jokaiselle tutkijalle. (Kuula 2011, 61–64.) Myös vaitiolovelvollisuus sitoo tutkijoita. Ihmisiltä suoraan kerättyjen aineistojen kohdalla se tarkoittaa sitä, että tutkittavista ei saa kertoa ulkopuolisille esiin tulleita tietoja, ei edes hyvántahtoisena

puutumisenakaan. Tutkijan tulee tutkia ihmisiä tieteellisen tiedon tuottamiseksi pysyen tutkijan roolissa. Vatiolovelvollisuus sitoo myös sen jälkeen, kun tutkimus on päättynyt. Tunnistettavuuden estäminen on yksi parhaiten tunnettuja ja eniten käytettyjä tutkimuseettisiä normeja. Nimettömyys ja tunnistamattomuus voidaan ottaa itsestään selvänä asiana tutkimuksessa. Lähtökohtana on tarve suojella tutkittavia niiltä negatiivisilta seurauksilta, joita heidän tunnistamisensa voisi saada aikaan. (Emt., 92, 201.)

Laadullisen tutkimuksen tekijöille voi olla toisinaan mahdotonta informoida tutkittavia tarkalleen siitä, millainen tutkimus tulee lopulta olemaan. Tutkimuskysymykset saattavat muuttua aineiston keräämisen ja analyysin myötä. Tämä ei kuitenkaan poista tutkittavien informoinnin velvoitetta. (Kuula 2011, 106.)

4.6.2 Aineiston anonymisointi

Kun puhutaan aineiston luottamuksellisuudesta, tarkoitetaan niitä sopimuksia ja lupauksia, joita aineistonkäytöstä tutkittavien kanssa on tehty. Puhuttaessa luottamuksellisesta aineistosta, se ei vielä kerro luottamuksellisuuden sisällöstä käytännössä. Yleensä yksityisyydensuojasta huolehditaan lupaamalla, että tutkittavat eivät ole tutkimuksessa tunnistettavissa. (Kuula 2011, 88, 108.)

Aineiston anonymisoinnilla tarkoitetaan suorien ja epäsuorien tunnisteiden poistoa tai niiden muuttamista. Kun tutkimusaineistoa kerätään, tulee tutkittavia informoida siitä, miten aineisto anonymisoidaan vai tehdäänkö sitä lainkaan. Lain mukaan anonymisointi on silloin tehty, kun yksittäisiä tutkittavia ei voi aineistosta tunnistaa. Anonymisointi voidaan suorittaa henkilönimien ja muiden erisnimien poistamisella tai muuttamisella. Lisäksi se voidaan myös tehdä luokittelemalla taustatiedot kategorioihin sekä esimerkiksi arkaluontoisten tarinoiden pilkkomisella temaattisiin lukuihin, jotta ne eivät muodosta tunnistettavia kokonaisuuksia. Arkaluontoisia tietoja voidaan myös poistaa tai muuttaa. (Kuula 2011, 112, 205.)

4.6.3 Eettiset kysymykset omassa tutkimuksessani

Olen noudattanut tutkimuksessani tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja tulosten arvioinnissa ja tutkimisessa sekä niiden arvioinnissa. Tutkimukseni olen suorittanut hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla, mikä on tieteellisen tutkimuksen eettisen hyväksyttävyyden ja sen luotettavuuden edellytys. Olen soveltanut tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti

kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2002.)

Kun aineisto kerätään kirjekyselyllä, tutkittaville lomakkeen yhteydessä lähetetty informaatio tehtävästä tutkimuksesta velvoittaa tutkijaa aineiston käytössä (Kuula 2011, 100). Omassa tutkimuksessani olen kyselylomakkeen saatteeseen kuvaillut tutkimukseni kohderyhmän, tutkimuksen aiheen sekä kertonut mitä kautta aineisto kerätään. Olen myös kirjoittanut ohjeet lomakkeen täyttämiseen ja kirjoituspyyntöön. Kirjallinen informointi tarvitaan silloin, kun aineisto kerätään suoraan tutkittavilta ja se tallennetaan sellaisenaan (esimerkiksi lomakekysymykset ja kirjoituspyynnöt). Tutkittaville tulee myös kertoa tapa, jolla tutkittavat on valittu sekä kohdejoukon valintakriteerit. Tämä on tärkeää erityisesti postitse lähetetyissä aineistonhankintatavoissa. Samoin saatujen yhteystietojen peruste ja lähde tulee mainita. (Emt., 105, 119.)

Vähemmän arkaluontoisen aineiston suhteen luottamuksellisten tietojen suojaamisen tavoista ei tarvitse kirjoittaa erikseen, kun käyttötarkoituksena on ainoastaan tieteellinen tutkimus. Tällainen aineisto voi olla lomakekysely tai kirjoituspyynnöllä saatu aineisto, jossa tutkittavat itsenäisesti päättävät, mitä elämästään ja ajatuksistaan kirjoittavat. (Kuula 2001, 103–104.) Oman tutkimukseni kyselylomakkeen ja kirjoituspyynnön saatteessa kerroin käyttäväni tietoja vain omaan pro gradu-tutkielmaani ja käsitteleväni vastauksia luottamuksellisesti. Kirjoitin myös, että vastata voi nimettömänä, kuten suurin osa tekikin. Mikäli tutkittavien suoria tunnistetietoja ei tarvita aineiston analyysiin, tulee ne hävittää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa aineistonkeruun päätyttyä (emt., 111). Itse hävitin perhehoidosta saamani asiakkaisen nimi- ja osoitetiedot heti postitettuani kyselyn ja kirjoituspyynnön.

5 TIET SIJAISVANHEMMAKSI

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ihmisten vuorovaikutus ja sosiaalinen kanssakäyminen ovat ensisijaisia, kun puhutaan todellisuuden ymmärtämisestä. Tapamme kuvata, selittää ja esittää asioita ovat lähtöisin vuorovaikutussuhteista. Kielemme saa merkityksensä siitä, miten käytämme sitä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Puhe vanhemmuudesta saa merkityksensä niistä tulkinnoista ja kuvauksista, joita kulttuurissamme käytämme vanhemmuudesta. Kuvausten lähtökohtana ei siis ole sisäiset tekijät tai oma sisäinen minä. (Alasuutari 2003, 38.) Näistä lähtökohdista lähdän tarkastelemaan tutkimukseni tuloksia, joissa ensin esitän taustatiedot. Tämän jälkeen katson mitä vastaajat ovat kertoneet sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syistä, ennakko-odotuksista, prosessin etenemisestä, muutoksesta ja haasteista. Mallitarinoissa kuvaan sitä, miten vanhemmat ovat sijaisperheeksi tulosta ja sijaisperheenä olemisesta kertoneet. Tulokset ovat kuvausta sijaisvanhemmuudesta siten, millä tavalla oma kulttuurimme tekee sen mahdolliseksi kielen ja tarinoiden kautta.

5.1 Taustatiedot

Tutkimukseni aluksi kyselylomakkeessa kysyttiin perheiden taustatietoja. Tällä pyrin selvittämään millaisia perheitä sijaisvanhempina toimii sekä millaisia perheitä juuri omassa tutkimuksessani mukana olevat perheet ovat. Kysyin vastaajilta kuinka kauan he ovat toimineet sijaisvanhempina. Kuusi vastaajista ilmoitti olleensa sijaisvanhempina yli kymmenen vuotta, kolme vastaajista 6-10 vuotta ja loput viisi 1-5 vuotta. Lisäksi kysyin, ovatko tällä hetkellä perheessä olevat sijoitetut lapset heidän ensimmäisiä sijoituslapsiaan. Kaikki vastaajat kertoivat, että nykyiset sijaislapset ovat heille ensimmäisiä sijaislapsia ja kukaan ei ollut toiminut aiemmin sijaisvanhempana. Neljässä perheessä ei ollut lainkaan omia biologisia lapsia. Yhdeksässä perheessä oli omia biologisia lapsia (1-4 lasta), jotka olivat ikäjakaumaltaan noin 2 vuotiaasta aikuisiin lapsiin. Yhdellä perheistä oli yksi adoptiolapsi.

Taulukko 1. Sijaisperheiden biologiset lapset ja sijaislapset

Lapset perheissä	ei biologisia lapsia	1 biologinen lapsi	2 biologista lasta	3 biologista lasta	4 biologista lasta	1 adoptiolapsi
1 sijaislapsi	3	-	2	1	-	1
2 sijaislasta	-	-	1	3	1	-
3 sijaislasta	1	1	-	-	-	-

Sijaislapsia perheissä oli 1-3 ja he olivat iältään 10 kuukautta-21 vuotta. Seitsemässä perheessä oli yksi sijaislapsi, viidessä perheessä kaksi sijaislasta ja kahdessa perheessä kolme sijaislasta. Kuusi perheistä kertoi, että heidän lähipiiristään löytyy sijaisperheitä. Kahdeksan perheen lähipiirissä ei ollut muita sijaisperheitä. Kuusi perhettä kertoivat sijaisvanhemmuuden olevan heille vaihtoehto adoptiolle. Kahdeksalle perheelle sijaisvanhemmuus ei ollut vaihtoehto adoptiolle, vaan syyt olivat muita.

Taulukko 2. Taustatietoja aineiston perheistä

Perhe/tarina (numero)	biologisia lapsia	sijaislapsia	lähipiirissä sijaisperhe	sijoitus vaihtoehto adoptiolle	sijaisperheenä vuosia
1	0	1	Kyllä	Kyllä	6
2	4	2	Ei	Ei	7
3	3	1	Kyllä	Ei	1
4	3	2	Kyllä	Ei	3,5
5	2	1	Ei	Ei	15
6	3	2	Ei	Ei	5
7	0	3	Kyllä	Kyllä	14
8	2	1	Ei	Ei	11
9	0	1 + 1 (adopt.)	Kyllä	Kyllä	17
10	0	1	Kyllä	Kyllä	5
11	2	2	Ei	Ei	16
12	1	3	Ei	Kyllä	14
13	0	1	Ei	Kyllä	6
14	3	2	Ei	Ei	2,5

Yksitoista perhettä asui omakotitalossa, yksi perhe maatilalla, yksi perhe rivi/paritalossa ja yksi perhe kerrostalossa. Seitsemän perheistä asui kaupungissa, viisi maaseudulla ja kaksi vastaajista kertoi asuvansa muussa taajamassa.

Taulukko 3. Sijaisperheiden asuinpaikka- ja muoto

Asuinpaikka ja -muoto	kerrostalo	omakotitalo	rivi/paritalo	maatila
kaupunki	1	5	1	-
muu taajama	-	2	-	-
maaseutu	-	4	-	1

Selvitin myös sijaisvanhempien työssäkäyntiä. Seitsemässä perheessä molemmat vanhemmat kävivät töissä kodin ulkopuolella. Kuudessa perheessä sijaisäiti oli kotona eikä työssä kodin ulkopuolella. Näiden perheiden sijaisäitit kävivät kodin ulkopuolella töissä. Yhdessä perheessä molemmat vanhemmat olivat kotona, eivätkä työelämässä. Kaksi kotona olevaa sijaisäitiä kertoivat olevansa kotona lapsia hoitamassa ja yksi kertoi olevansa työtön, muut sijaisäidit eivät ottaneet kantaa, miksi ovat kotona. Yksi kotona oleva sijaisäiti kertoi olevansa työtön. Yhdeksän perheen vanhemmat kuuluivat evankelisluterilaiseen seurakuntaan. Kahden perheen vanhemmat eivät kuuluneet kirkkoon. Kaksi perhettä oli sellaisia, joista toinen vanhempi kuului evankelisluterilaiseen seurakuntaan ja toinen vanhempi ei kuulunut kirkkoon. Yksi perheistä jätti vastaamatta tähän kysymykseen.

Taustatiedoissa oli myös kaksi kysymystä, joihin pyydettiin myönteistä tai kielteistä vastausta ja kielteistä vastausta pyydettiin lyhyesti kommentoimaan. Ensimmäiseksi kysyttiin, olivatko perheet saaneet mielestään alkuvalmennuksessa tarpeeksi tietoa ja ohjausta. Kahdeksan perheistä kertoi saaneensa mielestään tarpeeksi tietoa ja ohjausta. Yksi myönteisesti vastanneista perheistä kertoi, että he eivät olleet kaivanneet alkuvalmennusta. Neljä perhettä vastasi, että he eivät olleet saaneet mielestään tarpeeksi tietoa ja ohjausta alkuvalmennuksessa. Kahden perheen kommenteissa olisi toivottu tietoa ja ohjausta ennen kaikkea biologisten vanhempien ja biologisen suvun kanssa toimimiseen. Kolmen perheen kohdalla sijoitus oli tapahtunut niin nopeasti, etteivät he olleet kerenneet saamaan alkuvalmennusta. Kaksi perheistä ei vastannut kyseiseen kysymykseen ollenkaan.

Toisessa kysymyksessä selvitettiin, ovatko vanhemmat saaneet tarpeeksi tukea ja ohjausta sijaisvanhempana olemisessa erityisesti alkuvaiheessa. Kymmenen perhettä kertoi saaneensa tarpeeksi tukea ja ohjausta. Kaksi perheistä koki, etteivät ole saaneet sijaisvanhempana toimimisessaan tarpeeksi tukea ja ohjausta. Näistä toisen perheen sijaisvanhemmille oli tullut tunne, että heidän olisi pitänyt tavallisina ihmisinä pärjätä ongelmaisten lasten kanssa ilman sosiaalityöntekijän apua. Toisaalta sosiaalityöntekijöiltä saadut neuvot koettiin liian teoreettisiksi. Yhden perheen sijaisvanhemmat olisivat toivoneet esimerkiksi puhelinsoittoja sosiaalityöntekijältä ja kuulumisten kyselyä sekä tietoa biologisten vanhempien kanssa toimimisesta. Kaksi perhettä ei vastannut ollenkaan kyseiseen kysymykseen. Näistä toisen perheen vanhemmat kuitenkin

kommentoivat asiaa kirjoittamalla, että olisivat halunneet tukea siinä, että heillä oli epävarmuutta lapsen jäämisessä heidän luokseen, sekä lapsen kehitykseen liittyvissä asioissa.

5.2 Sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syyt

Jari Ketolan (2008) teoksessa Sijoita perheeseen on tuotu esille aikaisempia tutkimuksia aiheesta. Vuonna 2005 Perhehoitoliitto selvitti kyselytutkimuksella perhehoitajien työn käytännön arkea sekä myös perhehoitajana toimimisen mahdollisuuksia ja organisointia. Tutkimuksessa selvitettiin sijaisperheiltä sekä perhehoidon palkkioita ja päätoimisuutta koskevia kysymyksiä että motivaatiota perhehoitajaksi ryhtymiseen. Merkityksellisemmäksi tekijäksi perhehoitajaksi ryhtymisessä nousi vastaajien halu auttaa vaikeassa tilanteessa olevaa henkilöä. Muita suuren vastausosuuden saaneita tekijöitä olivat perhehoitajuuden pitäminen elämäntapana sekä kehittyminen ihmisenä. (Ketola 2008b, 41–43.)

Anderssonin (2001) tutkimuksessa havaittiin neljä eri systä lapsia haluavaa sijaisvanhempien ryhmää: 1) sukulaiset, jotka tuntevat olevansa vastuussa tietystä lapsesta, 2) lapsettomat pariskunnat, jotka halusivat lapsia, 3) perheet, joissa äiti haluaa olla kotona hoitamassa omia ja sijoitettuja lapsia ja 4) vanhemmat, joiden omat lapset ovat jo aikuistuneet ja haluavat täyttää niin kutsutun tyhjän pesän. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että esimerkiksi Pohjoismaissa sijaisperheet ovat hyvin perinteisiä. Sijaisperheet asuvat maaseudulla useammin kuin perheet yleensä. Myöskin kahden vanhemman perheet ovat yleisempiä kuin kahden vanhemman perheet yleensä. (Andersson 2001; ref. Valkonen 2008, 101, 106.)

Omasta tutkimukseni aineistosta oli löydettävissä selkeästi kolme eri syytä sijaisvanhemmaksi ryhtymiselle. Vaikka jokaisesta kertomuksesta oli löydettävissä selkeästi yksi pääsyy sijaisvanhemmuudelle, osa vastaajista kuitenkin toi esille myös muita syitä ja perusteluita sijaisvanhemmaksi ryhtymiselle.

Taulukko 4. Sijaisvanhemmiksi ryhtymisen syyt

Sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syyt perheiden kertomana		
Adoptio/lapsettomuus	Sukulaissijoitus	Auttamisen halu, uskonto, työ
8	3	5

Osa tutkimukseen osallistuneista vanhemmista kertoi pitkään harkinneensa sijaisperheeksi ryhtymistä, osa kertoi tullessa sijaisvanhemmaksi hyvinkin nopeasti - jopa hieman yllättäen. Aineistoa kerätessäni olin pyytänyt sekä perheen äitiä että isää kirjoittamaan oman tarinansa sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä. Saman perheen sijaisäidin ja – isän syyt ryhtyä sijaisvanhemmaksi eivät eronneet toisistaan. Tämän vuoksi en erottele äitien ja isien vastauksia käsitellessäni sijaisvanhemmuuden syitä.

5.2.1 Sijaisvanhemmuus adoption vaihtoehtona ja lapsettomien sijaisvanhemmuus

Kahdeksassa kertomuksessa sijaisvanhemmuuden kerrottiin olevan vaihtoehto adoptiolle tai lapsettomuudelle. Kahdessa tarinassa tuotiinkin esille, että adoptio oli ollut jo vireillä, ennen kuin päädyttiin sijaisperheeksi. Sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin myös siksi, että adoptiolle oli esteitä, esimerkiksi vanhempien ikä, adoptiolasta ei saatu tai adoptio ei onnistunut sijoitetun lapsen kohdalla. Sijaisvanhemmuuteen päättymiseen vaikutti myös se, että adoptio koettiin ajallisesti liian pitkäksi ja hankalaksi prosessiksi.

”Adoptio-asia oli jonkin aikaa vireillä. Se katkesi vaimon opiskeluun sekä ilmeisesti siihen, että se koettiin ikuisuusprojektiksi eikä koko prosessi tuntunut miellyttävältä.”

Isä T13

Yhdessä tarinassa kerrottiin, että sijaisvanhemmaksi päädyttiin perheen ulkopuolisen henkilön suositellessa asiaa, kun omia lapsia ei alkanut kuulua. Myöhemmin kyseinen perhe sai kuitenkin myös biologisen lapsen. Myös sijaishuollossa toimivat työntekijät saattoivat suositella sijaisvanhemmuutta.

5.2.2 Sukulaissijoitukset

Sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin myös sukulaissijoitusten kautta. Kolmessa kertomuksessa kyseessä oli sukulaissijoitus. Yhdessä tarinassa sijaisäidille oli syntynyt sääli sukulaislasta kohtaan, koska lapsen elinolosuhteissa oli puutteita. Tällöin vanhemmat päättivät tarjota kodin kyseiselle sukulaislapselleen, jottei lapsi joutuisi laitokseen. Toisessa tarinassa perheen sukulaislapsi oli otettu

huostaan, jolloin päätös sijaisvanhemmuudesta ja kodin tarjoamisesta lapselle syntyi harkinnan jälkeen. Kolmannessa tarinassa vanhemmille oli itsestään selvää ruveta sijaisvanhemmiksi sukulaislapsille, kun he kuuluivat missä tilanteessa perheessä asiat ovat. Sukulaissijoituksissa sijaisvanhemmuus on alkanut nopeasti ja spontaanisti, jopa sattumalta. Sijaisvanhemmuutta ei näissä tapauksissa mietitty kovin kauaa ja alkuvalmennukseen ei ehditty osallistumaan.

”Sijaisvanhemmuuteen ajauduttiin, enkä hetkeäkään epäröinyt. Keskusteltiin puolison ja lasten kanssa. Prosessi oli nopea, toukokuussa tapasin ens. kerran lapsen ... Syyskuussa olimme sijaisvanhempia.” Äiti T14

Sukulaissijoitus on erilainen prosessi kuin sijaisvanhemmaksi ryhtyminen yleensä. Sukulaissijaisvanhemmuus ei ole välttämättä tehtävä, jota toivotaan ja tavoitellaan. Siihen ryhtyminen tarkoittaa että, joku suvun jäsenistä on joutunut vaikeuksiin elämässään. Sijaisvanhemmaksi sukulaiselle ryhdytään yleensä tilanteessa, jossa sukulaislapsi tarvitsee apua - ei siksi, että perheeseen haluttaisiin lapsi tai siksi, että sijaisvanhemmuus elämäntapana kiinnostaisi. Sukulaissijaisvanhemmaksi ryhtymisen taustalla on halu auttaa lapsen vanhempia, joiden toiveita lapsen ottamisesta perheeseen on voi vaikea ohittaa. Sijaisvanhempana sukulainen toivoo voivansa osaltaan auttaa vanhempia kuntoutumaan jopa mahdollisesti niin, että lapsi voi palata takaisin biologisille vanhemmilleen. (Koisti-Auer 2007.) Tutkimukseni aineistossa sijaisvanhemmat, joiden kohdalla oli kyse sukulaissijoituksesta, eivät tuoneet esille toiveitaan lapsen paluusta biologisille vanhemmille.

5.2.3 Auttamisen halu sijaisvanhemmuuden taustalla

Pesäpuu ry julkaisi kirjoituskutsun sijaisvanhemmille vuonna 2008. Kirjoituksissa haettiin sijaisvanhempien selviytymistarinoita. Tarinoita julkaistiin Marja Kaskelan toimittamassa kirjassa Kohdakkain – sijaisvanhempien tunteja ja tarinoita vuonna 2009. Kirjan eräessä tarinassa sijaisäiti kertoo, miksi on päätynyt sijaisäidiksi. *”Motiivini sijaisvanhemmuuteen on itsekäs: haluan hoivata. Haluan tulla tärkeäksi aikuista tarvitsevalle lapselle. Koen olevani etuoikeutettu, koska olen terve ja toimintakykyinen. Arvelen, että sijaisvanhempana voin jakaa hyvinvoinnistani ja saada hoivaamiskokemuksia”.* (Kaskela 2009, 6, 23.)

Ruotsalaisen Höjerin (2001) tutkimuksessa kävi ilmi, että sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin halusta elää lasten kanssa. Lapset olivat osa heidän elämänsuunnitelmaansa. Sijaisvanhemmat halusivat

omistautua toiselle ihmiselle, antaa panoksensa yhteiskunnassa, olla hyödyksi ja olla olemassa toisia varten. He halusivat käyttää osaamistaan vanhempina hyödyttääkseen muitakin kuin omia lapsiaan. (Höjer 2001; ref. Valkonen 2008, 101.) Tutkimuksessani viidessä tarinassa nostettiin esille sijaisvanhemmuuden syynä auttamisen halu, halu olla kotona lasten kanssa ja työskennellä kotona.

”Olen pienestä pitäen ollut lasten ja nuorten asialla ja aikuistuttuani katselin silloin tällöin lehti-ilmoituksia joissa haettiin sijaiskoteja ja tuolloin ajattelin, että jos minulla olisi mahdollisuus (mm. fyysiset tilat) niin ottaisin lapsen/lapsia kotiini kasvamaan.”

Äiti T2

Yhdessä tarinassa sijaisperheen äiti kertoi itse olleensa adoptiolapsi. Hänellä oli ollut sijaissisaruksia sekä ystäväperheellä kokemuksia sijaisvanhemmuudesta. Hän kertoi halunneensa auttaa ja tukea jotakuta lasta sekä pelastaa tämän elämän paremmille raiteille. Toisessa tarinassa tuotiin esille halua antaa koti jollekin lapselle, koska omia lapsia ei haluttu enää lisää. Kaikilla näillä perheillä oli myös omia biologisia lapsia. Yksi vastaajista kertoi haluavansa tehdä töitä kotona ja näin ollen päätyneet sijaisvanhemmaksi. Hän myös mainitsi uskon tulemisen vaikuttaneen päätökseen sijaisvanhemmuudesta.

5.3 Alkutaival sijaisvanhemmaksi

Tutkimuksessani selvitin myös sitä, mitä ennako-odotuksia, ajatuksia ja toiveita perheiden vanhemmilla oli ennen sijaisvanhemmaksi ryhtymistä sekä kuinka ne ovat muuttuneet sijaisvanhemmuuden myötä ja mitä he ovat niistä kertoneet. Lisäksi tarkastelen vanhempien kertomana miten prosessi sijaisperheeksi alkamisessa on edennyt ja mitä muutoksia se on tuonut mukanaan. Tarkastelen myös, mitä ja miten sijaisvanhemmat ovat kirjoittaneet tarinoissaan kohtaamistaan haasteista.

5.3.1 Ennako-odotukset sijaisvanhemmuudelle

Ennen sijaisvanhemmaksi ryhtymistä osalla vanhemmista oli ajatuksena olla kasvattajana ja hoivaajana lapsille. He halusivat opettaa lapsille hyviä tapoja. Samoin he toivat esille ajatuksensa turvallisten ja rakastavien olosuhteiden luomisesta. Lapset otettiin perheeseen täysivaltaisina jäseninä, jotka käyvät koulua ja kasvavat perheessä. Asenteet pyrittiin pitämään positiivisina. Näillä

sijaisvanhemmillä oli myös omia biologisia lapsia ja syynä sijaisvanhemmuudelle oli halu auttaa sekä antaa koti lapselle ja yhdessä perheessä syynä oli sijaisäidin halu työskennellä kotona. Kyseisten perheiden äidit eivät käyneet työssä kodin ulkopuolella. Yksi sijaisperhe, jolla ei ollut omia biologisia lapsia, toi esille oman jännityksensä sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä. Vanhemmat pohtivat etukäteen, miten selviäisivät arjen rutiineista kuten lapsen ruokkimisesta ja nukuttamisesta sekä kuinka kohdata vaikeita asioita elämässään kohdannut lapsi. He olivat ennalta ajatelleet sijaisvanhemmuutta fyysisen kodin tarjoajana.

Ennen sijaisvanhemmaksi ryhtymistä perheet olivat myös pohtineet omaa pärjäämistään ja jaksamistaan sijaisvanhempana. Ajatukset tämän suhteen saattoivat olla ristiriitaisia. Vaikka odotukset olivat positiivisiakin, epäiltiin kuitenkin omaa pystymistä sijaisvanhemmuuteen. Samoin etukäteen pohdittiin kiintymystä sijaislapsen. Epäilyjä herätti se, että pystyykö sijaislapsen kiintymään. Tämän taustalla oli esimerkiksi pelko lapsen menettämisestä ja palauttamisesta biologisille vanhemmilleen.

”Sijaislapsia tarjottiin heti, mutta emme olleet siihen vielä valmiita, jo lapsen menettämisen pelosta ja askarrutti myös, miten pärjätä biologisten vanhempien kanssa.” Äiti T10

Ajan kuluessa tällaiset pelot ja epävarmuus kuitenkin vähenivät. Ajatuksia etukäteen oli herättänyt myös suhde ja kanssakäyminen biologisten vanhempien kanssa. Sijaisvanhemmille heräsi etukäteen kysymyksiä muun muassa siitä, että pärjäävätkö he biologisten vanhempien kanssa. Samoin oletettiin, että lapsen olisi vaikea hyväksyä ajatusta kahdesta kodista. Eniten suhdetta biologisiin vanhempiin olivat ennakkoon pohtineet perheet, joissa ei ollut omia biologisia lapsia. Ennen sijaisperheeksi ryhtymistä vanhemmat olivat myös pohtineet oman perheen ja lähisuvun ja ympäristön suhteutumista asiaan.

”Ehkä ainut asia joka jollakin tavalla poikkeaa on se, että ainakin olettaa että ympäristö tarkkailee eri lailla, että ympäristö erittelee lapset biologisiksi ja sijaislapsiksi erikseen.” Äiti T6

Useammassa tarinassa oli tuotu myös esille se, että ennakkoon ei ollut mitään odotuksia tai ajatuksia sijaisvanhemmuudesta. Tiedot sijaisperheenä olemisesta puuttuivat tai olivat vähäiset. Kuitenkin nämä perheet kertoivat, että olivat saaneet omasta mielestään tarpeeksi tietoa ja ohjausta

alkuvalmennuksessa. Yksi sijaisäideistä oli itse adoptiolapsi, joten hän kertoi, ettei ennakkoodotuksia, asenteita tai ajatuksia ollut pahemmin, koska hänelle asia oli niin tuttu. Tarinoista oli myös löydettävissä ne perheet, joille sijoitus oli tullut nopeasti, jolloin alkuvalmennusta ei ollut. Tällöin sijaisvanhemmuutta ja sitä mitä se tuo mukanaan, ei oltu keretty pohtimaan etukäteen.

5.3.2 Lapsen sijoitusprosessin eteneminen

Sijaisvanhemmat kuvailivat hyvin samankaltaisin tarinoin sijaisvanhemmaksi tuloa ja sitä kuvataan prosessinomaiseksi. Osa kertoi enemmän itse tapahtumista sosiaalitoimen kanssa, osa taas kuvaili enemmän alkuvaiheen sekä prosessin aikana kohtaamiaan haasteita. Lähes kaikissa kertomuksissa sijaisvanhemmuus oli lähtenyt liikkeelle olemalla yhteydessä sosiaalitoimen perhehoitoon. Sijaisperheet, joissa oli kyseessä sukulaissijoitus, kertoivat alun olleen erilainen, koska he tunsivat kyseessä olevat lapset jo aiemmin. Eräs äiti kertoi tavanneensa itse sairaalassa ollessaan sosiaalityöntekijän, jonka kanssa asia oli tullut puheeksi ja se oli käynnistänyt sijaisperheeksi ryhtymisen prosessin.

Osalla vastaajista sijaislapsi oli muuttanut perheeseen hyvinkin nopeasti, mutta osa taas kirjoitti odottaneensa lasta useammankin vuoden. Odotusaikana sijaisvanhemmat kertoivat olleensa alkuvalmennuksessa, koulutuksessa ja haastateltavana, jolloin osalla vastaajista tämä vaihe jäi suhteellisen lyhyeksi. Usein lapset muuttivat perheisiin nopealla aikataululla ja tutustumisvaihe koettiin liian lyhyeksi. Vanhemmat kertoivat myös alkuvaiheeseen liittyvän ihan käytännön järjestelyjä, kuten lastentarvikkeiden hankkimista.

”Alku oli epäselvää ja hankalaa, välillä lapsi palautettiin vanhemmilleen, kun he lupautuivat lähteä alkoholihoitolaan ja sinne he saivat ottaa lapsen mukaan. Hoito ei kuitenkaan silloin onnistunut, vaan jostakin syystä keskeytyi. Kotiin palattuun vanhemmat alkoivat syytellä toisiaan ja silloin isä pyysi meidän hakemaan lapsen huostaamme.” Äiti ja isä T8

Alkuvaiheessa koettiin myös epävarmuutta siitä, voiko lapsi jäädä sijaisperheeseen vai palautuuko hän biologisille vanhemmille. Vanhemmat kertoivat, että välillä lapsi saattoi palata biologiseen perheeseen, kunnes taas tuli sijaisperheeseen. Erittäin raskaaksi kokemukseksi alkuvuodet koki yksi perheistä. He joutuivat aluksi käymään läpi useamman vuoden kestävästä oikeuskäsittelystä. Tosin he kertoivat saaneensa paljoa tukea omalta sosiaalityöntekijältään tässä prosessissa.

5.3.3 Sijaisvanhemmuus näkyi muutoksena elämässä

Sijaisvanhemmat kertoivat tarinoissaan myös muutoksesta, jonka sijaisvanhemmuus on tuonut mukanaan heidän elämäänsä. Perheet, joilla ei ollut omia biologisia lapsia, kertoivat muita enemmän lapsen tuomasta muutoksesta elämään. Aiemmin lapsettomat vanhemmat toivat esille arjen muuttumisen rutiinien osalta. He kertoivat lapsen tai lapsien tuoneen mukanaan lapsiperheen kiireet. Eräs äiti kertoi, että elämä on muuttunut niin kuin lapsen perheeseen tulo elämää muuttaa. Yhteydenpidosta päiväkotiin, kouluun, terveydenhuoltoon tai kasvatusneuvolaan on tullut arkipäivää. Samoin lapsettomissa perheissä lapsen tulo perheeseen muutti vanhempien omia menoja vähentäen niitä, mutta asiasta kerrottiin positiivisesti. Muutokseksi omassa elämässä myös koettiin yhteydenpito sijaislapsen biologisiin vanhempiin ja sukulaisiin.

Eräs sijaisvanhemmista toi esiin oman väsymyksensä, jonka sijaisvanhemmuus on tuonut mukanaan.

”Välillä on vähän uupunut olo, mutta kyllä niistä selvitään. Tämä on ihan täyttä työtä 24 tuntia vuorokaudessa. Täytyy elää vain hyvin kodinomaisesti ja ”unohtaa” että osa on vieraiden lapsia kerran nyt ne on meidän lapsia. ” Äiti T4

Vanhemmat kokivat myös, että heidän puheensa ovat muuttuneet suvaitsevaisemmaksi erilaisuutta kohtaan. He kertovat huomanneensa, ettei kaikilla mene yhtä hyvin kuin keskivertoperheissä. Vanhemmat kokivat omat huomionsa ja asenteidensa muutoksen positiivisena asiana.

5.3.4 Haasteet sijaisvanhemmuudessa

Biologiset vanhemmat

Vanhemmat kirjoittavat tarinoissaan haasteista, joita ovat kohdanneet sijaisperheenä. Kolmessatoista tarinassa vastaajat olivat kirjoittaneet suhteestaan sijoitetun lapsen biologisiin vanhempiin ja sukuun. Yhdessä tarinassa tuodaan esille, ettei lapsella ole suhdetta biologisiin vanhempiinsa ollenkaan. Neljässä kertomuksessa taas tuodaan esille, ettei biologisten vanhempien kanssa ole ollut mitään ongelmia, vaan suhde heihin on ollut kivuton ja suhteellisen hyvä. Yhdessä tarinassa asiaa ei suuremmin pohdita. Sijaisäiti mainitsee, että biologiset vanhemmat kulkevat elämässä mukana joskus häiritsevästi, toisinaan ei häiritsevästi. Kuitenkin kahdeksassa tarinassa nostetaan esille suhteet lapsen

biologiin vanhempiin ja sukuun sekä sen mukanaan tuomat haasteet. Ongelmat nousivat merkittävään osaan useassa kirjoituksessa ja vastaajat käsittelivät niitä paljon.

”Olen monesti joutunut miettimään, että onko biologisen vanhemman/vanhempien tapaaminen niin todella tärkeää, että se on pakko toteuttaa. Lapset sukeltavat niin toisenlaiseen maailmaan näiden tapaamisten aikana, että ihmettelen voiko sellainen olla lapsen parhaaksi.” Äiti T2

Sijaislapsen tavattuaan biologisia vanhempiaan, sijaisperheissä usein huomattiin lapsen oireilevan tämän jälkeen. Tapaamisten jälkeen ilmapiiri oli ollut rauhaton. Sijaisvanhemmat kokivat, että lapsen biologisessa perheessä elämäntapa ja – arvot olivat niin erilaisia, että lapsi reagoi voimakkaasti aina kahden eri kodin välillä kulkemiseen.

Biologisten vanhempien kanssa toimiminen koettiin myös haasteelliseksi. Osa vain mainitsi asiasta, osa kertoi asiasta tarkemmin. Sijaisvanhemmille saatettiin soitella iltamyöhään ja kysellä asioista. Biologiset vanhemmat eivät välttämättä vastanneet viranomaisten keskustelupyyntöihin. Myös lapsen ja biologisten vanhempien tapaamisissa oli hankaluutta, koska aina sovitut ajankohdat eivät pitäneet paikkaansa. Sijoitetun lapsen vanhemmat ja lähisuku arvostelivat sijaisvanhempia lapsen hoidosta. Sijaisvanhemmat kokivat, että he olivat vieneet lapsen pois biologisilta vanhemmilta. Yhdessä tarinassa lapsen biologinen suku ei hyväksynyt huostaanottoa ja sijoitusta. Sijaisvanhemmat myös kertoivat kokemuksistaan siitä, miten aina ei ollut varmaa jääkö lapsi heille vai palautuuko takaisin biologisille vanhemmilleen. Lapsen menettämisen pelko oli läsnä sijaisperheissä varsinkin alkuvaiheessa. Yhdessä tarinassa oli kuvailtu oikeudenkäyntiprosessia, jonka sijaisvanhemmat olivat joutuneet läpikäymään sijoituksen alkuvaiheessa. Biologiset vanhemmat olivat peruneet adoption ja lapsi oli aluksi sijoitettu perheeseen väliaikaisesti. Lopulta kuitenkin allekirjoitettiin sopimus pitkäaikaisesta sijoituksesta. Nämä sijaisvanhemmat kokivat sijoituksen alkuvaiheen todella raskaaksi sekä haastavaksi ja lapsen menettämisen pelko oli läsnä koko ajan. Edellä mainituista asioista he (isä sekä äiti) kirjoittivat paljon kertomuksissaan ja kuvailivat prosessin etenemistä ja omia tuntojaan.

Lapsen haastavuus

Myös sijaislapsen oireilu, sairastelu ja haastava käytös olivat esillä vanhempien kirjoituksissa. Osa sijaislapsista oireili heti aluksi, mutta vaikeudet saattoivat alkaa vasta muutaman vuoden kuluttuakin. Vaikeuksia ei kaikissa kirjoituksissa eritelty sen enempää, mutta vanhemmat kertoivat miten ne olivat

vaikuttaneet heidän sijaisperheenä toimimiseen. Joissakin kertomuksissa oli kuvailtu tarkemmin sijaislapsien ongelmia, muun muassa oppimisvaikeuksia ja varhaislapsuuden traumaattisia kokemuksia.

”Uskoin vahvasti, että kyllä lapset oppivat, kun heitä opetetaan. Näin on käynytkin, mutta on siihen saanut tehdä työtäkin. Olen huomannut, että varhaislapsuuden traumat ovat niin hallitsevia, että he tuskin koskaan pääsevät niistä eroon.” Äiti T2

Sijaisperheeseen tulevat lapset voivat oireilla hyvinkin voimakkaasti. Lapsen kokemukset tulevat esiin impulsiivisena käyttäytymisenä, joka voi tuntua sijaisvanhemmista vaikealta ja oudolta. Sijaisvanhemmat saattavat tuntea itsensä loukatuksi, kun he eivät pystykään eheyttämään ja parantamaan oireilevaa lasta. Myös syyllisyyden tunteita voi esiintyä, jos heille tulee ajatuksia adoptio- tai sijaisvanhemmaksi ryhtymisen järkevyydestä. (Kalland 2011, 212.) Eräs vanhemmista kirjoitti, että vaikeudet kasvoivat jopa niin suuriksi, että he olivat pohtineet sijaisvanhemmuudesta luopumista. Myös kiintymystä ja sen puutetta oireilevaan lapseen käsiteltiin yhdessä tarinassa. Sijaisvanhempi avoimesti kertoo ja pohtii oman kiintymyksen ja tunteiden syntymistä haastavasti käyttäytyvään ja kehityksessä jäljessä olevaan lapseen.

Ajatukset itsestään sijaisvanhempiana

Vastaajat kertoivat tarinoissaan myös paljon itsestään sijaisvanhempina. He ovat pohtineet omaa vanhemmuuttaan ja millaisia ajatuksia se on herättänyt. Vaikka sijaislasta odotettiin ja haluttiin perheeseen, se aiheutti myös voimattomuuden tunteita. Vanhemmuus koettiin *”jotenkin totaaliseksi”*, vaikka siitä kirjoitettiin hyvin myönteiseen sävyyn. Ajan myötä kuitenkin tunteet muuttuivat. Oma vanhemmuus myös koettiin arvokkaana työnä. Ympäristön osoittama ihailu tätä työtä kohtaan tuntui liialliselta, koska vanhemmat itse kokivat olevansa tavallisia vanhempia. Eräs vanhemmista käsitteli tarinassaan tunnetta liiallisesta omistamisen halusta lasta kohtaan, vaikka tiesi lapsella olevan myös biologiset vanhemmat. Sijaisvanhemmuus kuviteltiin helpommaksi kuin se todellisuudessa olikaan. Osa koki sen kuitenkin ajan myötä helpottavan, mutta myös muunlaisia tunteita ja ajatuksia tuotiin esille. Eräs vanhemmista kirjoitti, ettei olisi ryhtynyt sijaisvanhemmaksi, jos olisi tiennyt mitä se todellisuudessa on. Vanhemmat kokivat, että kun ryhtyy sijaisperheeksi, täytyy laittaa itsensä niin sanotusti *”likoon”*. Sijaisvanhemmuus koettiin myös raskaana, työnä 24 tuntia vuorokaudessa. Sijaisvanhemmat kertoivat myös, että heidän täytyy kestää moitteita vanhempina ollessaan sijaisvanhempia. Asenteet pyrittiin pitämään positiivisina oman jaksamisen takia. Sijaisvanhemmuus koettiin positiivisena asiana, josta ei haluttu kuitenkaan luopua.

Perheet, joissa oli sijaislapsien lisäksi myös biologisia lapsia, pohtivat myös suhdetta omiin lapsiin. Vanhemmat kirjoittivat siitä, että he miettivät sitä miten omat lapset suhtautuisivat sijaislapsiin ja miten sukulaiset ottaisi heidät vastaan. Vanhemmat ymmärsivät sen, että muutos on biologisille lapsille ja läheisille suuri. He pohtivat huomion jakamista lasten välillä. Sijaisvanhempi saattoi kokea katkeruutta, koska omat biologiset lapset jäivät vähemmälle huomiolle suhteessa sijaislapsiin.

”Voisin väittää, että elämä on pyörinyt viimeiset 7 vuotta täysin näiden sijoitettujen lapsien ympärillä. Äitinä olen ollut joskus katkera ”omien” lapsieni puolesta, sillä he saavat vain murut huomiosta ja esim. sos.työntekijät eivät ole koskaan kysyneet, mitä meidän ”omille” lapsille kuuluu!!!” Äiti T2

Kun perheeseen saapuu uusi lapsi, se vaikuttaa aina perheen kokonaisuuteen. Perheenjäsenet joutuvat etsimään oman, uuden paikkansa perheessä. Kun perheeseen saapuu sijaislapsi, biologiset lapset tuntevat helposti mustasukkaisuutta. He saattavat vaatia vanhemmiltaan enemmän huomiota, aikaa ja tukea. (Ahto & Mikkola 2000, 20.) Useassa kertomuksessa tuotiin esille, ettei perheen arjessa eroteltu biologisia lapsia ja sijaislapsia. Kaikkia lapsia pyrittiin kohtelemaan tasavertaisesti. Tosin vanhemmat huomasivat miten ympäristö tarkkailee lapsia eri tavalla. He toivat esille, että jos lapsella oli ongelmia, muut ajattelivat sen johtuvan siitä, että hän oli sijaislapsi. Itse vanhemmat eivät huomanneet arkielämässä eroa siinä, oliko kyseessä biologinen lapsi vai sijoitettu lapsi. Sijoitettua lasta pidettiin omana lapsena. Vastuu lapsesta otettiin samalla tavalla kuin omasta biologisesta lapsesta. Yhdessä kertomuksessa tuotiin esille käytännön ongelmat, joita he olivat kohdanneet sijaisvanhempina, esimerkiksi sen, että he eivät saaneet avata pankkitiliä sijaislapselle niin, että olisivat voineet sitä itse käyttää.

Tuensaanti sijaisvanhempana

Tutkimuksessani olin myös kiinnostunut sijaisvanhempien saamasta tuesta sijoituksen alkuvaiheessa. Seitsemässä kertomuksessa kirjoitettiin, että sijaisvanhemmat olivat saaneet tukea vanhemmuudessaan tarpeeksi. He kokivat, että olivat saaneet tukea niin sosiaali- ja terveydenhuoltoviranomaisilta kuin lähipiiriltäänkin. Tarinoista kävi ilmi, että apua ja tukea saatiin heti, kun sitä tarvittiin. Eräs vastaajista myös kirjoitti itse ottaneensa asioista paljon selvää. Yhdessä tarinassa tuotiin esille hyvä yhteistyö lapsen biologisen perheen ja suvun kanssa, joka koettiin tuensaanniksi sijaisvanhemmuudessa. Alkuvaiheen tuensaannille ei välttämättä ollut kaikilla tarvetta,

josta myös kirjoitettiin. Toisaalta saatettiin kokea, että tuen saanti lähipiiriltä oli kannustavampaa ja sen sijaan viranomaisilta saatu tuki kerrottiin tarinoissa vaikeammaksi.

”Lähipiirimme on suhtautunut kannustavasti ja tukevasti alusta lähtien työhömmme. Sosiaalityöntekijöiltä en ole saanut sellaista tukea kuin olisin halunnut. Esim. alkuvaiheessa he sanelivat ”sääntöjä” meille siitä, kuinka biologisen äidin kanssa tulee menetellä ja kun sitten toimin tämän mukaan, jäin yksin tappelemaan biologisen äidin kanssa ja hän haukkui AINA minut.” Äiti T2

Sijoituksissa, jotka olivat tapahtuneet nopeasti (pääsääntöisesti sukulaissijoitukset), tuensaanti alkuvaiheessa oli käytännön syistä jäänyt vähäiseksi tai puuttui kokonaan. Sijaisvanhemmista osa kirjoitti myös siitä, että he kokivat, etteivät saaneet tarpeeksi tietoa lapsesta ja hänen tilanteestaan. He toivat esille, että tiedonsaannin vaikeus hankaloitti heidän alkuaan sijaisvanhempana. Tarinoissa kirjoitettiin, että varsinkin alkuvaiheessa tuen tarvetta on ollut tai olisi ollut.

5.4 Mallitarinat

Analyysin toisessa vaiheessa hain aineistosta mallitarinaa. Kertomuksissa toistuivat samat teemat, mutta eri näkökulmasta. Aineistosta oli löydettävissä kolme tyypillistä tarinaa, miksi sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin ja miten sijoitusprosessi on edennyt ja mitä haasteita he alkuvaiheessa olivat kokeneet. Ensimmäisessä tarinassa kyseessä olivat perheet, joille sijoitus oli seurausta lapsettomuudesta tai vaihtoehto adoptiolle. Toisessa mallitarinassa sijoitus oli nopeasti tapahtunut sukulaissijoitus ja kolmannessa tarinassa kerrottiin sijaisvanhemmuudesta auttamisen halun kautta.

5.4.1 Haaveissa oma lapsi

Kun sijaisvanhemmuus oli vaihtoehtona adoptiolle ja seurausta sijaisvanhemmuudesta, vastaajat kirjoittivat paljon omasta vanhemmuudestaan, ilosta ja onnellisuudesta sekä kohtaamistaan vaikeuksista. Kirjoituksista näkyi positiivinen asenne, arjenmakuinen kirjoitustyyli sekä vanhempien inhimillisyys. Vaikeuksista kirjoitettiin hyvin suoraan sävyyn ja esiin tuotiin myös alkuvaiheeseen liittynyt jännitys sekä elämässä tapahtunut muutos. Osa tarinoista oli lyhyempiä kuin toiset. Tarinoista kolme oli isän kirjoittamia ja viisi äidin kirjoittamia. Pääsääntöisesti perheillä ei ollut omia

biologisia lapsia. Yhdessä perheessä oli adoptiolapsi ja yksi perheistä oli saanut myöhemmin biologisen lapsen.

Kaikki kertomukset alkoivat vanhempien kirjoittamalla lapsettomuudestaan ja haaveistaan saada oma lapsi. Lapsettomuutta kuvattiin hyvin neutraaliin tapaan, vaikka kyseessä onkin vaikea asia perheille hedelmöityshoitoineen sekä alkuun pantujen pitkien ja raskaiden adoptioprosessien takia. Oman lapsen saaminen perheeseen kuvattiin tärkeäksi. Kertomuksissa ei käsitelty paljoakaan itse lapsettomuutta ja epäonnistuneita adoptioprosesseja, vaan niissä siirryttiin pian kertomaan matkasta sijaisvanhemmaksi eli miten perhehoitoon oltiin yhteydessä ja miten sosiaaliviranomaisten kanssa asia eteni. Parissa kertomuksessa todettiin, että aikaa alkuvaiheesta oli kulunut jo kauan, joten kaikki yksityiskohdat eivät olleet enää mielessä.

Eniten vastaajat kirjoittivat vaikeuksista, joita he olivat kohdanneet sijaisvanhemmuuden myötä. Epäiltiin, että vaikeudet ovat erilaisia kuin biologisten lasten kanssa, vaikka kirjoituksista kävi ilmi, että elämä haasteineen koettiin myös hyvin tyypilliseksi lapsiperhe-elämäksi. Vaikeudet koettiin joskus niin raskaiksi, että sijaisvanhemmuudesta luopumista pohdittiin. Vaikeuksia kuvattiin henkisiksi ristiriidoiksi, joka liittyi lasta kohtaan tunnettuun kiintymykseen. Sijaisvanhemmat pohtivat mitä lapsi tuo mukanaan elämään ja moni oli kokenut jännittävää asiaa etukäteen. Heillä ei ollut aikaisempaa tietoa ja kokemusta vanhemmuudesta, joten siihen liittyvät asiat heitä pohditutti. Myös lapsen ensi tapaamista jännitettiin. Odotukset olivat silti korkealla. Osalle oli myös kerrottu viranomaistaholta etukäteen, että sijaisvanhemmuus ei tule olemaan helppoa. Sijaisvanhemmat kertoivat lisäksi jännittäneensä etukäteen käytännön asioista.

”Kyllähän se jännitti, kun itsellä ei ollut lapsia. Yhtäkkiä ruveta vaihtamaan vaippoja, miettimään mitä lapselle ruuaksi, miten saada nukahtamaan.” Äiti T13

Vastaajien kerronnassa näkyi kuitenkin sellaiset jännityksen ja huolen aiheet arjen rutiineissa, jotka ovat tuttuja kaikille vanhemmiksi tuleville. Vanhemmat kirjoittivat myös omien menojen vähenemisestä lapsen tulon myötä, mutta kokivat sen positiivisena asiana.

Haasteita ja ongelmia kohdattiin biologisten vanhempien suhteen. Lapsen pelättiin kiintyä, koska pelko lapsen palauttamisesta biologisille vanhemmille oli läsnä. Joskus lapsi palautuikin aluksi biologiseen perheeseen, joka herätti sijaisvanhemmissa ajatuksia lapsen parhaan toteutumisesta. Lapsen etuna ei pidetty perheestä toiseen pompottelua. Eräs vanhemmista pohti, kokevatko biologiset

vanhemmat, että sijaisvanhemmat ovat vieneet lapsen heiltä. Yhden perheen tarinassa kirjoitettiin tarkkaan oikeusprosessista, jonka perhe oli läpi käynyt sijoituksen alkuvaiheessa. Oikeusprosessi liittyi lapsen sijoitukseen. Asiasta kerrottiin paljon ja siitä välittyi hyvin kyseisen sijaisperheen alkuvaikeudet ja miten paljon se oli vaikuttanut perheen muodostumiseen sekä mitä vanhemmat olivat joutuneet läpi käymään. Yleisesti biologisten vanhempien ja suvun kanssa tapahtuvia tapaamisia jännitettiin ja ne koettiin jäykiksi, varsinkin ensimmäinen tapaaminen. Se on jäänyt kertomuksissa elämään vanhempien mieleen painuneena. Pääsääntöisesti ajan myötä suhteet biologisiin vanhempiin ja sukuun muovautuivat toimiviksi ja asiallisiksi. Vanhemmat jopa tunsivat kiitollisuutta biologista vanhempaa kohtaan.

”Meille X (biologinen äiti) on tärkeä, sillä onhan hän saattanut maailmaan meidän tyttäreemme.” Isä T10

Toinen asia, mistä vanhemmat kirjoittivat paljon, oli oma vanhemmuus ja siihen liittyvät tunteet ja odotukset. Vaikka esille tuotiin kipeitäkin asioita, tarinoista kuvastui ilo ja onnellisuus vanhemmuudesta. Ratkaisuun ryhtyä sijaisperheeksi oltiin tyytyväisiä ja se teki vanhemmat onnelliseksi, vaikka siitä saatettiin kirjoittaa vaihtoehtona, johon piti tyytyä, kun adoptiota ei saatu. Myös isät kirjoittivat tunteistaan lasta ja vanhemmuutta kohtaan, vaikka äitien kirjoittamissa tarinoissa se näkyi enemmän.

”Molemmat lapset ovat suhteutuneet meihin kuten ”oikeisiin” vanhempiinsa. Olemme onnellisia!!” Isä T9

”Tämä on meidän lapsemme, joka on tuonut meille ilot ja surut, iloja on kertynyt vielä monin verroin enemmän.” Äiti T10

Vastaajat kirjoittivat pitävänsä itseään tavallisina vanhempina. Myös lähipiirin koettiin pitävän sijaislapsia vanhempien lapsena. Lapsesta iloitiin ja ajan myötä häntä ruvettiin pitämään omana lapsena. Sijaisvanhemmaksi alkaessa ei ajateltu alkavan sijaisvanhemmaksi, vaan vanhemmaksi lapselle. Ei haluttu ajatella itseään ”sijaisäitinä tai -isänä”. Aluksi mietittiin myös sitä, että onko lapsen vaikea hyväksyä kahta kotia.

”Nyt koen itseni lapsen ykkösäidiksi, ja tuskin voisin rakastaa omaa lasta enempää kuin tätä sijaislasta.” Äiti T13

Vaikeuksien keskellä vastaajat kokivat saaneensa apua niin sosiaaliviranomaisilta kuin lähipiiriltäänkin. Heistä kirjoitettiin, vaikkei kovin paljon. Asiasta yleensä mainittiin muussa asiayhteydessä. Tarinoista välittyi tuen tarve jaksamisen kannalta. Apua ja tukea oli saatu heti, kun sitä tarvittiin. Tämä oli auttanut yli vaikeuksien ja lisännyt kiintymystä lasta kohtaan.

5.4.2 Nopeasti tapahtunut sukulaissijoitus

Kolmessa tarinassa oli kyseessä nopeasti ja ehkä hieman yllättäenkin tapahtunut sukulaissijoitus. Kaksi tarinoita oli äidin kirjoittama ja yksi äidin ja isän yhdessä kirjoittama. Kaikilla vastaajilla oli lisäksi omia biologisia lapsia. Tyypillistä näille tarinoille oli se, että niissä kerrottiin tarkasti, miten tilanne oli edennyt ja miten sijaisvanhemmaksi päädyttiin. Omaa vanhemmuutta ja suhdetta lapseen pohdittiin. Haasteet ja vaikeudet tuotiin esille, mutta niistä kirjoitettiin varsin vähän. Tarinat olivat pitkiä ja niissä käsiteltiin vähemmän tunteita.

”Minun sijaisäidiksi ryhtymiseni oli oikeastaan sattuma, koska sukulaiseni perhe voi huonosti ja heidän lapsensa otettiin huostaan. Ja tämä lapsi halusi tulla meille. Mietittyämme hetken päätimme yrittää onnistuuko sijoitus.” Äiti T11

Kaikissa kertomuksissa, joissa kyseessä oli sukulaissijoitus, tapahtumat olivat alkaneet spontaanisti ja edenneet nopeasti. Yksi kirjoittajista käytti jopa sanaa ”sattuma”. Tämän takia vanhemmilla ei ollut odotuksia ja ennakkoajatuksia sijaisvanhemmuudesta ja alkuvaiheen valmennus sekä tiedonsaanti olivat jääneet vähäiseksi tai puuttumaan kokonaan. Sijoitukseen johtaneista tapahtumista kerrottiin tarkasti. Syyksi sijaisvanhemmaksi ryhtymiselle oli, että sukuun kuuluvaa lasta ei haluttu lastenkotiin, koska suvustakin löytyi koti lapselle. Vaikka kyseessä oli sukulaislapsi, häneen kiinnytettiin samalla tavalla kuin sijaislapsiin muunlaisissa perheissä. Lapsesta kasvoi osa perhettä ja hänet kuvailtiin omaksi lapseksi. Yhdessä tarinassa tuotiin toisenlainenkin näkökulma asiaan. Siinä kirjoitettiin omasta epäilystä kiintymyksen syntyyn, joka johtui pääosin vaikeuksista lapsen kanssa.

Lapsen menetystä pelättiin. Alkuvaiheessa oli koettu epäselvyyttä sen suhteen, jääkö lapsi sijoitukseen vai palautuuko biologisille vanhemmille. Lapsi saattoi välillä olla vähän aikaa biologisilla vanhemmillaan, kunnes taas palasi sijaisperheeseen. Biologisten vanhempien kanssa, vaikka olivatkin sukulaisia, koettiin samanlaisia ongelmia kuin ne perheet, joissa biologisilla vanhemmilla ja sijaisperheellä ei ollut sukulaissuuhdetta. Haasteeksi koettiin esimerkiksi biologisten vanhempien takertuminen lapsensa hoitoon. Niistä kirjoitettiin kuitenkin vähän, lähinnä

mainitsemalla asia. Perheet kokivat myös saaneensa tukea sijaisperheenä olemiseen sukulaisilta ja jopa lapsen biologisilta vanhemmilta. Tuesta sosiaalityöntekijältä tai muilta viranomaisilta ei niinkään kirjoitettu tai mainittiin, että tuki oli vähäistä. Esille tuotiin myös vertaistuki. Koettiin tärkeäksi pitää yhteyttä muihin sijaisperheisiin, jolloin kohdattuja ongelmia voitiin pohtia yhdessä. Koska sijaisperheissä, joissa kyseessä oli sukulaissijoitus, kaikilla oli omia biologisia lapsia, kertomuksissa tuodaan esille sijoitus myös heidän näkökulmastaan. Kerrotaan, miten suuri muutos se on heillekin. Sijaisvanhempien mukaan sijaislapsi vie niin paljon vanhempien huomiota.

5.4.3 Perheessä tilaa lapsille

Kolmas erilainen kertomus sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä syntyi tarinoista, joissa sijaisperheeksi oli ryhdytty auttamisen halusta, halusta antaa lapselle koti sekä halusta tehdä työtä kotona. Näitä tarinoista oli viisi, neljä äidin kirjoittamaa ja yksi isän kirjoittama. Tarinoista kolme oli pitkäkököjä ja kaksi lyhyempää. Yhdessä tarinassa oli myös mainittu, että uskoontulo oli taustalla auttamisen halulle. Kirjoittajilla oli kaikilla omia biologisia lapsia ja he toivat esille voimakkaasti halun auttaa toisia ja tehdä työtä kotona lasten parissa. Lukuun ottamatta vastaajien kirjoittamista syistä sijaisvanhemmuuteen, tarinat olivat hyvin raportoinninomaisia.

Syistä sijaisperheeksi ryhtymiselle kirjoitettiin hyvin henkilökohtaisesti. Kerrottiin esimerkiksi, että toinen vanhemmista on itse adoptiolapsi ja hänellä on sijaissisaruksia. Ystäväperheinä oli ollut sijaisperheitä. Odotukset liikkuvat toiveissa hoitaa ja huolehtia lapsesta.

”Sijaisvanhemmaksi ryhtymisele on ollut vaikutusta sillä että on itse adoptiolapsi, on ollut sijaissisaruksia (5kpl) ja ystäväperheen kokemukset. Ehkä vahvimpana sysääjänä tähän päätökseen oli juuri ystäväperheen elämän seuraaminen. Motiiveina on ollut ajatus jonkun lapsen auttaminen ja tukeminen, ehkä elämän ”pelastaminen” paremmille raiteille.” Äiti T3

Vanhemmuudesta kirjoitettiin suhteellisen vähän. Lähinnä mietittiin omaa jaksamista. Uupumus tuotiin esille, mutta kirjoituksista näkyi positiivinen asenne. Kaikesta selviämiseen uskottiin. Sijaisvanhemmuutta oli myös kuviteltu helpommaksi kuin se todellisuudessa onkaan. Suoraan kerrottiin, että jos olisi tiennyt millaista sijaisvanhemmuus on, siihen ei olisi ryhdytty. Katkeruutta tunnettiin siitä, että omat biologiset lapset jäivät niin vähälle huomiolle. Omat asenteet pyrittiin

kuitenkin pitämään positiivisina. Tarinoissa sijaisvanhemmuutta kutsuttiin myös työksi. Saatettiin ajatella, että sijaisvanhemmuus oli asioiden opettamista lapsille.

”Työhön ryhdyin sillä mielellä, että kasvatan näitä lapsia. Opetan heille hyviä tapoja, luon turvalliset, rakastavat olosuhteet.” Äiti T2

Itse sijaisperheeksi ryhtymisen prosessista kirjoitettiin hyvin raportoivaan tyyliin ja paljon. Kerrottiin, milloin oli oltu yhteydessä perhehoitoon, miten kauan prosessi kesti ja miten kaikki eteni. Eräs tarinoista oli kirjoitettu luettelon omaiseksi (eri kohdat oli merkitty ranskalaisin viivoin), jossa kerrottiin miten asiat olivat edenneet.

Biologiset vanhemmat ja lapsen vierailut heidän luonaan koettiin haasteeksi. Kirjoitettiin, miten lapsen käytöksestä huomaa vierailun jälkeen, että biologisten vanhempien luona vallitsee erilainen maailma kuin sijaisperheessä. Lapsen vierailuja heidän luonaan jopa kritisoitiin: onko biologisten vanhempien tapaaminen todella niin tärkeää, että ne täytyy toteuttaa. Lapset oireilivat palatessaan sijaisperheeseen. Tukea perheet olivat saaneet paljon lähipiiristään, vaikka välillä pohdittiin, miten sukulaiset suhtautuvat sijaisvanhemmuuteen.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tarkoitus oli tutkia sijaisvanhemmuutta yhtenä vanhemmuuden muotona. Sijaisvanhempien kirjoittamien tarinoiden pohjalta olen hakenut vastauksia kysymykseen, miksi sijaisvanhemmaksi ryhdytään. Olen tutkimuksessani kiinnostunut siitä, mitä ja miten vastaajat kirjoittavat vanhemmuudestaan. Tarinoista haettiin myös sijaisvanhempien odotuksia ja toiveita sekä mitä haasteita he olivat kokeneet matkalla sijaisperheeksi. Kirjoituksista etsin miten asenteet ja odotukset olivat ajan kuluessa muuttuneet. Tarkastelun alla oli myös sijaisvanhempien tuensaannin ja tuentarpeen kohtaaminen. Kirjoitetuista tarinoista muodostin kolme mallitarinaa sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä. Niiden kautta tarkastelin sitä, miten vanhemmat kertovat sijaisvanhemmuudestaan.

Lasten hyvinvoinnin erojen lisääntymiseen vaikuttaa rakenteelliset muutokset ihmisten elinoloissa ja ne näyttäytyvät erilaisina eroina syrjäytymisvaarassa olevien lasten välillä. Lastensuojelun sijaishuollossa näkyy palveluiden tuotannossa ja ideologiassa tapahtuneet muutokset. (Heino 2011, 74.) Julkisessa keskustelussa on puhuttu viime aikoina paljon siirtymisestä laitoshoidosta perhehoitoon, myös kuntien lastensuojelun piirissä. Hallitusohjelmassa 2007–2010 mainittiin sijaishuollon painopisteen siirtämisestä laitoshuollosta perhehoitoon. Kansainvälisesti vertailtuna Suomessa käytetään perhehoitoa erittäin vähän, mikä käy ilmi Daphne-tutkimuksesta (2002–2004). Tutkimuksessa vertailtiin alle kolmevuotiaiden lasten sijoituksia oman kodin ulkopuolelle EU-maissa ja eräissä muissa Itä-Euroopan maissa. (Ketola 2008c, 11; Ketola 2008a, 24.) Suomessa tulisi siis enemmän käyttää perhehoitoa sijoitettujen lasten kohdalla.

Nykylaissa sijoituspaikkaa lapselle etsittäessä, tulee hänen lähipiirinsä kartoittaa mahdollista sijaisperhettä hakiessa. Näin ollen voi sukulaissijoitusten määrä tulla kasvamaan. Anja Laurila (1999) tutki väitöskirjassaan sijaisperheessä kasvaneita tyttöjä. Osana tutkimusta selvitettiin myös sukulaissijoitusta. Haastatteluissa oli kysytty kysymyksiä, joiden pohjalta voitiin pohtia sukulaissijoitusta verrattuna vierassijoituksiin. Sukulaissijoituksessa olleet tytöt olivat arvioineet kasvatuksen heikommaksi kuin vierassijoitusperheessä olleet tytöt. Samoin sukulaissijoituksessa olleiden tyttöjen identiteetin eheys perustuu johonkin muuhun kuin kasvatustukeen tai hyvään suhteeseen sijaisäitiin. Tytöt olivat esittäneet joko voimakkaan myönteisen tai voimakkaan kielteisen kannan sukulaissijoitukseen. (Emt., 144–145.) Jatkossa olisikin mielenkiintoista tutkia tarkemmin ja

seurata pidemmän aikaa sukulaissijoitusten onnistumisia ja vaikutuksia, mikäli ne tulevat lisääntymään lähitulevaisuudessa.

Jotta sijaishuollossa voitaisiin siirtyä enenevässä määrässä perhehoitoon, tarvitaan laitosten ja ammatillisten perhekotien lisäksi sijaisperheitä. Tällöin on tärkeä tietää syistä, mitkä johtavat sijaisperheeksi ryhtymiseen. Tutkimuksessani nousi esille kolme erilaista sijaisvanhemmuutta. Sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin, koska omaa biologista lasta ei saatu lapsettomuuden takia tai adoptioprosessi tuntui mahdottomalle pituutensa ja vaikeutensa takia tai adoptio ei muusta syystä onnistunut. Toinen syy sijaisvanhemmuudelle oli auttamisen halu. Haluttiin auttaa lasta antamalla koti hänelle. Koettiin, että itsellään on annettavaa sijoitetulle lapselle hoidon, hoivan ja kasvatuksen muodossa. Näissä perheissä oli jo omia biologisia lapsia, mutta tilaa uudelle lapsellekin löytyi. Myös kotona työskenteleminen lasten ja perheen parissa koettiin mielekkääksi. Kolmantena ryhmänä olivat sukulaissijoitukset. Nämä erosivat jonkun verran edellisistä ryhmistä, koska sijoitus tapahtui yleensä nopeasti ja jopa hieman yllättäen. Jollekin suvun lapsista haluttiin antaa koti laitokseen joutumisen sijasta. Sosiaalityöntekijät voivat tiedostettuaan tämän, suunnitella sijaisperheiden rekrytointia ja alkuvaiheesta tämän pohjalta. Myös sijoituspaikkaa valitessa huostaanotetulle lapselle, on hyvä nähdä sijaisvanhempien syyt ryhtymiselle sijaisperheeksi. Tällöin voidaan pohtia, voisiko tiettyntyyppisiin sijoituksiin sopia tiettyntyyppinen sijaisperhe.

Sijoitusten katkeamisen ennaltaehkäisy nähdään tärkeänä niin sijoitetun lapsen kannalta kuin yhteiskunnan näkökulmasta. Sijoitusten katkeamisista lähes puolet tapahtuu ensimmäisen kolmen sijoitusvuoden aikana. Ensimmäisten sijoitusvuosien tuki onkin tärkeää ennaltaehkäisyä sijoitusten katkeamiselle. Alkuvaiheessa sijaisperheet hyötyvät sosiaalityöntekijän säännöllisestä yhteydenpidosta, vertaistuesta sekä koulutuksesta. (Janhunen 2008, 141.) Lähes kaikki tutkimukseni sijaisvanhemmat kokivat tuensaannin tärkeäksi. Osalla oli siitä hyviä kokemuksia ja he kokivat saavansa tarpeeksi tukea joltakin taholta, joko sosiaaliviranomaisilta tai lähipiiriltään. Osassa sijaisperheitä kärsittiin tuensaannin riittämättömyydestä ja tunnustettiin se, että sijaisvanhemmuus olisi helpompaa, mikäli tukea varsinkin alkuvaiheessa olisi saanut enemmän. Tuki ja apu sijaisvanhemmille tulisi kokea tärkeäksi ja siihen tulisi kunnan perhehoidossa panostaa, jotta kiintymyssuhde lapseen pääsee kehittymään ja näin ollen sijoitusten mahdollinen epäonnistuminen voitaisiin estää. Sijaisvanhempien tukeminen (esimerkiksi lomat, koulutus, työnohjaus, vertaisryhmät, sosiaalityöntekijän säännöllinen yhteydenpito) ovat merkittäviä sijoitusta suojaavia tekijöitä, kun perheeseen sijoitetaan lapsi. Riittäväällä sosiaalityön panostuksella voidaan ehkäistä sijoitusten katkeamista, keskeytyksiä ja paikkojen vaihtumisia. (Känkänen 2011, 234.)

Tutkimustulosten mukaan se, minkä takia sijaisvanhemmaksi ryhdyttiin, vaikutti siihen millaista tukea perheet tarvitsivat. Eri lähtökohdista sijaisvanhemmiksi ryhtyneet kokivat eri asioita haasteelliseksi perhehoitajana ja näin ollen tarvitsivat tukea eri vaikeuksiin ja ongelmatilanteisiin. Sijaisvanhemmat, joilla ei ollut omia biologisia lapsia ja joille sijaisvanhemmuus oli vaihtoehto adoptiolle, kokivat haasteellisimmaksi yhteydenpidon biologisten vanhempien kanssa. Näyttääkin siltä, että juuri lapsettomat perheet, joihin tulee sijaislapsia, tarvitsevat eniten tukea lapsen biologisten vanhempien kohtaamiseen. Tämä on tärkeä huomioida, koska Leena Valkosen (1995) mukaan biologisen vanhemman ja huostaanotetun lapsen yhteydenpitoa pidetään tärkeänä lapsen identiteettikehityksen kannalta. Yhteydenpidon merkitystä korostetaan myös siinä tapauksessa, kun tehty sijoitus arvioidaan pitkäaikaiseksi ja on epätodennäköistä, että lapsi palaa biologiseen perheeseen. Biologisen vanhemman yhteydenpito perhehoitolapseen vähentää lapsen hylätyksi tulemisen tunnetta. (Emt., 42–44.) On siis lapsen edun mukaista tukea sijaisvanhempia mahdollisimman paljon alkuvaiheessa, jotta he onnistuvat myöhemmin tukemaan lapsen ja hänen biologisten vanhempien suhdetta. Sosiaalityöntekijän tavoitettavuus ja toimiva yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa koetaan tärkeänä tukimuotona ja auttaa sijaisvanhempia jaksamaan. Sijaisvanhemmuus oli tuonut enemmän muutoksia elämään lapsettomille vanhemmille tai he kirjoittivat siitä enemmän.

Sukulaissijoituksissa haasteena koettiin enemmän pelko lapsen menetyksestä. Myös oman kiintymyksen syntymistä lapseen pohdittiin. Lapset kuitenkin kasvoivat osaksi perhettä ja sijoitukset sujuivat suhteellisen hyvin. Tukea saatiin lähipiiristä ja vertaistuki koettiin tärkeäksi. Perheissä oli omia biologisia lapsia ja sijoitusta pohdittiin heidänkin näkökulmastaan. Sijaisvanhempien mukaan sijoitetut lapset veivät paljon heidän aikaansa ja huomiotaan. Vaikka tarinoista välittyi riittävä tuensaanti, jäi ilmaan kuitenkin kysymys, että saavatko sijaisvanhemmat sukulaissijoituksessa riittävästi tukea sosiaaliviranomaisilta. Alkuvalmennus ja – tuki oli jäänyt usein heikoksi sijoituksen nopean tapahtumisen johdosta.

Vähiten haasteista kerrottiin niissä perheissä, joissa sijaisvanhemmuuden taustalla oli auttamisen halu sekä valinta tehdä työtä kotona lasten parissa. Nämä perheet uskoivat selviävänsä kaikesta ja he pyrkivät pitämään asenteensa positiivisena. Vanhempia pohditutti oma jaksaminen, omien biologisten lasten saama vähäinen huomio ja lasten tapaamiset biologisten vanhempien kanssa. Kertomuksissa jopa kyseenalaistettiin, onko se lapsen edun mukaista tavata biologisia vanhempiaan, koska he oireilivat niin paljon palatessaan sijaisperheeseen. Tuensaannista kirjoitettiin vähän, mutta

pääsääntöisesti he kokivat saaneensa tarpeeksi tukea erityisesti lähipiiriltään. Sosiaalityöntekijän yhteydenpitoa ja tukea toivottiin enemmän. Tutkimuksen mukaan tukea ja neuvoa sijaisvanhemmat kaipasivat ainakin yhteydenpidossa biologisten vanhempien kanssa, sijaislapsen oireiluun, omaan jaksamiseen ja ajan sekä huomion jakamiseen biologisten ja sijaislapsien välillä.

Tarinoissa, joista tutkimusaineistoni koostui, vanhemmat kirjoittivat odotuksistaan ja ajatuksistaan sijaisvanhemmuutta kohtaan. Sijaisvanhemmat pohtivat etukäteen arjen sujumista, omaa jaksamistaan, kiintymistä sijaislapsen ja lapsen menettämisen pelkoa. Näihin asioihin olisi hyvä puuttua jo ennakkovalmennuksessa. Sijaisvanhemmalla voi olla epärealistisia odotuksia lapsen kehityksestä ja sopeutumisesta. Hänelle voi olla vaikeaa käsitellä omia ja lapsen vihamielesisiä tunteita. Tämä voi johtaa etäiseen ja viileään suhtautumiseen lapseen. Traumatisoituneiden lasten ja heidän sijaisvanhempien kiintymissuhteiden tukemiseen on kehitetty auttamismalleja. Esimerkiksi Pelastakaa Lapset Ry on kehittänyt vuorovaikutuksellista alkuvaiheen tukea perhesijoituksessa. Tukimallilla on tarkoitus tukea vanhemmuutta ja lisätä vanhemman herkkyyttä tunnistaa lapsen tunteita, käyttäytymistä ja tarpeita. (Kalland 2011, 213–215.) Tarinoista oli löydettävissä myös vanhempia, joilla ei ollut mitään ennako-odotuksia tai ajatuksia sijaisperheenä olemisesta.

Aineistossa oli sekä äitien että isien kirjoittamia tarinoita. Miehet ja naiset kirjoittavat elämästään eri tavalla, joka on havaittu tarinanteossa toistuvasti. Miehet kirjoittavat elämästään usein miljöö- ja tilannekuvausten kautta sekä kronologisesti ja eri paikkojen ja merkkipaalujen kautta. Naiset kirjoittavat henkilökohtaisemmin kuvaten erityisesti tunteitaan ja tarinoissa painottuvat ihmissuhteet ja niiden kuvaus. (Bardy & Känkänen 2005, 103–104.) Omassa tutkimuksessani ei tätä sukupuolieroa selvästi tullut esille. Yleisesti voidaan sanoa, että isien kirjoittamat tarinat olivat hieman lyhyempiä ja ne kertoivat enemmän tapahtumista. Äitien kirjoituksissa tuli enemmän esille pohdintaa omasta jaksamisesta, tunteista lasta kohtaan ja sijaisvanhemmuuden haastavuudesta, mutta myös tapahtumien kuvailua. Myös isät kirjoittivat tunteistaan, mutta ennemminkin tapahtumien yhteydessä.

Narratiivisessa analyysissä aineiston perusteella tuotetaan uusi kertomus. Siinä jäsennetään ja luokitellaan kertomuksia eri kategorioihin paradigmaattisen tiedon tapaan. (Koivumäki 2010, 36–37.) Sosiaalisen konstruktionismin mukainen ajattelu kielestä sosiaalisen todellisuuden rakentajana tulee esille juuri mallitarinoiden kautta. Sillä, miten sijaisvanhemmat kertovat tarinoissaan omasta sijaisvanhemmuudestaan on merkitystä, koska se rakentaa heidän kohdallaan sosiaalista todellisuutta. Koska merkitykset ovat sosiaalisesti tuotettu, on kiinnostavaa nähdä, miten sijaisvanhemmat niitä ovat tuottaneet kirjoituksissaan. Omassa tutkimuksessani löysin aineistosta kolme erilaista

mallitarinaa. Mallitarinoissa tuotiin esille samantyyppisiä asioita, joka osaltaan tietenkin johtuu kysymysten asettelusta. Siinä, mitä asioista painotettiin ja mistä kerrottiin enemmän ja miten niistä kerrottiin, oli kuitenkin selvästi eroja.

Ensimmäinen mallitarina koostui kertomuksista, joissa sijaisperheeksi ryhtymisen syynä on ollut lapsettomuus ja adoption mahdottomuus. Nämä kertomukset olivat kirjoitettu hyvin arkiseen tyyliin ja niistä välittyi vanhempien inhimillisyyttä. Tunteista, kuten ilosta ja onnesta, kirjoitettiin, mutta vaikeitakaan asioista ei kaihdettu. Lapsettomuudesta kerrottiin, mutta siitä ei tehty pääasiaa. Kertomuksista nousi kaksi pääasiaa muiden edelle, sijaislapsien biologiset vanhemmat ja oma vanhemmuus. Perheet, joilla ei ole biologisia lapsia ja ryhtyvät sijaisperheeksi selvästi käyvät läpi omaan vanhemmuuteen liittyviä asioita ja kokevat haasteena lapsen biologiset vanhemmat. Nämä sijaisvanhemmat mahdollisesti mieltävät sijaislapsen enemmän omaksi lapseksi kuin muun tyyppiset sijaisperheet, jolloin biologiset vanhemmat eivät tahdo mahtua perheeseen ja sen arkeen. Vanhemmuutta pohdittiin ja siitä kirjoitettiin, koska perheessä ei ollut aiemmin omia lapsia ja se oli uusi asia vanhemmille.

Toinen mallitarina muodostui niiden perheiden kertomuksista, joiden kohdalla oli kyse sukulaissijoituksesta. Näissä tarinoissa kerrottiin tarkkaan tapahtumien kulusta ja ne olivat suhteellisen pitkiä. Tarinoissa tuotiin vahvasti esille sijoituksen yllätyksellisyys ja nopeus. Heräsi kysymys, oliko sijoitus tapahtunut liian nopeasti, koska vanhemmat kirjoittivat siitä paljon. Samalla he toivat esille alkutuen ja – valmennuksen puuttumisen. Tarkkaan kuvattiin myös miten prosessi oli edennyt. Tapahtumat haluttiin laittaa tiettyyn kontekstiin ja järjestykseen. Tämä tuo selvyyttä muuten sekavaan sijoituksen alkuun. Tarinoissa pohdittiin myös suhdetta lapseen. Sijaisvanhemmat toivat esiin, että sukulaislapsen ei haluttu joutuvan lastenkotiin. Tämä mahdollisesti kertoo vastuun- tai velvollisuudentunnosta sukua ja lasta kohtaan. Osassa tarinoista lasta kuvailtiin omaksi lapseksi ja häneen kiinnytettiin. Yhdessä tarinassa kirjoittaja epäili oman kiintymyksen syntymistä lapseen. Tämä kertoo sijaisvanhempien ristiriitaisista tunteista sukulaissijoituksissa. Näissä sijoituksissa myös pelättiin lapsen palautumista biologisille vanhemmille. Sukulaissijoituksissa voi näin ollen olla vaikeampi vastustaa lapsen palauttamista vanhemmilleen, koska kyse on omasta lähipiiristä.

Auttamisen halu oli kolmannen mallitarinan kertomusten sijaisvanhemmaksi ryhtymisen syynä. Omassa kodissa oli tilaa lapsille ja haluttiin auttaa lasta ottamalla hänet kasvamaan omaan kotiin. Kertomukset olivat hyvin raportinomaisia ja niissä kirjoitettiin paljon itse prosessista, joka johti sijaisperheeksi. Vaikka kirjoitukset olivat raportoinnin tyyliä, henkilökohtaisista asioistakin

kerrottiin, esimerkiksi omasta adoptiotaustasta. Yhdessä tarinassa mainittiin sijaisvanhemmuuden ja auttamisen halun motiiviksi uskoontulo. Mielenkiintoista oli, että se mainittiin vain yhdessä tarinassa. Onko todella niin, että se on taustalla vain yhdessä perheessä vai eikö asiasta haluta puhua. Tapahtumien kulun lisäksi kirjoitettiin sijaislapsen ja biologisten vanhempien tapaamisista. Ne koettiin haastaviksi, koska lapsi oireili sen jälkeen. Sijaisvanhemmat epäilivät, että onko lapselle hyväksi tavata vanhempiaan. Tässä auttamisen halu ja huoli lapsesta ylittää sen tosiasian, että sijaislapselle on pääsääntöisesti tärkeää tavata omia biologisia vanhempiaan. Itse vanhemmuudesta puhuttiin vähän, mutta omaa uupumusta tuotiin esille. Sijaisvanhemmuutta oli kuviteltu helpommaksi kuin millaiseksi se todellisuudessa osoittautui. Kerrottiin, että sijaisvanhemmuutta kuviteltiin helpommaksi. Näiden perheiden kohdalla olisi alkuvalmennuksen osalta kiinnitettävä huomiota juuri tiedon jakamiseen, mitä sijaisvanhemmuus mukanaan tuo. Auttamisen halu voi olla niin suuri, että ei nähdä asian käytännön puolta. Oma halu tehdä hyvää ja käytännön sijaisperheenä oleminen eivät kohtaa todellisuudessa.

LÄHDELUETTELO

Aer, Janne (2012) Lastensuojeluoikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Helsinki: Sanoma Pro.

Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo (2000) Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Alasuutari, Maarit (2003) Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0, 4. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Andersson, Gunvor (2001) The motives of foster parents, their family and work circumstances. *British Journal of Social Work* 31, 235–248. Ref. Valkonen Leena (2008) Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008): Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-Kustannus, 99–117.

Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa. Helsinki:Stakes.

Bardy, Marjatta (2011) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) (2011) Lastensuojelun ytimissä. 3. painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 17–46.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2009) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. 5.painos. Suomentanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Burr, Vivien (2004) Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

Czarniawska, Barbara (2004) Narratives in Social Science Research. London: SAGE Publications.

Erkkilä, Raija (2008) Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) (2008) Kokemuksen tutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 195–226.

Eronen, Tuija (2012) Äitiin liittyvät moraaliset jännitteet huostaan otettujen kerronnassa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) (2012) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 123–145.

Forsberg, Hannele (2003) Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 86–102.

Garam, Sirkka (1988) Toivottu lapsi. Adoptio ja sijaisvanhemmuus. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Heikkinen, Hannu L.T. (2001) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli Raine (toim.) (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.

Heino, Tarja (2011) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) (2011) Lastensuojelun ytimissä. 3. painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 17–46.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteen. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) (2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.

Hyvärinen, Matti (2006) Kerronnallinen tutkimus. Julkaistu kotisivuilla www.hyvarinen.info helmikuussa 2006. http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf. Viitattu 16.1.2015.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen Yliopisto Press, Acta Universitatis Tamperensis 696.

Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs Universitet. Institutionen för socialt arbete.
Ref. Valkonen Leena (2008) Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008): *Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–117.

Janhunen, Tarja (2008) Jotta sijoitukset kestäisivät. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008) *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. Jyväskylä: PS-kustannus, 123–146.

Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) (2008) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kalland, Mirjam (2011) *Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja sijoitettu lapsi*. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) (2011) *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen*. Helsinki: WSOYpro, 207–216.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) *Postmoderni sosiaalityö*. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) (2009) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 131–159.

Kaskela, Marja (2009) *Kohdakkain - sijaisvanhempien tunteja ja tarinoita*. Helsinki: Pesäpuu.

Ketola, Jari (2008a) *Perhehoito ennen ja nyt*. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008): *Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–26.

Ketola, Jari (2008b) *Lasten ja nuorten perhehoito*. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008): *Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–60.

Ketola, Jari (toim.) (2008c): *Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Klen, Antti (1999) Sosiaalinen minä. Teoksessa Eskola, Jari (toim.) (1999) Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopion yliopiston painatuskeskus, 35–56.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2007) Sukulaisesta sijaisvanhemmaksi. Pesäpuun lehti 3/2007, 6–7. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Koivumäki, Risto (2010) Isyyttä alihankintana. Narratiivinen analyysi sijaisisänä toimivien miesten identiteetin rakentumisesta. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 26.

Kuivakangas, Johanna (2002) Kuuluuko ääni, löytyykö keinot? Lähtökohtia lasten pahoinvoinnin tarkasteluun. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) (2002): Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus, 30–50.

Kujala, Virpi (2003) Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Sininauhaliiton Eevan perhe-projekti RAY:n avustamana.

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Toinen, uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Känkänen, Päivi (2011) Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) (2011) Lastensuojelun ytimissä. 3. painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 232–240.

Laakso, Riitta (2012) Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranieni, Leena (toim.) (2012) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 25–44.

Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Kunnallissalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Pole-Kuntatieto Oy ja Riitta Laakso. Helsinki. www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu_73.pdf, viitattu 15.3.2015.

Lastensuojelu 2013. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos (2014). Tilasto. <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lastensuojelu> , Viitattu 11.4.2015.

Lastensuojelun käsikirja (2015) Mitä on lastensuojelu? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu>. Viitattu 23.3.2015.

Laurila, Anja (1993) Lainaksi annettu lapsi. Sijaishoti kokemuksia ja ajatuksia. Helsinki: Kirjapaja.

Laurila, Anja (1999) Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaishotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaishotirepresentaatio. Väitöskirja. Tampere: Tampereen Yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 701.

Laurila, Anja (2002) ”Huominen voi olla parempi mitä eilinen”. Tutkimus sijaishotipojista. Forssa: Sote-psykologiapalvelu.

Laurila, Anja (2008) Nuoren itsenäistymisen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–122.

McGregor, Tracy E., Rodger, Susan, Cummings, Anne L. & Leschied, Alan W. (2006) The needs of foster parents. A qualitative study of motivation, support, and retention. *Qualitative Social Work* 5 (3), Sage Publications, 351–368. Tulostettu 20.5.2014. Ref. teoksessa Valkonen Leena (2008) Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008): Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–117.

Meretoja, Hanna (2009) Inhimillisen todellisuuden narratiivisuus ontologisena ja epistemologisena kysymyksenä. Teoksessa Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.) (2009) Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 207–237.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Parton, Nigel & O’Byrne, Patrick (2000) *Constructive Social Work. Towards a New Practise*. New York and Hampshire: Palgrave.

Pasanen, Kaarina & Tervonen-Arnkil, Kaisa (2013) Avoimuutta adoptioon – yhteys voi säilyä. Teoksessa Timonen, Piritta (toim.) (2013) Adoptio – lapsen etu? Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 51–87.

Payne, Malcolm (2005) Modern social work theory. New York and Hampshire: Palgrave Macmillan.

Peltonen, Reetta & Timonen, Piritta (2013) Kuinka paljon lapsen etu ja oikeudet painavat uudessa adoptiolaisissa? Teoksessa Timonen, Piritta (toim.) (2013) Adoptio – lapsen etu? Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 12–33.

Perhehoidon valtakunnallisen toimintaohjelman ja lainsäädännön kehittämistyöryhmä: Lainsäädännön muutostarpeet perhehoidossa: perhehoidon valtakunnallisen toimintaohjelman ja lainsäädännön kehittämistyöryhmän väliraportti (2010) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3001-8>. Viitattu 15.4.2014.

Pietarinen, Juhani (2002) Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Vaikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) (2002) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus Kirja. Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd., 58–69.

Pirskanen, Eija (2011) Sijaisperhe asiakkaana perheneuvolassa. Sosiaalityön lisensiaattitutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-21940>

Polkinghorne, Donald E. (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch, J.A & Wisniewski, R. (toim.) Life history and narrative. London: Falmer, 5-23. Ref. teoksessa Heikkinen, Hannu L.T. (2001) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli Raine (toim.) (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.

Pösö, Tarja (2003) Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjestelyinä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 140–158.

Pösö, Tarja (2004) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Puonti, Annamaija, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) (2004) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 202–213.

Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) (2007) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65–82.

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranieni, Leena (toim.) (2012) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 75–97.

Pösö, Tarja (2013) Adoptio lastensuojeluna. Teoksessa Timonen, Piritta (toim.) (2013) Adoptio – lapsen etu? Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 34–50.

Rhodes, Kathryn, Cox, Mary Ellen, Orme, John G. & Coakley, Tanya (2006) Foster parents' reasons for fostering and foster family utilization. *Journal of Sociology & Social Welfare* 33 (4), 105–126. Tulostettu 20.5.2014. Myös Ref. teoksessa Valkonen Leena (2008) Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008): Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–117.

Ritala-Koskinen, Aino (2003) (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 121–139.

Rotkirch, Anna (2014) Yhdessä. Lapsen kasvatus ei ole yksilölaji. Helsinki: WSOY.

Räty, Seppo (2012) Lastensuojelulaki - käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2009) Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 2009. Julkaisija: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto Tampereen yliopisto. http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf. Viitattu 18.2.2015.

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Salo, Saara (2002) Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) (2002) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille. Vantaa: WSOY 2002, 44–77.

Schmitt, Florence (2002) Riittävän hyvä vanhemmuus. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) (2002) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille. Vantaa: WSOY 2002, 298–326.

Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki University Press Palmenia: Gaudeamus.

Suomen tilastollinen vuosikirja 2013, Tilastokeskus. Helsinki.

Taskinen, Sirpa (2008) Lastensuojelulaki (417/2007), Soveltamisopas. Stakes oppaita 65. Helsinki:Stakes.

Tervonen-Arnkil, Kaisa (2008) Sijaisperheen intensiivinen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 147-160.

Tilastokeskuksen ja Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian Tilastollinen tiedonkeruu -verkko-oppimateriaali: <http://www.stat.fi/virsta/tkeruu/02/03/> , Viitattu 18.2.2015.

Toikko, Timo (2009) Tapauskohtainen sosiaalityö. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) (2009) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 271–291.

Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 29-76.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Hyva_Tieteellinen_FIN.pdf. Viitattu 16.2.2015.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet. Stakes tutkimuksia 52. Helsinki:Stakes.

Valkonen Leena (2008) Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008): Sijoita perheeseen: Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-Kustannus, 99–117.

Valli, Raine (2007) Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2007) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittavalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 102–125.

Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. Laituri-projekti. (2004) Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Välivaara, Christine (2008) Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen välineitä. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) (2008) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 77–98.

LIITE 1: Kyselylomake

1. Kuinka kauan olette olleet sijaisvanhempina nykyisille sijoitetuille lapsille?

2. Ovatko nykyiset sijoitetut lapset teidän ensimmäisiä sijaislapsia?
 - a. kyllä
 - b. eivät, milloin aikaisemmat sijoituslapset _____?
3. Perheen koko
Omien lasten lukumäärä ja iät _____
Sijoituskotilasten lukumäärä ja iät _____
4. Asumismuoto
 - a. kerrostalo
 - b. omakotitalo
 - c. rivi/paritalo
 - d. maatila
 - e. muu, mikä _____
5. Asuinpaikka
 - a. kaupunkitaajama
 - b. muu taajama
 - c. maaseutu
6. Työssäolo
 - a. Molemmat työssä kodin ulkopuolella
 - b. äiti kotona, miksi? _____
 - c. isä kotona, miksi? _____
 - d. molemmat kotona, miksi? _____
7. Onko lähipiirissänne sijaisperheitä?
 - a. kyllä
 - b. ei
8. Onko sijaisvanhemmuus teille vaihtoehto adoptiolle?
 - a. kyllä
 - b. ei
9. Mihin uskontokuntaan kuulutte?
 - a. Evankelisluterilainen srk
 - b. Helluntaiseurakunta
 - c. Vapaakirkko
 - d. Ortodoksinen srk
 - e. Katolilainen srk
 - f. Mormoniseurakunta
 - g. Jehovan Todistajat

- h. Lestadiolainen srk
- i. Muu, mikä? _____
- j. Emme kuulu kirkkoon

10. Saitteko mielestänne alkuvalmennuksessa tarpeeksi tietoa ja ohjausta?

- a. saimme
- b. emme, mitä olisitte toivoneet valmennukselta
enemmän _____

11. Oletteko saaneet neuvontaa, tukea ja ohjausta sijaisvanhempana olemisesta tarpeeksi (erityisesti alkuvaiheessa)?

- a. olemme
- b. emme ole, millaista tukea ja/tai neuvontaa olisitte kaivanneet
enemmän _____

12. Kerro oma tarinasi **sijaisperheen äitinä/isänä!**

- Miksi ryhdyitte sijaisvanhemmiksi? Mitkä olivat ne **motiivit**, jotka saivat teidät lähtemään sijaisperhetoimintaan? Mikä sai teidät kiinnostumaan sijaisvanhemmuudesta, ennen kuin edes tiesitte mitä se todellisuudessa on? Miten prosessi edistyi (oma päätös, yhteys perhehoitoon, odottelu, päätös hyväksytyksi tulemisesta, sijoitetut lapset tulevat teille kotiin jne.)?
- Mitä **odotuksia, ajatuksia tai asenteita** sinulla oli ennen sijaisperheeksi ryhtymistä? Kuinka nuo odotukset, asenteet ja ajatukset ovat nyt ajan myötä muuttuneet? Mitä ajatuksia sinulla oli sijaisvanhemmuudesta? Mitä odotuksia ja asenteita sinulla oli sijaisperheenä olemisesta ja miten ne ovat ajan myötä muuttuneet?
- Pohdi, mitä on muuttunut sijaisperheeksi ryhtymisen myötä. Mikä on saanut sinut yllättymään positiivisesti? Mitä vastoinkäymisiä koitte alkuvaiheessa? Tulivatko ne yllätyksinä ja miten ne ovat vaikuttaneet elämäänne? Saitteko tarpeeksi tukea lähiympäristöltänne ja sosiaalityöntekijältä?